

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА: ПУТІВНИК ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ 5–6 КЛАСІВ

Рівне -
2022

 НОВА
УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА

Нова українська школа: путівник для вчителя 5–6 класів

УДК 373.5(477)(072)

Н 72

*Розглянуто та рекомендовано до друку Вченою радою
Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти,
(протокол № 2 від 09.06.2022 р.)*

Рецензенти

Пустовіт Г. П., доктор педагогічних наук, професор кафедри природничо-математичної освіти Рівненського ОІППО;

Бордюк В. М., кандидат педагогічних наук, заступник директора з науково-педагогічної роботи Рівненського ОІППО.

За редакцією

Черній А. Л., кандидата політичних наук, директора Рівненського ОІППО, доцента кафедри філософії, економіки та менеджменту освіти.

Відповідальний за випуск

Салтишева В. М., завідувач кабінету дошкільної, початкової та спеціальної освіти Рівненського ОІППО.

Н 72 Нова українська школа: путівник для вчителя 5–6 класів / за ред. А. Л. Черній ; відп за вип. В. М. Салтишева. Рівне : РОІППО, 2022. 168 с.

У путівнику представлено методичні матеріали, які допоможуть учителям реалізувати Державний стандарт базової середньої освіти, створювати нове освітнє середовище, забезпечити активну взаємодію учасників освітнього процесу на уроці, використовувати діяльнісний підхід у навчанні.

Схарактеризовано оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів у межах формувального та підсумкового оцінювання, особливості партнерської взаємодії з батьками, організацію наскрізного виховного процесу у базовій школі.

Рекомендовано для керівників закладів освіти, педагогів, батьків.

УДК 373.5(477)(072)

ЗМІСТ

Розділ I. Державний стандарт базової середньої освіти: ключові акценти впровадження.....	5
Розділ II. Учитель нової української школи.....	14
Розділ III. Психолого-фізіологічні особливості розвитку учнів 5–6 класів.....	22
Розділ IV. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія в освітньому процесі нової української школи.....	37
Розділ V. Діяльнісний підхід – основа організації освітнього процесу закладу загальної середньої школи.....	56
Розділ VI. Оцінювання в новій українській школі – ресурс для розвитку.....	63
Розділ VII. Наскрізне виховання цінностей та якостей особистості в освітньому процесі.....	101
Розділ VIII. Організація освітнього середовища.....	126
Розділ IX. Педагогіка партнерства як основа успішної взаємодії з батьками здобувачів освіти.....	156

РОЗДІЛ I. ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: КЛЮЧОВІ АКЦЕНТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

- 1.1. Цільові групи
- 1.2. Ціннісні орієнтири Державного стандарту базової середньої освіти.
- 1.3. Зміст освіти: освітні галузі.
- 1.4. Взаємозв'язок документів.
- 1.5. Модельна навчальна програма.
- 1.6. Навчальна програма.

Продовженням реформи Нової української школи стало затвердження Кабінетом Міністрів України Державного стандарту базової середньої освіти (постанова від 30.09.2020 № 898) [1]. Стандарт став продовженням ідеї компетентнісного підходу в освіті й інших реформаторських засад та важливим документом у тріаді державних стандартів, що мають бути ухвалені у межах реформи загальної середньої освіти. Наступним кроком стане розроблення та затвердження стандарту профільної середньої освіти, за яким навчатимуться учні 10–12 класів.

Варто наголосити, що Державний стандарт базової середньої освіти є третьою генерацією державних стандартів загальної середньої освіти, який від попередніх стандартів відрізняється такими *трьома засадничими аспектами*:

- 1) покладення в основу стандарту компетентнісного підходу;
- 2) вироблення цілісного бачення навчального поступу дитини від 1 до 12 класу;
- 3) надання більшої академічної свободи закладам освіти та вчителю [2].

1.1. Цільові групи

Учителі 5–9 класів	→	<ul style="list-style-type: none"> – працюють за модельними навчальними програмами, рекомендованими Міністерством освіти і науки України – розробляють авторські навчальні програми предметів (інтегрованих курсів)
Керівники шкіл	→	<ul style="list-style-type: none"> – затверджують освітні програми закладу освіти, які містять навчальні плани, що ґрунтуються на одному з варіантів типових навчальних планів відповідної типової освітньої програми; – організовують освітній процес
Органи управління	→	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечують утримання та розвиток заснованого ними закладу освіти, його

у сфері освіти територіальних громад		матеріально-технічної бази на рівні, достатньому для виконання вимог державного стандарту
Заклади післядипломної педагогічної освіти та Центри професійного розвитку педагогічних працівників	→	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечують підготовку вчителів до реалізації нового Державного стандарту базової середньої освіти; – здійснюють науково-методичний супровід учителів
Обласні органи управління освітою	→	– сприяють забезпеченню в закладах загальної середньої освіти необхідних умов для впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти
Міністерство освіти і науки України	→	<ul style="list-style-type: none"> – затверджує типові освітні програми та здійснює грифування модельних навчальних програм; – організовує забезпечення учнів і педагогічних працівників навчально-методичними матеріалами; – координує підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти
Батьки	→	– сприяють виконанню дитиною освітньої програми та досягненню передбачених нею результатів навчання

1.2. Ціннісні орієнтири

Державного стандарту базової середньої освіти

Серед основних ціннісних орієнтирів Державного стандарту базової середньої освіти варто виокремити такі:

- повага до особистості кожної дитини, її інтересів та досвіду;
- рівний доступ до освіти;
- академічна доброчесність;
- становлення вільної зростаючої особистості та її самостійності;
- здоров'я та добробут;
- довіра та безпека;
- утвердження людської гідності, повага до прав дитини;
- активна громадянська позиція та патріотизм;
- любов до рідного краю та відповідальність стосовно довкілля.

Крім того, державний стандарт передбачає поділ базової середньої освіти на два цикли, що дають змогу враховувати вікові й індивідуальні особливості розвитку і потреби учнів, а також забезпечити просування індивідуальними освітніми траєкторіями:

Адаптаційний цикл	Цикл базового предметного навчання
(5–6 класи)	(7–9 класи)

1.3. Зміст освіти: освітні галузі

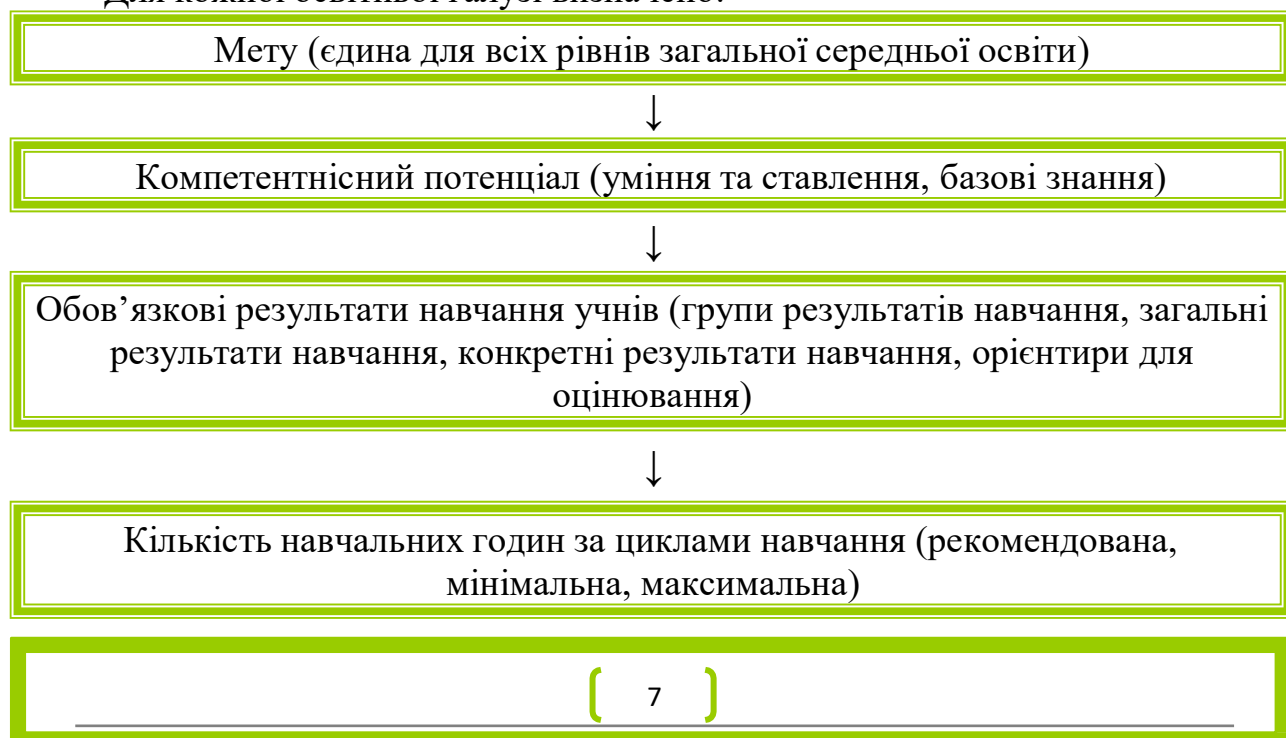
Вимоги до результатів навчання учнів визначено за такими освітніми галузями:

1. Мовно-літературна: українська мова та література; зарубіжні літератури; мова та література корінного народу або національної меншини; іншомовна освіта.

2. Математична.
3. Природнича.
4. Технологічна.
5. Інформатична.
6. Соціальна і здоров'язбережувальна.
7. Громадянська та історична.
8. Мистецька.
9. Фізкультурна

Кожна освітня галузь у таблиці вимог до обов'язкових результатів навчання супроводжується відповідним індексом. Наприклад, мовно-літературна галузь – МОВ.

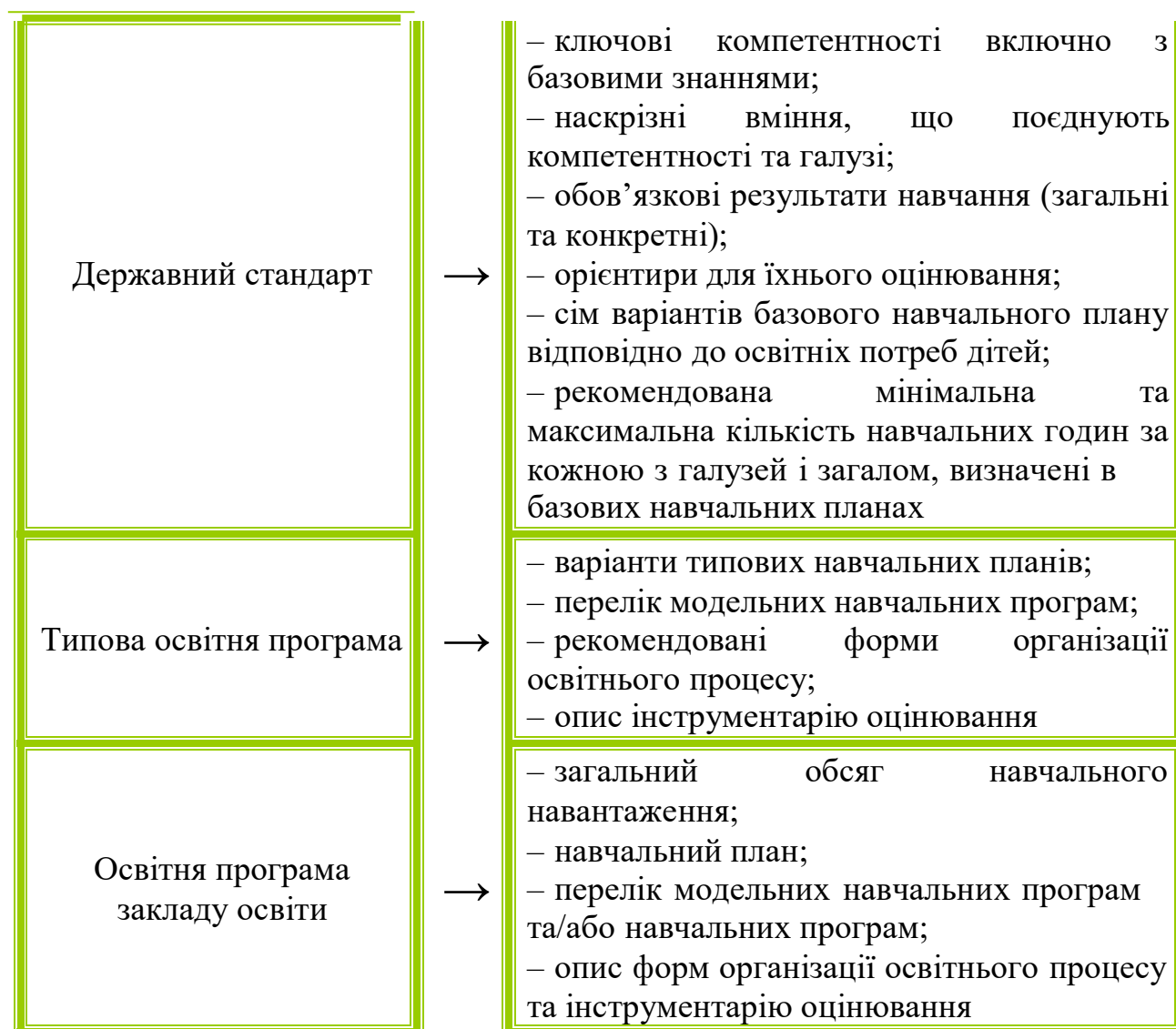
Для кожної освітньої галузі визначено:

Наприклад:

<p>У громадянській та історичній освітній галузі загальний результат навчання може бути таким: «Розкриває взаємозв'язки суспільного розвитку»</p>	<p>Конкретний результат навчання для цієї галузі на кінець 6 класу: «Пояснює зв'язок між подіями та явищами, розрізняє причини, приводи, результати і наслідки подій»</p>	<p>Конкретний результат навчання на кінець 9 класу: «Аналізує взаємовпливи історичних подій, явищ, процесів, вчинків історичних осіб»</p>
---	---	---

1.4. Взаємозв'язок документів

1.5. Модельна навчальна програма

Модельна навчальна програма – документ, що визначає орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів, зміст навчального предмета (інтегрованого курсу) та види навчальної діяльності учнів, рекомендований для використання в освітньому процесі в порядку, визначеному законодавством.

Модельна навчальна програма розробляється на основі Державного стандарту базової середньої освіти, зокрема:

- ґрунтується на визначених стандартом *ціннісних орієнтирах*;
- охоплює формування *наскрізних в усіх ключових компетентностях умінь*;
- передбачає реалізацію *вимог до обов'язкових результатів навчання* у відповідній (відповідних) освітній (освітніх) галузі (галузях);
- урахує *наступність* між циклами навчання на рівнях початкової та базової середньої освіти;
- орієнтується на *компетентнісний* потенціал відповідної галузі / галузей, що визначає здатність кожної освітньої галузі формувати всі ключові компетентності через розвиток умінь і ставлень та базові знання.

Модельна навчальна програма містить такі обов'язкові структурні компоненти:

Вступна частина	визначено основні положення щодо ролі та значення навчального предмета (інтегрованого курсу) в системі загальної середньої освіти (його мету, завдання, принципи, на яких ґрунтується програма, пріоритети викладання предмета, структуру предмета, напрями реалізації цієї програми та особливості організації освітнього процесу з цього навчального предмета (інтегрованого курсу).
Основна частина	викладено орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів за роками навчання, пропонований зміст навчального предмета (інтегрованого курсу) та види навчальної діяльності учнів
Прикінцева частина (за потреби)	можуть бути запропоновані орієнтовні форми проведення оцінювання результатів навчання, використання засобів навчання, додаткові компоненти тощо

Наприклад:

**Модельна навчальна програма
«ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА ТА ДОБРОБУТ. 5-6 класи (інтегрований курс)»
для закладів загальної середньої освіти [3]**

РОЗДІЛ 1. БЕЗПЕКА НА ДОРОГАХ		
Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види початкової діяльності
<ul style="list-style-type: none"> – Демонструє модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами у соціальному і природному довкіллі. – Діє за алгоритмом відповідно до інструкцій у небезпечних ситуаціях. – Обґрунтовує необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та в громадських місцях. – Протидіє проявам тиску, агресії, маніпуляції й неповаги щодо себе та інших осіб. – Визначає потенційні небезпеки навколишнього середовища для здоров'я й безпеки людини (дорожній рух, забруднення, хімічні речовини, ультрафіолетове випромінювання тощо). 	<p>Правила для пішохода. Безпека пішохода. Види пішохідних переходів. Дорожня розмітка. Перехід багатосмугової дороги. Засоби безпеки пішохода. Зважені рішення щодо переходу дороги.</p> <p>Безпека на зупинках громадського транспорту. Дорожні знаки, якими позначають зупинки громадського транспорту. Небезпеки переходу дороги на зупинці. Правила безпечної поведінки на зупинках. Посадка і висадка пасажирів. Перехід дороги з трамвайними коліями.</p> <p>Безпека у громадському транспорті.</p>	<p>Відпрацювання умінь аналізувати дорожні ситуації, у тому числі в умовах обмеженої видимості та оглядовості. Виготовлення світловідбивних елементів (флікерів). Тренінг прийняття зважених рішень щодо переходу дороги.</p> <p>Аналіз небезпек переходу дороги на зупинці. Моделювання алгоритму безпечної поведінки на зупинці громадського транспорту.</p> <p>Дослідження переваг і недоліків різних видів громадського транспорту.</p>

<p>– Моделює послідовність дій у небезпечних ситуаціях природного, техногенного, соціального і побутового походження.</p> <p>– Звертається до фахівців у небезпечних ситуаціях, наслідкам яких не може зарадити власними силами.</p> <p>– Аналізує негативний вплив недотримання правил / інструкцій безпечної поведінки на збереження життя і здоров'я.</p>	<p>Салон громадського транспорту. Правила поведінки пасажирів у автобусі, тролейбусі, трамваї. Поїздки у переповненому транспорті. Безпека у метрополітені.</p> <p>Засоби безпеки у транспорті. Засоби безпеки в автомобілі та громадському транспорті; Поведінка пасажирів під час ДТП. Безпечні положення під час аварії в громадському транспорті. Дії під час пожежі в салоні транспорту</p>	<p>Складання пам'ятки безпечної та етичної поведінки у громадському транспорті (за потреби, у шкільному автобусі). Моделювання безпечної та етичної поведінки на ескалаторі, на платформі та у вагоні метро.</p> <p>Знайомство із засобами безпеки у транспорті. Моделювання поведінки пасажирів під час аварії в транспорті. Моделювання алгоритму дій під час пожежі у салоні</p>
--	---	---

Модельні навчальні програми розміщені на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (доступ за покликанням: <https://imzo.gov.ua/>).

Важливо, що заклад освіти під час формування переліку цих програм має враховувати низку чинників, а саме:

- особливості та потреби учнів певного закладу в досягненні обов’язкових результатів навчання;
- потенціал педагогічного колективу, ресурсне забезпечення закладу освіти, навчально-методичний супровід конкретних модельних програм;
- наявність внутрішньогалузевих та міжгалузевих зв’язків між програмами різних предметів та курсів для реалізації ключових компетентностей, варіативність програм для підтримки курсів у діапазоні від мінімальної до максимальної кількості годин тощо;
- раціональне використання навчального часу.

Зважаючи на модельні навчальні програми, заклад освіти може розробляти навчальні програми предметів, білінгвальних курсів, інтегрованих курсів, що мають містити опис результатів навчання в обсязі не меншому ніж визначено Державним стандартом та/або відповідними модельними навчальними програмами. Формування змісту навчальних предметів, білінгвальних курсів, інтегрованих курсів може здійснюватися у процесі упорядкування в логічній послідовності результатів навчання кількох освітніх галузей, однієї освітньої галузі або її окремих складників.

Навчальні програми, що розроблені на основі модельних навчальних програм, затверджуються педагогічною радою закладу освіти.

1.6. Навчальна програма

Навчальна програма – документ, що визначає послідовність досягнення результатів навчання учнів із навчального предмета (інтегрованого курсу), опис його змісту та видів навчальної діяльності учнів із зазначенням орієнтовної кількості годин, необхідних на їх провадження, та затверджується педагогічною радою закладу освіти.

Модельна навчальна програма	Навчальна програма
Очікувані результати	Результати навчання за темами, часові межі вивчення тем
Пропонований зміст	Деталізований зміст кожної теми з поглядом на наявні ресурси та потреби учнів
Рекомендовані види навчальної діяльності	Упорядкована система видів навчальної діяльності для кожної теми

Таким чином, навчальна програма конкретизує модельну навчальну програму.

Згідно із Професійним стандартом за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», затвердженим наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 № 2736-20, вчитель зобов'язаний уміти моделювати зміст навчання відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів, добирати і використовувати сучасні та ефективні методики і технології навчання, виховання та розвитку учнів.

Щоб допомогти вчителям у реалізації зазначених вище завдань, було створено конструктор навчальних програм (доступ за покликанням: <http://constructor.nus.org.ua/>).

Конструктор навчальних програм дає змогу:

- редагувати очікувані результати, зміст та види навчальної діяльності в межах теми;
- вести автоматизований облік очікуваних результатів навчання;
- забезпечувати обмін електронними освітніми ресурсами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 12.05.2022).

2. Презентація проєкту Державного стандарту базової середньої освіти: чим новий стандарт відрізняється від попередніх? 2020. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/78/107> (дата звернення: 16.05.2022).

3. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти / рекомендовано Міністерством освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 / Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко, І. В. Лаврентьева, О. Л. Хомич. URL: <https://drive.google.com/file/d/1mqsfWrSW1WW1qFNQqeq3xAXkearNQBHF/view> (дата звернення: 16.05.2022).

РОЗДІЛ II. УЧИТЕЛЬ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

- 2.1. Який же він – ідеальний учитель?
- 2.2. Нові ролі сучасного вчителя.
- 2.3. Емоційне вигорання вчителя.

У Концепції «Нова українська школа», окреслено ідеологію змін в освіті та визначено формулу Нової української школи, яка містить дев'ять ключових компонентів:

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.
2. Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.
3. Наскрізний процес виховання, що формує цінності.
4. Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію.
5. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.
6. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.
7. Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.
8. Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.
9. Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу.

2.1. Який же він – ідеальний учитель?

Означений вище компонент «Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно» вважаємо основним, адже саме від особистості учителя, рівня його професійної компетентності залежить якість освіти.

Сучасний учитель має бути готовим до виконання комплексних ускладнених завдань:

- апробувати нові Модельні навчальні програми, модифікуючи їх та пристосовуючи до потреб учнів;
- укладати навчальні програми предметів або курсів на інтеграційних засадах;
- підтримувати навчальний поступ учня;
- формувати в дитини впевненість у собі, наголошуючи на її сильних сторонах, а не помилках чи слабких сторонах;

– аналізувати хід реалізації навчальних програм й ухвалювати рішення щодо коригування програм і методів освіти, виховання, розвитку і соціалізації дітей та учнівської молоді відповідно до їхніх індивідуальних потреб.

Ураховуючи особливості дітей нового покоління, вчитель має володіти відповідними вміннями й навичками:

Діти покоління Альфа	Учителі
Їх неможливо примусити щось робити, з ними потрібно лише домовлятися	Володіють навичками ненасильницького спілкування.
Навчаються, якщо розуміють, для чого їм це потрібно	Відкривають можливості для інтеграції знань і навичок із різних дисциплін та критичного оцінювання того, як ці частини взаємодіють
Для них важливі співпраця та партнерство	Практикують педагогіку партнерства
Їм необхідні заохочення та обґрунтована похвала	Уміють виокремити сильні сторони, за помилки не сварять – хвалять за вміння їх побачити, виправити і більше не повторювати
Для них не важливі формальні правила, їм важлива самодисципліна, а не контроль	Практикують Classroom Management і формувальне оцінювання
Залежні від технологій, зайняті кількома справами одночасно, дуже мобільні	На «ти» із сучасними технологіями, упроваджують перевернуте навчання, знають про особливості «кліпового мислення», практикують кінезіологію
Стануть рушійною силою прогресу в нашому столітті	Допомагають визначити місію, навчають ставити мету і планувати досягнення цілей, заохочують до емпатії та синергії, практикують здоровий спосіб життя

Означене вище передбачає перехід від концепції навчання як вербальної передачі інформації до концепції навчання як сприяння індивідуальній освітній траєкторії розвитку дитини.

Який же він, ідеальний вчитель? У межах кампанії «Класний вчитель» на сайті «Нова українська школа» за ініціативи Міністерства освіти і науки України та Програми ЄС «Прямуємо разом» і проєкту «Навчаємося разом» у межах комунікаційної кампанії «Нове покоління вчителів» за підтримки Міністерства закордонних справ Фінляндії було проведено опитування вчителів та батьків дітей щодо бачення ідеального педагога.

Мета опитування – зрозуміти, чого українці очікують від учителів, які саме компетентності та якості, на їхню думку, вони мають опанувати, а також встановити, як педагоги впливають на впровадження нових стандартів навчання, як їх порівняти з іншими учасниками освітнього процесу.

Таким є портрет сучасного вчителя, очікуваний батьками:

- повага до кожного учня, рівне ставлення до всіх – 72% ;
- вміння зацікавити навчанням, надихати учнівство – 70% ;
- розуміння дітей, вміння знаходити з ними спільну мову – 67% ;
- здатність розкривати учнівський потенціал – 51% ;
- комунікабельність, відкритість до спілкування – 48% ;
- терплячість та самоконтроль – 43% ;
- турбота про здоров'я та емоційний стан учнівства – 36% ;
- оригінальний стиль викладання – 33% ;
- вміння вирішувати конфлікти – 31% ;
- досконале знання свого предмету – 30% ;
- вимогливість до учнівства – 22%.

Бачення ідеального педагога батьками і вчителями мають деякі відмінності:

За рейтингом впливовості учасників освітнього процесу вчителі на першому місці:

- учителі – 2 570 балів;
- адміністрація школи – 2 413 балів;
- Міністерство освіти і науки України – 2 204 бали;
- учнівство – 2 170 балів;
- батьки – 2 035 балів;
- громадськість – 1 694 бали.

Найголовнішими компетентностями вчителя для розкриття потенціалу учня респонденти назвали вміння:

- заохочувати учнів до пізнавальної (дослідницької) діяльності (72% серед батьків та 66% серед учителів);
- орієнтація на вікові та індивідуальні особливості дитини (56% батьків та 56% учителів);
- творчий підхід до навчального процесу (50% батьків та 55% учителів);
- організація ефективної взаємодії учнівства в колективі, спонукання їх до співтворчості (47% батьків та 58% учителів).

Детальніше – за покликанням: <https://nus.org.ua/news/yakym-maye-buty-idealnyj-uchytel-na-dumku-batkiv-ta-samyh-pedagogiv-opytuvannya/>

2.2. Нові ролі сучасного вчителя

В усьому світі змінюється роль учителя: із єдиного джерела знань він перетворюється на фасилітатора, консультанта, модератора, тьютора, едвайзера, менеджера, модератора, наставника, лідера. Розглянемо їх детальніше.

Нові ролі сучасного вчителя

Роль	Основні завдання	Функції
Фасилітатор відповідає за групову динаміку	<ul style="list-style-type: none"> – допомагає, полегшує, сприяє дітям у засвоєнні ними змісту та навичок, передбаченими навчальною програмою, з урахуванням їх рівня розвитку, індивідуальних інтересів та навчальних стилів; – створює безпечне середовище для групової роботи; – використовує колективний інтелект 	<ul style="list-style-type: none"> – залучення до повноцінної участі; – сприяння взаєморозумінню; – стимулювання до прийняття взаємоприйнятних рішень; – культивування почуття загальної відповідальності

<p>Тьютор спеціаліст із формування майбутнього</p>	<ul style="list-style-type: none"> – скеровує учня та працює із його запитам, допомагає йому зрозуміти себе, поставити правильні питання, уточнити їх, обрати траєкторію руху та досягнути її; – веде індивідуальні або групові заняття; – слідкує за соціалізацією, спілкуванням, вихованням учня 	<ul style="list-style-type: none"> – прагнення розгледіти потенціал учня, змодельювати шлях до поставленої мети
<p>Менеджер взаємодії з іншими людьми (учнями, батьками) з метою забезпечення їхньої активної скоординованої участі в досягненні поставленої мети</p>	<ul style="list-style-type: none"> – планує та забезпечує ресурси; – планує різні види навчальної діяльності з урахуванням потреб та інтересів учнів 	<ul style="list-style-type: none"> – створення освітнього середовища, яке ефективно працює та відповідає сучасним вимогам, є привабливим для реально-го та потенційного споживача; – прагнення до творчості та гнучкості у формуванні установок, потреби і мотивів освіти, розвитку, соціалізації та раціонального використання часу
<p>Наставник управляє педагогічним процесом</p>	<ul style="list-style-type: none"> – допомагає учасникам переносити здобуті знання у практику; – заохочує рефлексивну практику; – самостійно встановлює інтенсивність та напрям навчання 	<ul style="list-style-type: none"> – допомога у досягненні особистого зростання; – прокладення шляху до поставленої мети
<p>Консультант володіє специфічною інформацією з певного питання</p>	<ul style="list-style-type: none"> – ознайомлений з останніми досягненнями у роботі з учнями; – уміє слухати; – поширює сучасні тенденції та дослідження 	<ul style="list-style-type: none"> – надання учням інформації або джерел, яких їм не вистачає у ході виконання навчальних дій; – у разі потреби надання допомоги у їхньому пошуку

<p>Лідер приймає найбільш відповідальні рішення</p>	<p>– ділиться знаннями, навичками, розвиває можливості інших учасників освітнього процесу; – веде за собою; – сприяє успіху інших учасників освітнього процесу</p>	<p>– управління колективом, організація його діяльності; – планування роботи від початку до кінця</p>
<p>Модератор веде обговорення, слідкує за дотриманням правил</p>	<p>– стежить за ходом дискусії; – допомагає розібратися у незрозумілому питанні</p>	<p>– управління дискусією з метою прийняття правильного рішення</p>
<p>Едвайзер радник, консультант</p>	<p>– має глибокі знаннями в конкретній галузі</p>	<p>– дає поради</p>
<p>Ментор має інтерес у розвитку знань, умінь, навичок та міжособистісних стосунків</p>	<p>– наближає учня до результату, надаючи практичні поради</p>	<p>– допомагає школярам лише тоді, коли вони про це попросять</p>

Таким чином, учитель перестає бути центром уваги, а керує освітнім процесом, забезпечуючи гармонійний розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формуючи загальнолюдські цінності, підтримуючи життєвий оптимізм, розвиваючи самостійність, творчість та допитливість учнів.

Упровадження Концепції Нової української школи вимагає від педагогів ініціативи, нових підходів, а отже, і додаткових зусиль. Тому рівень професійної компетентності вчителів буде залежати від рівня розвитку їхнього емоційного інтелекту, який допомагає розуміти почуття інших людей та власні емоції, ефективно керувати своєю емоційною сферою та уникати професійного вигорання.

2.3. Емоційне вигорання вчителя

Вигорання – це реакція людини на хронічну втому, захисний механізм організму. Емоційне вигорання з'являється тоді, коли люди забувають про власні потреби і щодня стикаються зі значною емоційною напругою.

До ознак вигорання вчителя відносять: нехтування своїми професійними обов'язками, зниження самооцінки, поява постійної втоми на фізичному та емоційному рівнях, безпричинна агресивність, упереджене ставлення до дітей, негативне сприйняття світу, втрата внутрішньої творчості та бажання

розвиватися. Ураховуючи вищезначені прояви, під загрозою може опинитися не лише професійна компетентність, а й професійна діяльність учителя.

Можна дати безліч порад щодо того, як боротися з вигоранням, але найголовніша серед них – самооновлення. Як зазначає Стівен Р. Кові у своїй книзі «Сім звичок надзвичайно ефективних людей», для збалансованого самооновлення потрібно зрівноважити чотири виміри життя:

- тілесний (вправи, харчування, керування стресом);
- розумовий (читання, писання, планування);
- духовний (прояснення цінностей і відданість їм);
- соціальний (служіння, емпатія, синергія, природна впевненість).

Отже, щоб бути агентами змін, насамперед потрібно бажання розвиватися, постійно здобувати нові знання, робити хоча б маленькі зміни та управляти процесом розвитку цих змін, жити з почуттям відповідальності за розпочаті процеси, відкривати для себе середовище односторонців, бути впевненим у позитивному результаті та не боятися допускати помилки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікторенко І., Горобець Л. Нові професійні ролі та функції сучасного вчителя контексті Концепції нової української школи. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Слов'янськ, 2019. Вип. 11. С. 93–106. URL: <http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/197377/197523> (дата звернення 25.05.2022).
2. Вчительський конструктор: створіть суперурок. *Альманах ГО «Освіторія»* / передм. З. Литвин. URL: <https://osvitoria.media/wp-content/uploads/2022/05/%D0%90%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%85.pdf> (дата звернення 25.05.2022).
3. Галюка О. Соціально-професійні ролі вчителя в умовах нової української школи. 2022. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/91-tendentsiyi-suchasnoyi-pidhotovky-maybutnikh-uchyteliv-pochatkovoyi-shkoly/263-sotsialno-profesijni-roliv-chitelya-v-umovakh-novoji-ukrajinskoji-shkoli> (дата звернення 25.05.2022).
4. Дофамін для освіти: шукаємо формулу любові до навчання. URL: <https://edutalks.nus.org.ua/> (дата звернення 25.05.2022).
5. Емпатія. URL: <https://www.empatia.pro/empatiya/> (дата звернення 25.05.2022).
6. Марковська М. Як учителям підвищити стресостійкість та ресурсність. 2021. Ч. 1. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-uchytelyam-pidvyshhyty-stresostijkist-ta-resurnist-chastyna-1/> (дата звернення 25.05.2022).
7. Марковська М. Як учителю працювати зі своїми емоціями в інклюзивному класі. Пояснює психологиня. 2021. URL:

<https://nus.org.ua/articles/yak-uchytelyu-pratsyuvatysya-zi-svoyimy-emotsiyamy-v-inklyuzyvnomu-klasi-royasnyuye-psyhologynya/> (дата звернення 25.05.2022).

8. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи: ухвалено рішенням Колегії МОН України від 27.10.2016 / упоряд. Л. Гриневич, О. Елькін, С. Колашнікова та ін. ; заг. ред. М. Грищенко. Київ. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 25.05.2022).

9. НУШ: Нова українська школа. Смарт-освіта. *Проект 2017 року ГО «Смарт Освіта» у партнерстві з Міністерством освіти і науки України для комунікації реформи «Нова Українська Школа»*: вебсайт. URL: <https://nus.org.ua/> (дата звернення 25.05.2022).

10. Скиба М.. Сучасний педагог – це той, хто розкриває потенціал учнів, а не примушує їх вчити уроки. 2018. URL: <https://uifuture.org/publications/24366-suchasnyi-pedagog/> (дата звернення 25.05.2022).

11. Швець Т. Вчитель НУШ – людина, яка надихає вчитися. 2020. URL: <https://osvita.ua/school/71971/> (дата звернення 25.05.2022).

12. Юрченко О. 9 типів інтелекту за Говардом Гарднером: який у ваших учнів? 2022. URL: <https://osvitoria.media/experience/9-typiv-intelektu-za-govardom-gardnerom-yakuj-u-vashyh-uchniv/> (дата звернення 25.05.2022).

13. Яким має бути ідеальний учитель на думку батьків та самих педагогів – опитування. 2021. URL: <https://nus.org.ua/news/yakym-maye-butyi-idealnyj-uchytel-na-dumku-batkiv-ta-samyh-pedagogiv-opytuvannya/> (дата звернення 25.05.2022).

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГО-ФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ

- 3.1 Психолого-педагогічні аспекти адаптації п'ятикласників....
- 3.2. Особливості фізичного розвитку
- 3.3. Особливості психічних і пізнавальних процесів
- 3.4. Соціальний розвиток учнів 5-6 класів

Державний стандарт базової середньої освіти є продовженням затвердженого у 2018 році Державного стандарту початкової освіти і має поділ на два цикли навчального процесу, які дають змогу враховувати вікові та індивідуальні особливості розвитку й потреби учнів.

Перший цикл – адаптаційний (5–6 класи) – спрямований на природний перехід учнів із початкової школи в середню, який співпадає з початком підліткового віку. Як і будь-який перехідний період, він має свої особливості й пов'язаний із певними труднощами як для учнів та їхніх батьків, так і для вчителів.

Адаптація – динамічний процес пристосування людини до змінних умов довколишнього середовища. Адаптація до освітнього середовища включає біологічну, психологічну, соціальну адаптації.

3.1 Психолого-педагогічні аспекти адаптації п'ятикласників

Початок навчання у 5-му класі дуже подібний до навчання у 1-му. Різка зміна умов навчання, різноманіття, якісне ускладнення вимог різних вчителів – досить складні випробування для психіки учнів. Це вимагає від дитини самостійності, відповідальності.

Основними чинниками, які впливають на адаптацію учнів у 5-му класі, є:

- зміна соціального статусу в класному колективі;
- нові умови навчання;
- збільшення навчального навантаження;
- фізіологічні зміни;
- психологічні новоутворення.

У цей період діти часто стають більш тривожними, боязкими або, навпаки, надто галасливими, метушливими. У них може знизитися працездатність, погіршитися пам'ять, сон й апетит.

Часто зовнішні зміни за часом збігаються із початком фізіологічних змін в організмі дітей. Усе це неабияк відображається на успішності. Виникає загроза «зриву адаптації».

Безліч нових предметів і вчителів, нові вимоги, необхідність самостійного виконання домашніх завдань (якщо учень відвідував групу продовженого дня в початковій школі) і як наслідок – зниження успішності – саме такі проблеми постають перед багатьма учнями. Перше півріччя у 5-му класі вважається навіть

складнішим, ніж у першому. Найголовніша проблема в тому, що діти не вміють ефективно спланувати час, щоб його вистачило не лише на заняття, а й на відпочинок. Це призводить до перевтоми, частих захворювань, зниження успішності та втрати інтересу до навчання.

Попередити прояви дезадаптаційного періоду можна завдяки постійній взаємодії та співпраці між учнем, учителем і батьками.

Пропонуємо такі *рекомендації вчителям щодо успішної адаптації п'ятикласників*:

- у перші місяці навчання особливо важливо зважати на вже сформовані у початковій школі наскрізні вміння і навички учнів;
- уникати авторитарного впливу на особистість дитини, встановлювати й підтримувати доброзичливі стосунки, довіру в спільній навчальній діяльності;
- урахувати вікові та індивідуальні особливості розвитку й потреби кожного учня, особливості темпераменту та стиль сприйняття інформації, зокрема діти аудіального типу краще сприймають інформацію на слух, візуального – зображення, кінестетичного – легше засвоюють матеріал у практичній діяльності;
- у перший місяць навчання учнів у 5-му класі більшість матеріалу на уроці варто орієнтувати на повторення, дозувати навчальне навантаження та обсяг домашнього завдання, а також знизити його до мінімуму на вихідні дні;
- використовувати додаткові сигнали, умовні позначення, сигнальні картки для привернення уваги та максимальної взаємодії учнів з учителем;
- вдаватися до проведення ранкових зустрічей, які сприяють налагодженню взаємин між учнями та вчителем, згуртованості та позитивному настрою в учнівському колективі, створення правил класу;
- налагодження емоційного контакту з усіма учасниками освітнього процесу, систематично взаємодіяти з батьками учнів.

Отже, щоб процес адаптації п'ятикласників до навчання в середній школі був успішним, *пропонуємо їхнім батькам дотримуватися таких порад*:

- демонструйте дитині, що любите її такою, якою вона є, а не за певні досягнення;
- намагайтеся щодня знаходити час, щоб побути наодинці зі своєю дитиною («правило трьох хвилин»);
- порівнюйте сьогоднішні успіхи дитини з її учорашніми досягненнями, а не з досягненнями інших дітей; навіть у пориві гніву не кажіть дитині, що вона гірша за інших;
- комп'ютер, телевізор та будь-які інші заняття, що вимагають значного зорового навантаження, мають тривати не більше 1 години 20 хвилин на день;
- слідкуйте за дотриманням дитиною режиму дня, чи розподіляє вона час на навчання та відпочинок;

- не варто віддавати дитину одночасно в декілька гуртків (секцій) чи до репетиторів, адже перехід із початкової школи в середню вважається стресовим періодом для дитини;
- підвищуйте власну комп'ютерну грамотність, щоб стати авторитетом для дитини і вміти надавати допомогу у вирішенні питань, пов'язаних із використанням комп'ютера;
- пам'ятайте, що дитина ставиться до себе так, як ставляться до неї дорослі, адже дитина – ваше дзеркало.

Період адаптації до нових правил і вимог може займати у дитини від одного місяця до року. Критерієм успішності адаптації є передусім міра збереження психологічного і фізичного здоров'я учнів.

Цей період називають перехідним, адже в цей час відбувається перехід від дитинства до юності в фізичному, психічному і соціальному відношеннях.

3.2. Особливості фізичного розвитку

Підлітковий вік охоплює період розвитку дитини від 10 (11) до 15 років. У фізичному розвитку спостерігаються швидкі й бурхливі зміни, що отримали назву «стрибок росту». Перебудовується весь організм підлітка, що спричиняється насамперед статевим дозріванням. Активізація діяльності ендокринної системи зумовлює інтенсивний фізичний і фізіологічний розвиток.

У більшості дітей 10–12 років простежується швидкий ріст і різке збільшення маси тіла. Іноді це призводить до надмірної або недостатньої ваги, диспропорції між різними частинами тіла, тулубом і кінцівками, порушення координації рухів. Починають функціонувати епокринові потові залози, виникають косметичні проблеми. Змінюється м'язово-скелетна система, зростає фізична сила. М'язова система випереджує у зростанні маси ріст серця та кістяка, що робить серцево-судинну та опорно-рухову системи підлітка особливо вразливими й чутливими до фізичних та розумових навантажень.

Показники розмірів та маси внутрішніх органів підлітка наближаються до показників дорослої людини. Відбувається вдосконалення нейронів кори головного мозку, збагачуються асоціативні зв'язки між різними ділянками мозку. Посилюються гальмівні процеси. Інтенсивно розвивається друга сигнальна система. Розвиток нервової системи підлітка призводить до посилення розумової активності підлітка, зростання його здатності регулювати свою поведінку.

Разом із тим, центральна нервова система підлітків перебуває у стані глибоких змін, а тому не відзначається витривалістю. Внаслідок цього підлітки підвищено збудливі, їхня поведінка нестійка, імпульсивна, дії часто нестримні, безконтрольні. І сильні, і слабкі подразники можуть викликати однакову за силою реакцію. А може бути і так, що сильні подразники взагалі не викликають відповіді, а на слабкі реакція є. Такий стан центральної нервової системи дає і особливу поведінку підлітків: дитина може не реагувати на важливу подію, але демонструє бурхливу реакцію на незначну подію. Тому дорослі повинні *особливу*

увагу приділяти соматичному здоров'ю підлітка, стежити за дотриманням усіх гігієнічних вимог.

3.3. Особливості психічних і пізнавальних процесів

Підлітковий період – надзвичайно складний етап психічного розвитку, характеризуючи його, слід мати на увазі низку обставин. З одного боку, за рівнем та особливостями свого психічного розвитку підлітки ще не повністю вийшли з дитинства, а з іншого – вони вже стоять на порозі дорослого життя, в їхній поведінці реально виражається спрямованість на дорослі форми взаємин і ставлень.

У розумовому аспекті починається поступовий перехід від конкретного мислення до абстрактного. Проте абстрактне мислення ще не повністю розвинене, тому варто уникати навчального матеріалу, в якому багато нових понять (рекомендовано не більше трьох нових термінів за один урок). Зростає здатність до розуміння наукової термінології, засвоєння значних обсягів текстової інформації. Здатність до синтезу абстрактних понять і моделей поведінки поки що обмежена, однак учні добре аналізують наведені ситуації, порівнюють їх, роблять висновки. Люблять проводити досліди, виконувати проєкти.

Завершується період відносної емоційної стабільності. Підлітки починають реагувати емоційніше, дехто потерпає від різких перепадів настрою, депресій. Зростає рівень тривожності. Багатьох підлітків турбує проблема їхньої «нормальності», дехто переживає, що розвивається надто швидко, інші непокояться через затримку розвитку. Основні причини цих змін криються в особливостях розвитку головного мозку.

Важливим психічним новоутворенням підліткового віку є розвиток довільності всіх психічних процесів, спричинений передусім новими, вищими вимогами до них у питаннях навчальної діяльності. Підліток уже спроможний самостійно організувати свою увагу, пам'ять, мислення, уяву, певною мірою регулювати власні емоційно-вольові процеси тощо (див. додаток 2).

Увага. Увага підлітка розвивається у зв'язку з формуванням у нього умінь учитись і працювати, стаючи водночас одним з їх компонентів. Виробляється вміння свідомо спрямовувати увагу на певні об'єкти, тривалий час на них зосереджуватися, переборювати відволікання, переключати увагу на нові завдання та розподіляти її, тобто формуються вищі довільні форми уваги. Пов'язані такі зміни із загальним психічним розвитком підлітка, зокрема з розвитком його мислення.

Зростає обсяг уваги, її концентрація та стійкість. Водночас підліткам ще важко керувати увагою в умовах підвищених вимог до себе, що зумовлено певною імпульсивністю, властивою віку.

Зростають можливості підлітка зосереджуватися на об'єктах, даних не лише наочно, а й уявно, в думках.

Удосконалюється вміння розподіляти та переключати увагу. Увага стає більш контрольованою, зростають елементи самоконтролю та саморегуляції.

Увага підлітків характеризується не лише тим, що зростає її обсяг і стійкість, а й специфічною вибірковістю.

Розвиток уваги в цьому віці безпосередньо пов'язаний із формуванням наполегливості, а її зростаюча довільність є прямим проявом вольової активності підлітка.

Відчуття і сприймання. Відчуття і сприймання підлітка розвиваються й функціонують в органічному взаємозв'язку. Удосконалення чутливості відчуттів знаходить своє відображення у повноті та детальності сприймання. Тоншими і диференційованішими стають відчуття, змістовнішими – сприймання. Усе це призводить до трансформації процесів відчуття та сприймання у цілеспрямовані сенсорні та перцептивні дії.

Удосконалення сприймання в цьому віці пов'язане як із розвитком уміння краще і продуктивніше використовувати свої органи відчуттів, так і з формуванням здатності до більш складного аналізу й синтезу об'єктів, що сприймаються, спрямованих насамперед на з'ясування внутрішніх властивостей цих останніх. Інтелектуалізація процесів сприймання – необхідна умова успішного засвоєння будь-якого навчального матеріалу.

У перцептивній діяльності підлітка дедалі більше місце займає саморегуляція, тісно пов'язана з мотивацією.

Сприймання значною мірою починає характеризуватися планомірністю і послідовністю. Систематичнішими стають спостереження, включаючи розумові операції зіставлення, порівняння, узагальнення і класифікації об'єктів, що сприймаються.

Завдання вчителя розвивати спостереження й спостережливість учнів: здатність ставити мету, вести спостереження за планом, результати узагальнювати у вигляді висновків.

Пам'ять. Значно зростає обсяг пам'яті, причому за рахунок не лише кращого запам'ятовування матеріалу, а й логічного його осмислювання. Пам'ять підлітків, як і їхня увага, поступово набуває характеру організованого, регульованого і керованого процесу. Швидко формується смислова, логічна пам'ять. Тому *вчителю важливо* нічого не давати дітям для заучування, поки він не переконається, що діти зрозуміли матеріал. Потрібно також вчити їх пригадувати, виховувати готовність до відтворення матеріалу.

Саме в цьому віці пам'ять розвивається в напрямі інтелектуалізації. Зростає кількість учнів, які застосовують прийоми опосередкованого запам'ятовування. Збільшується кількість таких прийомів, а їхнє використання стає щораз більш усвідомленим, довільним і цілеспрямованим.

Мислення. Зміни в інтелектуальній сфері виражаються передусім у розвитку здатності до абстрактного мислення, у зміні співвідношень між конкретно-образним та абстрактним мисленням на користь останнього, у формуванні понятійного мислення. Таке мислення (теоретичне, рефлексивне)

характерне передусім для юнацького віку, але починає розвиватись уже в молодших підлітків.

Мислення набуває здатності виробляти гіпотетично-дедуктивні судження (тобто ученя може будувати логічні міркування на основі висунутих гіпотез). Розвивається здатність до розумових експериментів, до розв'язання задач подумки на основі певних припущень тощо. Уміння оперувати гіпотезами під час вирішення інтелектуальних задач – найважливіше досягнення підлітків в аналізі дійсності.

Специфікою цього рівня мислення є й те, що його предметом стає не лише розв'язання зовнішніх задач, а й сам процес мислення, тобто воно стає рефлексивним.

Важлива особливість цього віку – формування активного, самостійного, творчого мислення.

Уява. Відбуваються прогресивні зміни і в уяві підлітка. Так, розширюється зміст її образів, оскільки уява бере участь у створенні образів об'єктів, що не сприймаються безпосередньо, у процесах розуміння художніх творів, технічних креслень, описів історичних подій, у переходах думки від конкретного до абстрактного, у різних видах творчої діяльності тощо. З іншого боку, саме завдяки цьому і створюються можливості для розвитку уяви.

Розширюються способи утворення образів уяви, провідним серед яких стає мовлення, особливо внутрішнє. Процеси уявлення набувають довільності, поступово перетворюючись на особливі імажинативні дії, спрямовані на побудову образів ще не сприйнятих суб'єктом предметів, ситуацій, конструкцій тощо. Ці дії стають характерними як для творчої, так і для репродуктивної уяви.

Зростає вимогливість підлітків до утворень своєї уяви. Важливою формою уяви стає мрія, яка творить образи бажаного майбутнього.

Мовлення. Психічний розвиток підлітка нерозривно пов'язаний із подальшим розвитком процесу мовлення, що відбувається внаслідок оволодіння рідною мовою, її лексичними, граматичними, фонетичними можливостями. Розвивається мовлення і як засіб спілкування з іншими людьми, і як спосіб набуття знань, і як інструмент творення та засіб вираження емоційних станів, вольової регуляції поведінки, і як об'єкт вивчення.

Основним у цьому віці є вдосконалення мовлення як засобу спілкування. Посилюється інтерес до оволодіння засобами виразності мови, оскільки багато хто з підлітків вбачає в оволодінні зовнішнім мовленням свою інтелектуальну силу. Розвивається чутливість до художнього слова, часто виникає потяг до писання віршів.

Мовні дії стають більш контрольованими. Зменшується кількість зайвих слів («ну», «от», «значить» тощо).

Виконуючи регулятивну функцію в житті підлітків, мова стає формою існування самосвідомості їхньої особистості.

Збагачується словниковий запас, нагромаджується досвід активного використання різноманітних мовних категорій, ускладнюється граматична будова мовлення.

Мовлення стає контекстним, усе менше пов'язаним із конкретною ситуацією, хоч елементи ситуативності ще зберігаються.

У зв'язку з підвищенням загального рівня розумового розвитку вдосконалюється й письмове мовлення підлітків, наближуючись до літературної мови, формується здатність адекватніше висловлювати абстрактні думки.

Навчальна діяльність. Основу соціальної ситуації розвитку сучасних підлітків попри все визначає та обставина, що вони є учнями. Головна суспільна вимога, яка висувається до підлітків у контексті нової української школи – розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу [4].

Ускладнення змістовного боку знань вимагає від учнів і досконаліших способів їх набуття. Зростає рівень абстрагування й узагальнення, формуються системи прямих і зворотних логічних операцій, міркувань і умовиводів, які стають більш усвідомленими, обґрунтованими і логічно досконалішими.

Змінюється співвідношення зовнішніх і внутрішніх дій на користь останніх. Відбувається перехід зовнішніх дій у внутрішній, розумовий план, формуються розумові дії, виступаючи компонентами вміння вчитись.

Підлітковий період – це період переходу від дитинства до дорослості, усвідомлення себе як дорослої особистості, появи прагнення бути і вважатись дорослим, переорієнтації з цінностей, характерних для дітей, на цінності світу дорослих.

Поява відчуття дорослості як специфічного новоутворення самосвідомості є структурним центром особистості підлітка, тією її якістю, в якій відображається нова життєва позиція у ставленні до себе, людей і світу в цілому. Саме воно визначає спрямованість і зміст активності підлітка, його нові прагнення, бажання, переживання й афективні реакції.

Складність полягає в тому, що підлітки, прагнучи визнання власної дорослості з боку оточуючих, ще не відчувають себе (а тим більше, ще не є) дорослими повною мірою, по-справжньому. Однак саме це відчуття є тим новим, прогресивним в особистості, що обов'язково розвиватиметься, і саме на нього слід спиратись у педагогічній практиці.

Кардинальні зміни в структурі особистості підлітка зумовлюють його особливу чутливість до засвоєння норм, цінностей та способів поведінки, притаманних світу дорослих. Тим самим, йдеться про переорієнтацію із норм і цінностей дитячого світу на інші, дорослі, про вироблення особистісних утворень, які відіграють особливу і вирішальну роль в оволодінні дитиною соціальною ситуацією дорослого.

Зростає прагнення підлітка бути самостійним, зумовлене всім ходом психічного розвитку, набутим життєвим досвідом і змінами в організмі,

зумовленими його дозріванням. Одночасно підлітки гостро потребують доброзичливої та тактовної підтримки з боку дорослих, яка б допомагала здійснювати їхні прагнення до самостійності.

П'ятикласники ще недостатньо усвідомлюють власні дії, не прагнуть до самоаналізу, а отже, часто не визнають очевидної провини, намагаючись будь-що виправдатись. Проблема полягає в тому, що їм вкрай важко прилюдно визнати свою провину, оскільки це рівноцінно руйнуванню внутрішніх складових власної особистості. Водночас вони, як правило, розуміють і глибоко переживають ситуацію.

Розвиваються специфічні особливості самосвідомості, які проявляються в самооцінці підлітка, в його оцінці ефективності різних видів своєї діяльності та своїх стосунків з дорослими й однолітками. Механізмом розвитку самосвідомості є рефлексія.

Самооцінка в цьому віці набуває не меншого значення, ніж оцінки дорослих, перетворюючись у надзвичайно важливий мотив поведінки. Переважна орієнтація підлітка на самооцінку пов'язана передусім з його прагненням до самостійності та незалежності, із самоповагою, вимогливістю до себе.

Уже, починаючи із шостого класу, інтенсивно розвивається особистісна та міжособистісна рефлексія, підлітки починають вбачати причини своїх конфліктів або, навпаки, успіхів у спілкуванні з товаришами в особливостях власної особистості.

Характерна для молодшого шкільного віку рівновага позитивних і негативних самооцінок змінюється на різке невдоволення собою, яке поширюється як на навчальну діяльність, так і на всю систему взаємин з оточуючими.

Виникає інтерес до себе й до інших людей, прагнення зрозуміти особливості людини та її стосунки з іншими людьми, мотиви її вчинків і переживання. Яскраво вираженою є установка на порівняння себе з іншими. Особливо це стосується вчинків, адже саме в них виражається ставлення людини до чогось або до когось.

Підліток оцінює власні вчинки, прагнучи осмислити їх наслідки в майбутньому. Він намагається зрозуміти свої особливості, хоче знати власні вади, що зумовлено потребою правильно будувати взаємини з дорослими й однолітками, бути на висоті вимог як інших людей, так і своїх власних. Останнє зумовлює домінуючу орієнтацію підлітка на позитивне в іншій людині (точніше, на те, що він вважає за таке), готовність брати з неї приклад. Орієнтація на певні зразки багато в чому визначає зміст нової системи життєвих цінностей та загальну спрямованість у формуванні особистості підлітка.

Підлітки відкриті для спілкування як з однолітками, так і дорослими, їхня замкненість зумовлена відчуттям, що їх не розуміють, переживанням несправедливості чи неповаги до себе.

У цьому віці особливо яскраво виражена залежність від того, що про тебе говорять і як до тебе ставляться. Підлітки намагаються відкрити себе з кращого

боку, заслужити схвальні відгуки від інших, особливо тих, чия думка для них важлива. Страх показати своє незнання або невміння може бути причиною надмірної сором'язливості та невпевненості в собі, набувати хворобливого характеру. Усе це часто маскується напускною розв'язністю і грубістю, аби приховати внутрішню невпевненість.

Цей вік характеризується емоційною нестабільністю та імпульсивністю поведінки. Підлітки часто спочатку роблять, а вже потім думають про зроблене, хоч і усвідомлюють при цьому, що слід було б вчинити навпаки.

Помітного розвитку набувають **вольові якості** – наполегливість, впертість у досягненні мети, вміння долати перешкоди і труднощі тощо.

Підлітки, на відміну від молодших школярів, спроможні не тільки на окремі вольові дії, а й на вольову діяльність. Вони вже спроможні самі поставити перед собою мету та спланувати її досягнення.

Недостатність волі полягає передусім у тому, що, проявляючи величезну наполегливість в одному виді діяльності, підлітки можуть не виявляти її в інших видах. Саме в підлітковому віці найчастіше спостерігається не слабкість волі, а слабкість цілей, коли підліткам просто немає задля чого долати різні перепони, наприклад, власні лінощі. Проте поява значущої мети вирішує і проблеми волі.

Розвиток емоційної сфери. Раптово можуть змінюватись емоційні стани підлітка: з різкими переходами від надмірної рухливості до спокою, від піднесення до байдужості. Підвищена емоційність підлітків зумовлена статевим дозріванням і неврівноваженістю процесів збудження і гальмування, з явною перевагою перших; їхня підвищена збудливість пояснює схильність до афектів – різких виявів радості, гніву, невдоволення тощо.

Переживання набувають дедалі більшої стійкості. У підлітковому віці відбувається подальший розвиток почуттів як узагальнених і відносно стійких переживань (інтелектуальних, моральних, естетичних та ін.). Почуття стають тривалішими і стійкішими, що зумовлює посилення їхнього впливу на всі сторони життя підлітків.

Іntenсивно формуються моральні почуття, завдяки чому засвоювані підлітками норми поведінки можуть ставати ефективним поштовхом до дій. У підлітковому віці поступово відбувається перехід від ситуаційного переживання краси явищ природи, музичних і літературних творів, творів живопису до стійких естетичних почуттів, які є наслідком систематичного виховання.

Аналіз змісту та динаміки переживань підлітків упродовж цього вікового періоду свідчить, що і для молодших, і особливо для старших підлітків негативні переживання пов'язані з пізнанням самого себе. Причому з віком число таких переживань, пов'язаних зі знаходженням у собі нових негативних рис і якостей, зростає.

Є всі підстави вважати, що зумовлено це не стільки віковими особливостями, скільки результатом інтеріоризації, засвоєння підлітками тих уявлень і оцінок, які дають їм інші люди, передусім батьки та вчителі. А висловлювання дорослих про позитивні сторони підлітків, як правило, дуже скупі, мають вкрай абстрактний характер і не міняються з віком; судження про

вади, навпаки, гранично конкретні, різноманітні, міняються з віком. Саме вони максимально впливають на процес особистісного самовизначення підлітків, хоч у психології показано, наскільки важливо у становленні особистісної самоідентичності спиратись на позитивні сторони свого «Я». Переживання підлітків, пов'язані із самореалізацією, з активною роботою щодо розвитку власної особистості, як правило, мають позитивний характер.

Характеризуючи інтереси учнів 5-х класів, варто зазначити, що, з одного боку, вони набувають більшої цілеспрямованості, активності та глибини, тоді як з іншого – інтереси ще багато в чому зберігають свою мінливість і лише у старших класах набувають певної стійкості. Саме в цьому віці розпочинається формування домінуючої спрямованості пізнавальних та інших інтересів особистості.

Нерідко вже можна спостерігати і визначення професійних намірів, яке супроводжується серйозними зусиллями щодо підготовки себе до омріяного майбутнього. Чим визначенішими та стійкішими є професійні наміри підлітка, тим диференційованішим стає його ставлення до навчальних предметів (останні чітко розрізняються як «потрібні» та «непотрібні»). Самостійна діяльність таких підлітків дедалі більше набуває характеру самоосвіти у певному напрямку і з чіткою метою – оволодіти знаннями, необхідними для майбутньої професійної діяльності.

Підлітковий вік – неабияк важливий період у розвитку ідеалів особистості. Для учнів 5–6 класів такими ідеалами є образи конкретних людей. Ідеали стають взірцем для наслідування, правилом, згідно з яким намагаються діяти учні.

3.4. Соціальний розвиток учнів 5–6 класів

Перехід учнів із початкової школи до середньої пов'язаний із появою нових учителів, різноманітністю їхніх вимог, заняттями в різних кабінетах, потребою контактувати зі старшокласниками. Дитина вже не хвилюється про свою успішність або неуспішність у вузьких рамках взаємин з одним учителем, оскільки погляди різних учителів на успіхи та поведінку учнів різні, а іноді й протилежні. Для дитини це означає перше зіткнення із суперечностями у взаєминах, адже і в майбутньому на її шляху зустрінуться люди, які сприйматимуть її по-різному. Важливим завданням для неї в цій ситуації є збереження самоповаги, у цьому їй допоможуть педагоги і психолог, а також навчать п'ятикласника усвідомлювати свої мотиви і спонукання, формулювати оціночні судження про себе. Доцільно в цьому віці пропонувати дітям різні анкети, розмовляти з ними про них самих, про те, кого вони собою являють порівняно з іншими учнями.

На цьому етапі соціалізації у п'ятикласників спостерігається неабияка залежність від батьків, учителів, але, з огляду на перехід до основної школи, *посилюється автономність*. В основній школі нема групи продовженого дня, тому все більше дітей самі ходять до школи, а після занять до приходу батьків залишаються без нагляду дорослих або спільно з однолітками гуляють поза

межами двору, для ігор можуть обирати будівельний майданчик, недобудову, ліс, берег річки, інші небезпечні місця. Зважаючи на це, особливу увагу слід приділяти навчанню дорожньої і побутової безпеки, а також умінню спілкуватися з незнайомими людьми та відмови від пропозицій пограти у небезпечних місцях і з небезпечними предметами в класі.

У структурі класу формуються групи, переважно з дітей однієї статі. Лідерами найчастіше є учні, які добре вчаться або можуть зацікавити інших особливими здібностями чи навіть новими іграшками, модними речами.

Багатьом дітям, зокрема сором'язливим, важко спілкуватися з новими вчителями. Тому п'ятикласників важливо вчити ефективних прийомів спілкування, зокрема вмінню долати сором'язливість (як попросити про послугу, про допомогу тощо).

У шестикласників актуалізуються соціальні потреби підліткового віку: у належності до групи, у дружбі, визнанні серед однолітків.

У структурі класу відбувається становлення соціальної ієрархії. Серед лідерів поки що лишаються учні, які добре вчаться, але починають завойовувати авторитет і ті, хто самостверджується через насилля, тютюнопаління, інші прояви асоціальної поведінки.

На жаль, декому з учнів не вдається уникнути «зриву адаптації» при переході від початкової школи до основної. Дехто із шестикласників почувається розчарованим у своїй навчальній перспективі й шукає інших способів самоствердження, наприклад, у спорті або мистецтві. Однак деякі підлітки починають утверджуватися через агресію та інші прояви асоціальної поведінки. Для запобігання негативним явищам треба підвищувати самооцінку підлітків, розвивати у них наполегливість і силу волі. Заохочувати позитивні сторони агресивності – активність, винахідливість, ініціативність та ін.

Зростає потреба розвитку навичок відмови та критичного мислення, зокрема щодо реклами нездорової їжі, тютюну, алкоголю. На часі впровадження ефективних програм профілактики вживання тютюну, алкоголю, наркотичних речовин.

Шестикласники багато часу спілкуються з однолітками, тому батькам важливо знати, з ким дружать їхні діти і чим вони займаються. Важливо вчити їх правильно бирати собі друзів, застерігати від спілкування з небезпечними компаніями.

Відсутність друзів також пов'язана із проблемами. У таких дітей нерідко формується занижена самооцінка, вони почуваються самотніми. Для них актуальним є розвиток навичок комунікації, подолання сором'язливості, впевненої поведінки.

Один із найважливіших новоутворень підліткового віку є *становлення самосвідомості*. Змінюються стосунки з дорослими і товаришами. Яскраво виявляються прагнення до самостійності й властивих дорослим форм поведінки. Ці зміни часом проходять досить бурхливо.

Нові інтереси й прагнення підлітка бувають мінливими. Стосунки з дорослими, зокрема батьками і педагогами, стають складнішими, особливо якщо

дорослі не розуміють змін, які відбуваються в особистості підлітка і продовжують ставитися до нього, як до дитини. Це часто створює складні ситуації, частішими стають, прояви негативізму, неслухняності та інші порушення норм поведінки. Тому нерідко й називають підлітковий період важким, критичним віком.

Депривація (незадоволення) важливих для підлітка потреб іноді призводить до зовнішнього прояву негативізму, до прихованого або явного егоцентризму. Якщо до цих проявів додається негативне ставлення до навчання, низька працездатність, переорієнтація інтересів на позашкільне оточення, ранній прояв сексуальних потягів, підвищений інтерес до сексуальних проблем, схильність до алкоголю, агресії тощо, то все це й становить фактори ризику стати справді «важким» підлітком.

Проте правильно організована педагогічна робота з підлітками доводить їхню високу сенситивність до особистісно орієнтованої взаємодії, коли дорослі розуміють емоційний стан підлітка, роблять коректне зауваження з приводу недоліків, ураховують здатність їх до діалогічного спілкування тощо. У підлітків розвивається почуття відповідальності за себе й за інших, здатність розуміти й засвоювати моральні поняття й виявляти самостійний вибір та активну громадянську позицію, патріотизм, повагу до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови [4].

Підлітковий вік – це завжди швидкі зміни, за якими важко встигнути і самим дітям, і дорослим. Ці зміни неабияк впливають на розвиток майбутньої зрілої особистості. У школі підлітки перебувають значну частину свого часу, тому саме вчителі часто є тими авторитетними дорослими, які допомагають підлітку зрозуміти себе, світ навколо, щоб якісно пройти всі випробування.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Глосарій

Адаптація – динамічний процес пристосування людини до змінних умов довколишнього середовища. Адаптація до освітнього середовища включає – біологічну, психологічну, соціальну адаптації.

Акцентуації характеру – надмірна вираженість окремих рис характеру, що спричиняється до вибіркової уразливості індивіда щодо певних психогенних впливів.

Вік – якісно специфічний рівень онтогенетичного розвитку, який складається з вікових категорій: дитинство, раннє дитинство, дошкільний вік, молодший шкільний вік, підлітковий вік, юність, молодість, зрілість, старість.

Вікові кризи – умовне найменування перехідних етапів вікового розвитку, що займають місце між стабільними (літичними) періодами, пов'язаних з якісними перетвореннями у соціальних відносинах, діяльності, свідомості і виявляються в цілісних психічних і особистісних змінах.

Молодший шкільний вік – вік 6 (7)–10 (11)-річних дітей, які навчаються у 1–4 класах сучасної початкової школи.

Підлітковий вік – період, який пролягає між дитинством і ранньою юністю (10(11)–15 років), цей період називають перехідним, адже саме тоді відбувається перехід від дитинства до юності в фізичному, психічному і соціальному відношеннях.

Почуття дорослості – центральне психологічне новоутворення в підлітковому віці, яке визначається стрибком у розвитку психіки дитини.

Самооцінка – психологічне особистісне утворення, яке дає людині можливість оцінити свій фізичний і духовний стан, свої можливості, спрямованість, активність, суспільну значущість, свої відносини із зовнішнім світом та іншими людьми.

Саморуйнівна поведінка підлітка – поведінка, коли підліток спрямовує агресію на самого себе, з власної волі завдаючи собі шкоди.

Самосвідомість – усвідомлення індивідом себе як автора і творця власних дій, суб'єкта життєтворчості з неповторними фізичними і духовними якостями, потребами й здібностями, носія інтелекту, почуттів і волі, виразника національної, професійної і групової належності в системі суспільних відносин.

Сімейне виховання – процес цілеспрямованого систематичного прищеплювання дітям соціально значущих форм поведінки і способів діяльності, система психолого-педагогічних впливів на риси характеру, світоглядні установки і поняття, здатність до саморегуляції відповідно до моральних норм, прийнятих у суспільстві.

Соціалізація – процес входження індивіда в суспільство, засвоєння і відтворення ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві.

Темперамент – стійке поєднання індивідуальних особливостей індивіда, пов'язаних із динамічними, а не змістовними аспектами психічної діяльності: її інтенсивністю, швидкістю, темпом, ритмом.

Характер – психічний утвір, який включає сукупність яскраво виражених і відносно стійких рис, притаманних певній особистості та які постійно виявляються в її поведінці.

Додаток 2

Особливості розвитку пізнавальних процесів в учнів 5–6 класів

Пізнавальний процес	Вікові особливості
Сприйняття	<ul style="list-style-type: none"> – стає більш аналізуючим і диференціювальним; – набуває характеру організованого спостереження; – змінюється роль слова у сприйнятті: слово-назва є найбільш загальним позначенням об'єкта, що передує більш глибокому аналізу;
Пам'ять	<ul style="list-style-type: none"> – з'являється інтерес до способів поліпшення тренування пам'яті; – механічна пам'ять поступово поступається місцем значеннєвій пам'яті; – з'являється вміння узагальнювати й систематизувати
Увага	<ul style="list-style-type: none"> – стає більш організованою; – зростає обсяг та стійкість; – усе більше виступає її навмисний характер
Мислення	<ul style="list-style-type: none"> – розвивається критичність мислення; – з'являється узагальненість і логічність; – з'являється здатність до абстрактного мислення; – формується здатність самостійно мислити, міркувати, порівнювати
Мовлення	<ul style="list-style-type: none"> – активно розвиваються внутрішнє та писемне мовлення; – ускладнюється граматична будова мовлення; – збагачується словниковий запас

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікова та педагогічна психологія. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
2. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 424 с.
3. Подоляк Л. Г. Основи вікової психології : навчальний посібник. Київ : Главник, 2006. 112 с. Серія «Психологічний інструментарій».
4. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16> (дата звернення: 27.04.2022).

5. Психологічний супровід і підтримка учасників освітнього процесу в умовах упровадження Нової української школи (з досвіду роботи фахівців психологічної служби) : метод. посібник / уклад. В. В. Байдик. Харків : Друкарня Мадрид, 2018. 102 с.

Розділ IV. СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНА ВЗАЄМОДІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

4.1. Організація продуктивної взаємодії у системі «вчитель – учень».

4.2. Технологія навчання в парах чи невеликих групах (кооперативне навчання).

4.3. Дошка Jamboard для реалізації колективної роботи на уроці інформатики.

4.1. Організація продуктивної взаємодії в системі «вчитель – учень»

Професійна позиція кожного вчителя надзвичайно важлива. Світ змінюється і важливо, чи не будемо ми стояти осторонь, як визначимо свою позицію: вузько і формально (слідкую за порядком, проводжу заняття, вивчаю досвід) чи широко і відповідально (забезпечую умови для навчання особистості; від мене залежить рівень освіти суспільства; забезпечую належний рівень виховання, навчання та розвитку кожної дитини).

Людина, яка обрала шлях навчання і розвитку інших, несе відповідальність за те, чому і як буде навчати. Тому освітній процес повинен бути побудований професійно.

Ключові завдання кожного вчителя – сформувати в учнів внутрішні опори, тобто впевненість, самостійність та забезпечити якомога вищу якість освітнього процесу. А цього можна досягти лише за умови організації продуктивної взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Продуктивність – виключно про людей. Вона є базою для ефективності, результативності та пов'язує всі фактори, які визначають, як добре ми досягаємо поставлених цілей. Продуктивність – це про те, як ми пов'язуємо наші цілі, цілі та роботу інших. Вона починається з постановки особистих цілей, які пов'язані з цілями організації чи команди, з якою працюємо. Продуктивність є тим показником, який визначає наскільки добре людина рухається до мети.

Для управління продуктивністю важливо:

1. Правильна постановка цілей і робота з ними – важливо цілі ставити в діалозі; вони повинні бути зрозумілі, пов'язані з життям, бути у полі вашого зору (на аркуші, у записнику чи щоденнику), аби керуватися ними у прийнятті рішень.

2. Постійний моніторинг процесів – бачити, що відбувається, а в разі потреби вносити корективи.

3. Робота з людьми.

4. Критерії оцінки.

Продуктивність можна побачити лише тоді, коли ми знаємо, який результат хочемо отримати.

Для продуктивності роботи велике значення має міжособистісна взаємодія. Під взаємодією будемо розуміти процес безпосереднього або опосередкованого

впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їхню взаємну обумовленість і зв'язок.

Початком взаємодії є сприйняття людини людиною. Міжособистісне пізнання – не одночасний акт. Крім пізнання, він включає зворотний зв'язок, елементи комунікації і взаємодії та залежить від особливостей того, хто сприймає (стать, вік, національність, темперамент, соціальний інтелект, психічний стан, стан здоров'я, установки, досвід спілкування, професійні та особистісні особливості).

Науковці зазначають, що розуміння себе й адекватна самооцінка впливають на процес пізнання інших людей. Так, особи, які впевнені у собі, схильні оцінювати інших людей, як доброзичливих, відповідно невпевнені люди часто сприймають оточуючих як неприхильних до них.

З'ясовано, що виникнення та розвиток міжособистісної взаємодії проходить три етапи: початок взаємодії; сумісна діяльність; результат.

При позитивному розвитку міжособистісної взаємодії можна досягти третього етапу.

Перший етап – визначення мети міжособистісної взаємодії.

Первинний контакт розпочинається зі сприйняття зовнішнього вигляду, особливостей діяльності та поведінки людей. Для продовження взаємодії та розвитку стійких відносин важливий зворотний зв'язок, який має такі функції:

- регуляція поведінки і дій людини;
- регуляція міжособистісних відносин;
- джерело взаємопізнання.

Погоджуючи свої позиції, люди один з одним вступають у відносини «згоди – незгоди». У разі згоди з'являється спільна діяльність, що передбачає розподіл між учасниками взаємодії ролей і функцій. Щоб цей розподіл не призвів до конфліктної взаємодії, важливо виявляти взаємну терпимість, зібраність, наполегливість та інші морально-вольові якості особистості. Перший етап завершується вибором сумісних дій, які дають можливість розпочати сумісну діяльність.

Другий етап – продуктивна сумісна діяльність.

У ході цієї взаємодії спостерігаються різні форми впливу людей один на одного: на рівні мотиваційного, когнітивного та емоційно-вольового компонентів особистості. Психологічними умовами сумісної діяльності виступають:

- психологічний клімат;
- мотиви взаємодії;
- процеси взаємовпливу.

Розвиток міжособистісної взаємодії в сумісній діяльності може призвести до конструктивної або конфліктної взаємодії.

Результат міжособистісної взаємодії може мати три варіанти:

- досягнення мети міжособистісної взаємодії на основі взаєморозуміння;
- недосягнення мети та відмова учасників від мети взаємодії;

– повернення до початку взаємодії для повторної спроби досягнення мети.

Знаходження точок дотику при вирішенні нагальних проблем можливе лише при переході від позиції «Я» до позиції «Ми», що базується на використанні найбільш ефективних тактик міжособистісної взаємодії: діалогу, партнерства, договору, кооперації.

У сучасному світі позиція «Ми» є критерієм кваліфікації та конкурентоспроможності фахівця у професіях, що відносяться до групи «людина – людина». Тому в процесі трансформаційних змін у системі української освіти важливо будувати освітній процес на засадах педагогіки партнерства, в основу якої покладено спілкування, взаємодію та співпрацю між учителем, учнем і батьками, адже формування людської особистості є результатом взаємодії.

За дослідженнями вчених-«когнітивістів», педагогіка партнерства має властивість позитивно впливати на якісні показники освітнього процесу.

Основними принципами партнерської взаємодії в новій українській школі є:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах;
- діалог – взаємодія – взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- соціальне партнерство (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Крім того, науковці визначають такі основні положення партнерства:

- учитель і учень / учні – ділові партнери у досягненні мети;
- основа співробітництва – контракт із точно визначеними обов'язками, термінами, результатами;
- мета учня – опанувати важливий для нього предмет вивчення;
- мета педагога – допомогти учню в реалізації мети;
- відповідальність за результат: 50% – учня, 50% – педагога;
- стимули: для учня – його наміри, для педагога – винагорода;
- організація процесу: максимальна самостійність учня, втручання педагога лише тоді, коли учень потребує допомоги;
- постійне формування узагальнених алгоритмів вирішення завдань;
- упровадження дієвих стимулів самомотивації;
- максимальна опора на індивідуальні особливості;
- використання найновіших засобів, що можуть сприяти прискоренню процесу;
- створення безпечного та здорового освітнього середовища.

У педагогіці співробітництва використовуються найрізноманітніші форми: колективно-групова, колективна творча робота, робота в мікрогрупах, робота в змінних групах, ігрова діяльність. Проте співробітництво не зводиться виключно

до групової роботи, адже основним його методом є *навчальний діалог*. Ознакою співробітництва може бути і колективна спільна діяльність (під час полілогу, мозкової атаки, колективного складання інтелектуальної карти тощо).

Ключовим поняттям педагогіки партнерства є «взаємодія». Саме наявність та якість діалогу свідчать про ступінь реалізації суб'єкт-суб'єктного підходу в освіті, а отже, і вибудовування продуктивної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

4.2. Технологія навчання в парах чи невеликих групах, або кооперативне навчання

Щоб бути успішними сьогодні та в дорослому житті, сучасним учням не досить володіти основами наук. Передусім важливо навчитися користуватися цими науками. Як зазначається у Концепції Нової української школи, здобувачі освіти мають вміти навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями, яких сьогодні потребує більшість професій. Тому важливо створити умови, за яких учні перетворюються із об'єктів впливу на суб'єктів взаємодії і стають:

- активними учасниками процесу навчання;
- переборюють страх критики;
- вчаться слухати одне одного;
- толерантно ставитися до іншої думки;
- приймати групові рішення.

Створенню суб'єкт-суб'єктних стосунків у системі «учитель – учень» сприяє *технологія кооперативного навчання*.

Термін «кооперативне навчання» трактується як *технологія навчання в парах чи невеликих групах, коли створюється можливість обговорення кожної проблеми, доведення, аргументування власної думки*.

Науковці наголошують на таких *перевагах* навчальної кооперації:

- допомагає вчителям працювати у класі з великою кількістю учнів;
- підвищує академічні результати навчання;
- сприяє розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти;
- дає можливість глибоко зрозуміти навчальний матеріал;
- розвиває здатність критично мислити;
- сприяє позитивному ставленню учнів до навчання, вчителів та школи;
- забезпечує особистісне зростання;
- сприяє розвитку високого рівня самоповаги та психічного здоров'я, яке виявляється в емоційній врівноваженості, усвідомленні особистісної індивідуальності, прояві довіри, оптимістичному сприйнятті світу й оточення;
- розвиває взаємопідтримку, тісні дружні стосунки в колективі (учні допомагають один одному та навчаються один в одного).

Таким чином, під час кооперативного навчання вчителю важливо формувати в учнів:

- позитивну взаємозалежність, адже кожен член групи має усвідомлювати важливість злагодженої взаємодії заради досягнення спільної мети, успіху всієї групи;
- особисту відповідальність, оскільки від рівня навчальних досягнень кожного члена групи залежить загальний результат (усі учні мають докладати зусиль для кращого опанування навчального матеріалу);
- навички продуктивної взаємодії, які сприяють ефективній роботі групи, допомагають у спілкуванні, налагодженні довірчих стосунків, запобіганні конфліктам, прийнятті рішення;
- уміння співпрацювати в групі – для досягнення мети члени групи мають зосереджуватися на спільних зусиллях і шукати шляхи вдосконалення процесу співпраці. Завдання, виконання яких ґрунтується на залученні дітей до кооперативних форм діяльності, передбачають відповідальність за знання і навчальні досягнення одне одного, надання одне одному можливості чомусь навчитися. У зв'язку з цим кооперативне навчання має такий девіз: колективна відповідальність – індивідуальна звітність.

Основні *ознаки* кооперативної групової роботи:

- учні об'єднуються в малі групи і діють за попередньо розробленою вчителем інструкцією;
- склад групи може змінюватися залежно від змісту й характеру навчальних завдань;
- кожен член групи має працювати над конкретним завданням / частиною матеріалу до повного розуміння питання, яке вивчають;
- роботу організують так, щоб можна було враховувати й оцінювати як індивідуальний внесок кожного члена групи, так і внесок групи в цілому;
- на педагога покладається планування роботи на уроці.

Важливо, що в процесі такої діяльності вчитель керує роботою кожного учня опосередковано, тобто через завдання, які він пропонує групі. Стосунки між вчителем і учнями набувають характеру співпраці. Таке середовище взаємодії позитивно впливає на розвиток дитини як суб'єкта освітнього процесу, що і є метою кооперативного навчання.

Розпочинати краще з парної роботи.

Робота в парах – це усне, письмове або практичне виконання навчальних завдань двома учнями в умовах синхронної роботи всіх пар. Саме цей вид діяльності особливо ефективний на початкових етапах навчання учнів роботі у малих групах. Його можна використовувати для досягнення будь-якої дидактичної мети: засвоєння, закріплення, перевірки знань тощо.

Переваги парної роботи:

- усі діти в класі отримують можливість висловитися;
- є час обдумати, обмінятися ідеями з партнером, і лише потім озвучувати свої думки перед класом;

- розвиваються навички спілкування;
- формується критичне мислення, вміння переконувати й вести дискусію.

Зазвичай склад пари – це учні, які сидять за однією партою (постійні пари). Але можуть бути і динамічні пари: за бажанням; випадковим чином (жереб; учні, які сидять в одному ряду чи одній половині класу; фанти; розрізані листівки; розрахунок на персонажів тощо); за певною ознакою (перша буква імені; колір очей, одягу, волосся; пора року (дата народження тощо); листочки з номерами; кольорові стікери; за вибором учителя.

Виконуючи завдання, учасники пари обмінюються думками, радяться, допомагають один одному, оскільки завдання, яке вони виконують, є для них спільним.

Цінність методу парної роботи полягає в тому, що він спонукає учнів до спільної та активної роботи.

Організація парної роботи передбачає:

- визначення завдання;
- об'єднання учнів у пари;
- з'ясування розуміння суті завдання;
- створення критеріїв оцінювання завдання;
- визначення часу на його виконання;
- обговорення своїх ідей (повинні досягти згоди щодо відповіді або рішення);
- представлення результатів;
- зворотний зв'язок.

Така робота потребує *поетапного впровадження*:

- 1) формування мотивації до співпраці;
- 2) ознайомлення учнів із моделями співпраці, роботи пар (поступово збільшуючи кількість учасників).

Функції вчителя в кооперативному навчанні – зміцнити віру учнів у можливість успішного досягнення мети та спонукати їх до самостійного пошуку. Зважаючи на це, педагог має бути фасилітатором, тобто помічником, рівноправним учасником групи, і формувати в учнів здатності:

- координувати свою діяльність із діяльністю партнерів;
- ставати на позицію інших і змінювати свою позицію;
- надавати своїм партнерам допомогу та користуватися їхньою допомогою;
- рефлексувати свої дії та дії інших членів групи;
- із повагою ставитися до кожної думки;
- вибудовувати міжособистісні взаємини з партнерами;
- надавати найвищого пріоритету досягненню колективної мети;
- не допускати переростання суперечностей у зіткнення позицій та інтересів;
- попереджувати виникнення конфліктів.

Під час уроку важливо пам'ятати про такі моменти:

- налагодження позитивної взаємозалежності;
- роз'яснення завдання;
- пояснення критеріїв успіху;
- спостереження за діяльністю груп;
- рух по класу, щоб допомагати учням і групам, які потребують підтримки;
- оцінювання результату й процесу групової роботи (визначення рівня досягнення академічних цілей та ступеня реалізації соціальних цілей).

Одна із найбільш відповідальних функцій учителя – *здійснення (спільного з учнями) аналізу процесу навчання* не тільки під кутом зору отриманих результатів, а й доцільності обраних шляхів, способів вирішення поставлених завдань, ефективності кооперування зусиль, міжособистісних взаємин тощо.

Здійснюючи рефлексію, важливо зважати на такі показники:

- уміння спланувати виконання завдання в групах;
- брати участь в обговоренні;
- висловлювати власну думку;
- користуватися етикетними формулами;
- уникати конфліктів;
- виявляти повагу до інших думок, взаємоповагу;
- бажання й уміння попросити про допомогу інших учасників груп;
- надати допомогу іншим;
- бути активним і самостійним у виконанні завдань;
- оцінювати власну роботу і роботу однокласників.

Способи оцінювання діяльності при кооперативному навчанні:

- самооцінювання результатів діяльності учнями;
- взаємооцінювання членів груп;
- оцінювання роботи дітей педагогом, відповідно до критеріїв.

Інструменти оцінювання залежать від того, що ми хочемо оцінити:

- індивідуальні та групові результати навчання;
- командну роботу;
- спільний процес;
- кінцевий продукт.

Учителі-практики, які використовують кооперативне навчання, зауважують, що оцінювання має залежати від мети:

1. Якщо ми хочемо оцінити спільне навчання, може бути корисним контрольний список (чек-ліст) – це список пунктів (назв або завдань), що перевіряються або ж беруться до уваги.

2. Якщо хочемо надати учням інформацію про їхній поступ, можна використовувати опитування, шкалу Likert, контрольні списки (чек-лісти), вікторини зі зворотним зв'язком, індивідуальні тести тощо.

Шкала Лайкерта, яка часто використовується в анкетах і анкетних дослідженнях, розроблена у 1932 році Ренсісом Лайкертом. При роботі зі

шкалою випробуваний оцінює ступінь своєї згоди чи незгоди з кожним судженням, від «повністю згоден» до «повністю не згоден». Сума оцінок кожного окремого судження дозволяє виявити установку досліджуваного з будь-якого питання. Передбачається, що відношення до досліджуваного предмета засновані на простих несуперечливих судженнях. Пункти опитувальника є простими твердженнями, які випробуваному потрібно оцінити, виходячи зі свого особистого уявлення. Зазвичай використовується п'ять градацій, наприклад:

- повністю не згоден;
- не згоден;
- десь посередині;
- згоден;
- повністю згоден.

Щодо чек-лістів, то варто зауважити, що, наприклад, у школі підготовки вчителів Віккі Гельсінського університету укладають листи самооцінювання та проміжного оцінювання різних аспектів діяльності.

Наведемо приклади чек-лістів:

***Завдання.** Оціни свою роботу, позначивши на шкалі місце, яке якнайкраще тебе характеризує.*

Моя робота	Мені це вдається	Я тренуюся
Я слухаю вказівки і можу їх виконувати	I _____ I	I _____ I
Я зосереджений(а), коли працюю	I _____ I	I _____ I
Я працюю разом з іншими	I _____ I	I _____ I
Я дбаю про свої завдання та речі	I _____ I	I _____ I

***Завдання.** Оцінювання з боку групи.*

Прізвище, ім'я: _____

1 – згоден, 2 – не зовсім згоден, 3 – абсолютно не згоден

1. Група добре працювала.
2. Кожен узяв на себе відповідальність за виконання завдання.
3. Ми змогли легко домовитися про свої ролі.
4. Вважаємо, що завдання були легкими.
5. Вважаємо, що завдання були звичайного рівня складності.
6. Вважаємо, що завдання були складними.

	1	2	3

3. Якщо ми хочемо, щоб учні надали нам додаткову інформацію, то корисними будуть портфоліо, інфографіка та мапи думок.

Мапи думок, мапи пам'яті, інтелект-мапи, мапи розуму, мапи мислення – ці слова позначають порівняно новий спосіб графічного запису інформації. Автор методу – Тоні Бьюзен – відомий англійський письменник, лектор і консультант із питань інтелекту, психології навчання і проблем мислення.

Основна, ключова тема чи мета розташовується посередині мапи думок. Вона формулюється якнайточніше, та/або представляється у вигляді зображення. Назовні відходять розгалуження до різних найголовніших підрозділів від яких, в свою чергу, відходять розгалуження до інших підрозділів, які представляють відповідну інформацію. У кінцевих розгалуженнях наводяться ключові слова. Під час укладання мапи розуму, можна застосовувати кольори, зображення, тощо. Це полегшує роботу мозку під час аналізу мапи розуму.

Мапи думок використовуються для генерування, відображення, структурування та класифікації ідей, і як допоміжний засіб під час навчання, організації, розв'язання проблем, прийняття рішень, та написання документів.

Із прикладами мап думок пропонуємо ознайомитися на *рисунках 1, 2*.

Рис. 1. «Мапи думок»

Рис. 2. «Мапи думок»

Оскільки кооперативне навчання спрямоване на досягнення максимального рівня успішності кожним учнем, то індивідуальна відповідальність є важливим елементом кооперативної роботи. Щоб упевнитися, що всі учні активно працюють у групі, унеможливити виконання завдання одним учнем замість іншого та виявити тих, кому потрібна допомога, вчитель перевіряє й оцінює не тільки кінцевий результат спільної діяльності всієї групи, а й роботу кожного учня окремо.

Отже, для стимулювання індивідуальної відповідальності кожного учня під час кооперативного навчання, оптимальною є ситуація, коли учні навчаються спільно, а оцінюються індивідуально.

Зростання уваги науковців і педагогів-практиків усього світу до кооперативного навчання свідчить про його дієвість та ефективність.

Наприклад, австрійські педагоги на кооперативному уроці за основу беруть триступеневу модель:

I фаза – роздуми (учні працюють самостійно). Алгоритм: учитель пропонує завдання – переконується у його розумінні кожним учнем – забезпечує тишу – визначає час і дотримується визначеного часу – діти фіксують свої роздуми.

II фаза – обмін (учні обмінюються інформацією). Алгоритм: учитель забезпечує роботу в малій групі (4 учні) – повідомляє часове обмеження – забезпечує кооперацію (неголосно) – дає установку на те, що кожен повинен бути готовим презентувати роботу (випадковий вибір).

III фаза – презентація (учні представляють результати). Алгоритм: учитель організовує презентацію учнів, забезпечує увагу класу, викликає учнів за правилом випадкового вибору.

Кооперативні кроки урізноманітнюються завдяки використанню простих та дієвих завдань. Наприклад, стратегії для роботи з партнером / партнерами:

Доповідати – підводити підсумки. *А* інформує *Б*, *Б* передає почуте своїми словами, *А* дає знати, чи правильно *Б* його зрозумів.

Доповідати – перевіряти. *А* свідомо допускає в інформації помилку, *Б* повинен її знайти.

Доповідати – погоджуватися. *А* і *Б* повинні знайти компроміс, перш ніж представити свою відповідь.

Доповідати – передавати навпаки. *А* представляє інформацію логічно і послідовно, *Б* передає її у зворотному порядку і навпаки.

Доповідати – продовжувати. *А* формулює мисленнєвий ланцюжок, *Б* повинен його продовжити.

Доповідати – доповнювати. *А* представляє знання, ідеї, історії, факти; *Б* доповнює їх своєю інформацією або деталями.

Висловлювати думки. *А* пояснює *Б*, *Б* пояснює *А*, як була використана фаза самостійної роботи, щоб прийти до результату.

Перевірка удвох. Після індивідуальної роботи *А* перевіряє *Б*, *Б* перевіряє *А*.

Активно слухати. *А* формулює думку, *Б* повторює її своїми словами.

Ознайомившись з освітнім процесом у школах Сінгапуру, О. Елькін зазначав, що кооперативне навчання забезпечується дотриманням чотирьох принципів, які разом утворюють акронім PIES (з англ. – пироги):

- позитивна взаємозалежність (**P**ositive interdependence);
- індивідуальна підзвітність (**I**ndividual accountability);
- участь, що передбачає рівність (**E**qual participation);
- одночасна взаємодія (**S**imultaneous interaction).

Якщо всі чотири принципи втілено, то це і є кооперативне навчання.

О. Елькін радить використовувати стратегії, розроблені С. Каганом, в які вже вбудовані PIES-принципи та передбачають допомогу з їх вибором:

1. **Коло згоди.** Учні стоять у великому колі. Потім крокують до центру пропорційно до ступеня їхньої згоди із твердженням, яке запропонував / запропонувала вчитель / вчителька або хтось з учнів.

2. **Оточить мудру людину.** Учні, які знаються на певній темі, стають «мудрецькими». Члени команди оточують кожного з «мудреців», щоб повчитися від них. Потім діти повертаються до своїх команд, щоб обговорити те, що зрозуміли.

3. **Знайди когось, хто...** Учні рухаються, щоб знайти тих, хто зможе їм допомогти у вирішенні певного завдання.

4. **Правда чи брехня.** Учні намагаються визначити, яке з трьох (або іншої кількості) тверджень є неправдивими.

5. **Гра у флеш-карти.** Відбувається в парах з картками, на яких написані завдання. Гра передбачає кілька раундів: спочатку учні мають підказки; потім їхня кількість зменшується; наостанок – без підказок.

6. **Формування.** Учні всім класом утворюють різні фігури.

7. **Мозковий штурм на чотирьох.** Учні записують ідеї на аркушах, озвучують їх членам команди, а потім викладають на стіл. Далі відбувається обговорення і пошук спільного рішення (чи кількох), але головне в тому, що спочатку робота над ідеями відбувається самостійно.

8. **Внутрішнє та зовнішнє.** Учні стають у кола обличчям одне до одного, щоб відповісти на запитання педагога або партнера у відповідній парі.

9. **Головоломка.** Кожен із членів команди має частину відповіді на запитання або картку з підказкою. Команда має зібрати усе до купи, щоб вирішити проблему.

10. **Шикуння в лінію.** Учні шикуються в лінію за певними характеристиками. Це можуть бути гіпотези, погляди, варіанти відповіді, певні призначені ролі тощо. Потім діти взаємодіють із тими, хто мають відмінні характеристики.

11. **Повтори за мною.** Учень організовує об'єкти таким чином, щоб відповідати інструкціям іншого члена команди про об'єкти, які приховано за бар'єром. Це може бути, наприклад, малюнок або конструкція.

12. **Дискусія в парах.** Учні формують пари, щоб відповісти на запитання вчителя.

13. **Подорожні.** Вчитель називає номер, а учень або учениця з таким

номером переміщується до іншої команди, зазвичай, щоб чимось поділитися. Також, це можуть бути двоє або троє «подорожніх».

14. **Перевірка в парах.** Спочатку учні працюють над розв'язанням проблеми в парі, отримуючи підтримку і похвалу одне від одного. Потім пари перевіряють і святкують кожні дві вирішені проблеми.

15. **Порівняння в парах.** Пари генерують ідеї або відповіді та порівнюють із результатами роботи іншої пари. Потім разом намагаються прийти до нових відповідей, які не прозвучали до цього в обох парах.

16. **Перефразування.** Учні можуть поділитися власними ідеями лише після того, як повторили думку особи, яка говорила перед ними.

17. **Партнерство.** Пари працюють над презентацією, а потім представляють її іншій парі з команди.

18. **Вірші у два голоси.** Партнери по черзі читають спочатку парні, а потім непарні рядки. Потім в унісон читають увесь вірш.

19. **Спільне-відмінне.** Учні намагаються зрозуміти, що є спільного й відмінного у двох малюнках. При цьому кожен учасник пари чи групи бачить лише свій малюнок.

20. **Відправ проблему.** Члени команди створюють завдання, які потім передаються іншим командам для розв'язання. Також можна робити ярмарок завдань, які «купують» інші команди.

21. **Витрачаймо четвертак.** Усі, хто беруть участь, мають по чотири монети номіналом 25 копійок, щоб інвестувати в дві, три чи чотири опції вибору. Опція, в яку вклали найбільше грошей, є вибором команди.

22. **Фішки, що розмовляють.** Учні розміщують у центрі свої фішки щоразу, коли говорять; коли висловляться всі – забирають фішки. Учні не можуть говорити знову, поки всі фішки не з'являться в центрі й не повернуться до своїх власників.

23. **Командне інтерв'ю.** Учні по черзі дають інтерв'ю членам своєї команди.

24. **Консалтинг у команді.** Для кожної серії запитань команда кладе свої ручки у визначеному місці. Спочатку обмінюються та обговорюють усі відповіді, потім беруть ручки, щоб письмово занотувати відповіді своїми словами.

25. **Команда – пара – соло.** Учні розв'язують завдання спочатку в команді, потім – у парах, потім – самостійно.

26. **Командні твердження.** Учні обговорюють у парах, записують індивідуальні твердження, по черзі презентують їх у команді (чотири особи). Потім разом працюють над спільним командним твердженням, з яким готові погодитися більше, ніж із власним.

27. **Мережа слів.** Учні записують по центру тему; малюють, готують або вклеюють ключові слова з теми; додають, за необхідності, зв'язки. Кожен обирає інший колір ручки, щоб можна було оцінити особистий внесок кожного і забезпечити участь усіх дітей.

28. **Телефон.** Хтось з учнів виходить із класу. Педагог навчає тих, хто залишилися в класі. Відсутня дитина повертається і навчається від членів своєї

команди, після чого проходить бліц-опитування.

29. **Думаємо та обмінюємося.** Учні й учениці обдумують відповіді на запитання, обговорюють їх у парах і після цього діляться відповідями – власними або, найкраще, партнерськими – з усім класом.

30. **Обмін із трьома.** Хтось із членів команди говорить з однієї теми тричі, але з різними членами своєї команди.

31. **Обмін у парі з обмеженим часом.** Учні обмінюється з партнерами впродовж визначеного часу, змінюючи ролі (доповідач – слухач).

32. **Хто я.** Учні намагаються визначити секретну ідентичність, яку було прикріплено до їхньої спини. Для цього вони рухаються по класу і ставлять запитання, що передбачають відповідь «Так» або «Ні». Учні можуть ставити до трьох запитань одній особі з класу або необмежену кількість до тих пір, поки не отримають відповідь «Ні». Після цього знаходять нових однокласників для запитань. Коли дитина здогадується про свою ідентичність, то продовжує допомагати тим, хто ще не визначився.

Елементи уроку	Тип інтелекту, розвитку якого сприяє	Сфера співпраці
На початку 1, 7, 10, 12, 22, 23, 29	Вербальний / лінгвістичний 2, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 31, 32	Розбудова класу 1, 3, 6, 8, 10
Передача інформації 2, 17, 25, 28	Логічний / математичний 4, 9, 10, 15, 19, 20, 27	Створення команди 4, 15, 17, 23, 27
Керована практика 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 18, 20, 24, 27, 28	Візуальний / просторовий 1, 10, 11, 19, 27	Майстерність 3, 5, 8, 9, 10, 11, 14, 17, 18, 25, 28
Незалежна практика 11, 19	Музичний / ритмічний 18	Навички мислення 1, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 17, 19, 24, 27, 29, 30, 31, 32
Підбиття підсумків 1, 8, 12, 16, 22, 26, 27, 29, 31	Тілесний / кінестетичний 6, 10	Навички комунікації 1, 2, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 31
	Натуралістичний 10, 13, 19, 27	Обмін інформацією 2, 8, 16, 17, 23, 26, 28, 29, 30, 31
	Міжособистісний 1, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19,	

	21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 32	
	Внутрішньоособистісний 1, 2, 10, 16, 21, 22, 26, 28, 29, 31	

Успішність реалізації названої технології прямо пропорційно залежить не лише від підготовленості учнів до групової взаємодії, а передусім від педагогічної майстерності вчителя, оволодіння ним методами і прийомами організації кооперативного навчання.

4.3. Дошка Jamboard для реалізації колективної роботи на уроці інформатики

Метою вивчення курсу «Інформатика» у 5–6 класах є розвиток особистості учня, здатного використовувати цифрові інструменти та технології для розв'язання проблем, розвитку, творчого самовираження, забезпечення власного і суспільного добробуту, здатного критично мислити, безпечно та відповідально діяти в інформаційному суспільстві.

Модельна програма «Інформатика (5–6 класи)» для закладів загальної середньої освіти (автори О. В. Пасічник, Л. А. Чернікова) закладає у зміст вивчення предмета розвиток в учнів **наскрізних умінь**, які одночасно є індикатором упровадження компетентнісного підходу в навчальну діяльність учнів, орієнтиром рівноваги між навчальними задачами і реальними життєвими проблемами. Одним із таких наскрізних умінь є: **співпрацювати з іншими**, що передбачає вміння обґрунтовувати переваги взаємодії під час спільної діяльності, планувати власну та групову роботу, підтримувати учасників групи, допомагати іншим і заохочувати їх до досягнення спільної мети, наприклад, беручи участь у спільному проєкті (онлайн та офлайн) зі створення інформаційних продуктів для реалізації власних і суспільних інтересів.

Для виконання саме колективної роботи на уроках інформатики є чимало різноманітних цифрових інструментів. Педагогічно доцільним інструментом для спільної діяльності в освітньому процесі є онлайн-дошка. Сучасний учитель може обрати із достатнього переліку віртуальних дошок таку, яка буде найбільш практичною для групової взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Розглянемо можливості реалізації колективної роботи на уроках інформатики за допомогою середовища Jamboard.

Google Jamboard (доступ за покликанням: <https://jamboard.google.com/>) – інтерактивна віртуальна дошка, яка дозволяє вчителю демонструвати ключову інформацію під час уроку, а також одночасно взаємодіяти з усім класом чи окремою групою школярів у режимі реального часу чи дистанційно.

Для використання Google Jamboard потрібно мати обліковий запис Google, комп'ютер або смартфон та підключення до інтернету.

Переваги використання Jamboard у практичній діяльності вчителя:

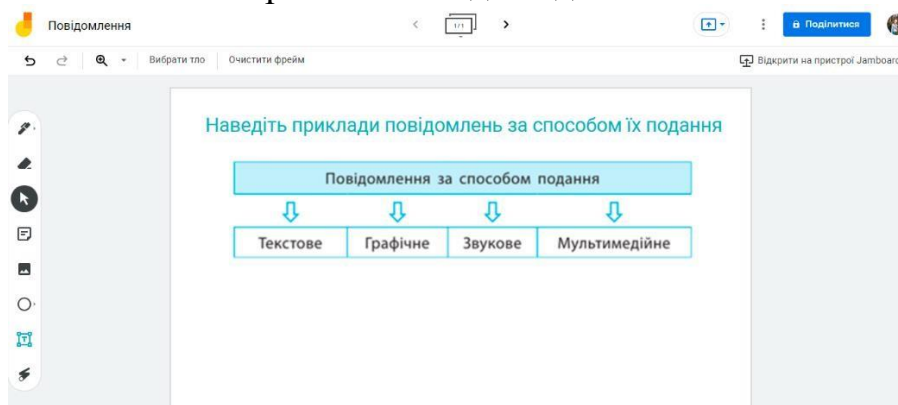
- безкоштовне використання;
- приєднання як за допомогою комп'ютера, так і зі звичайного смартфона, завантаживши додаток;
- інтуїтивно простий інтерфейс;
- перспектива використання вчителями різних дисциплін;
- здатність працювати з технологією як в синхронному, так і в асинхронному режимі;
- можливість використовувати до 20 полотен (фреймів) в одному файлі;
- створення текстових, рукописних записів та малюнків за допомогою певного набору інструментів;
- інтеграція зображень на дошку із подальшою можливістю їх масштабування;
- концентрація уваги учнів до окремих об'єктів дошки за допомогою інструмента «лазерний вказівник»;
- можливість змінювати фон робочої поверхні, наприклад, завантажувати окремі шаблони для роботи;
- можливість збереження результатів роботи у форматі PNG та PDF;
- збереження усіх напрацювань на Google Диску кожного учасника;
- можливість інтегрувати дошку в Google Classroom.

Приклади використання Google Jamboard на уроках інформатики у 5 класі

Приклад 1. Перевірка знань шляхом змагання між командами або генерування ідей шляхом мозкового штурму.

Тема уроку. Інформація та повідомлення (Інформатика, 5 клас).

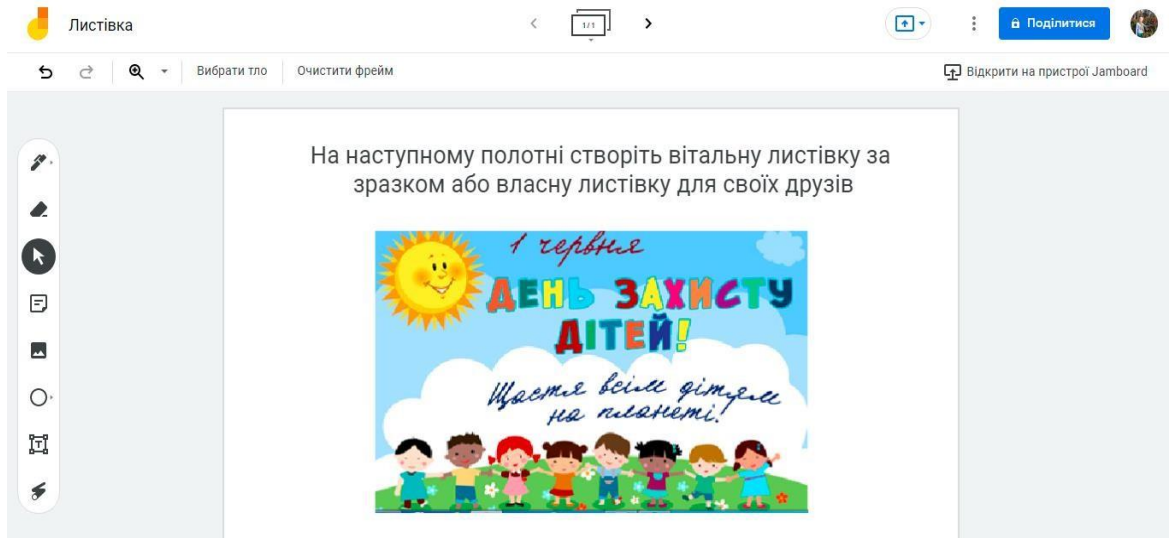
Об'єднайте учнів у три групи: жовті, зелені та рожеві. Запропонуйте школярам записати на стікерах певні ідеї відповіді на запитання, наприклад: «Наведіть приклади повідомлень за способами подання» з теми «Інформація та повідомлення». Відповіді учні мають розмістити на стікерах кольору їхніх команд у відповідні колонки дошки. Після обговорення результатів перемагає та команда, в якій найбільше правильних відповідей.

Приклад 2. Організація групових проєктів.

Тема уроку. Поєднання тексту та графічних зображень (Інформатика, 5 клас).

Учні працюють разом над створенням листівки, плаката за зразком або за власним дизайном. Учитель може в реальному часі слідкувати за діяльністю кожного учасника проєкту та бачити результати групової роботи.

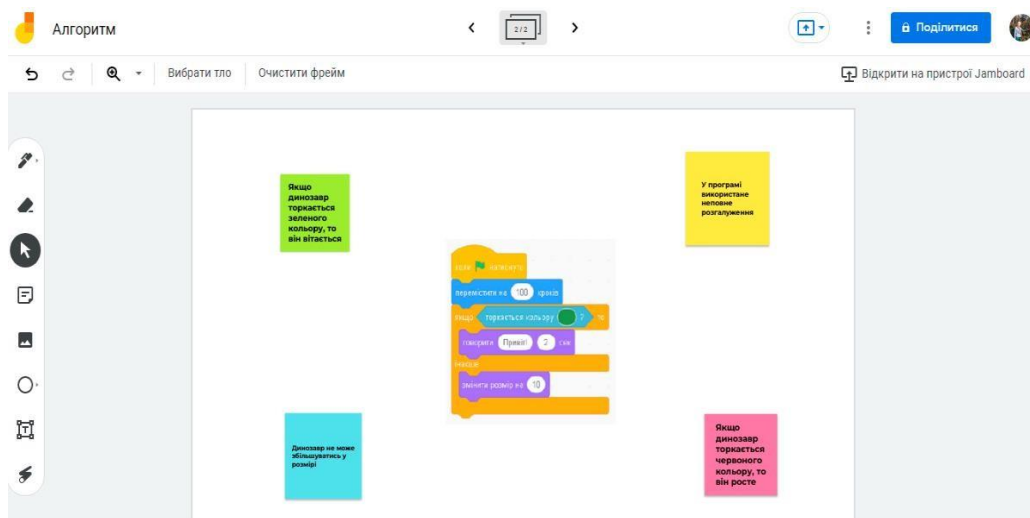
Приклад 3. Вправа «Чотири кути».

Тема уроку. Алгоритми з розгалуженням (Інформатика, 5 клас).

Дітям потрібно проаналізувати задачу, до якої пропонуються чотири можливі варіанти відповіді.

Задача 1. Динозавр з'являється в лісі. Якщо Динозавр торкається зазначеного кольору, то вітається. Якщо Динозавр не торкається зазначеного кольору, то збільшується в розмірі. Проаналізуйте поданий скрипт.

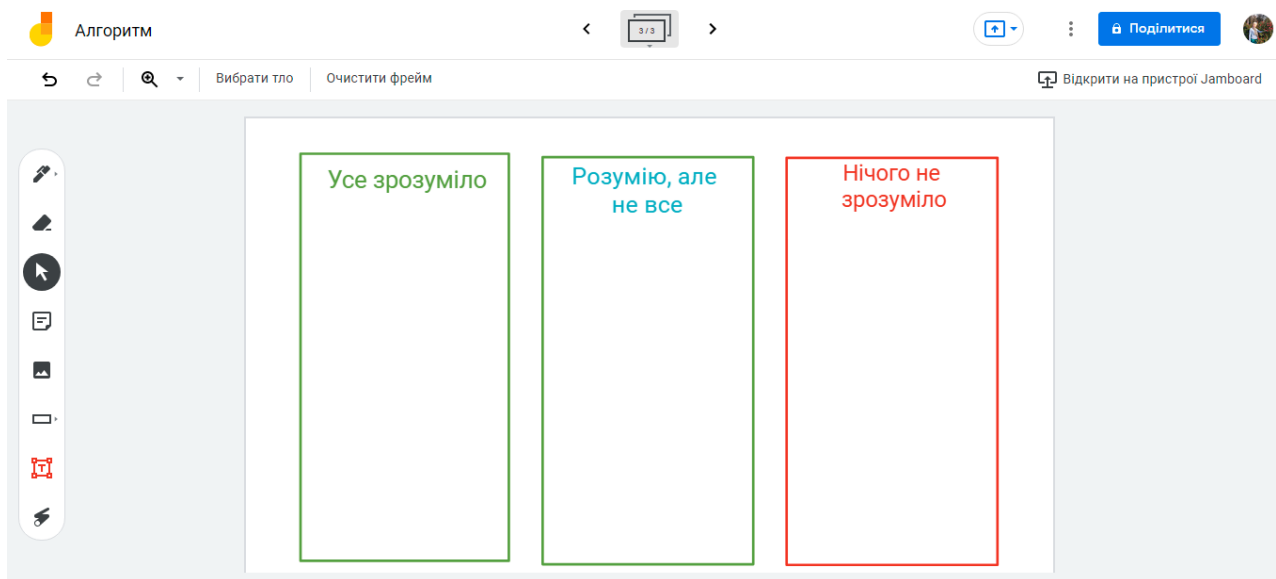
Запропонуйте учням розмістити нотатку та написати своє ім'я біля тієї відповіді, яку вони вважають правильною. Після цього не забудьте обговорити всі відповіді.

Приклад 4. Рефлексія.

Використайте онлайн-дошку для того, щоб проаналізувати, наскільки учні зрозуміли нову тему або наскільки добре засвоїли розділ із навчальної програми. Для цього потрібно розкреслити дошку на три блоки та позначити їх нотатками зі словами «Усе зрозуміло», «Розумію, але не все», «Нічого не зрозуміло». Далі діти мають написати на стікерах те, що розуміють, а що варто пояснити ще раз.

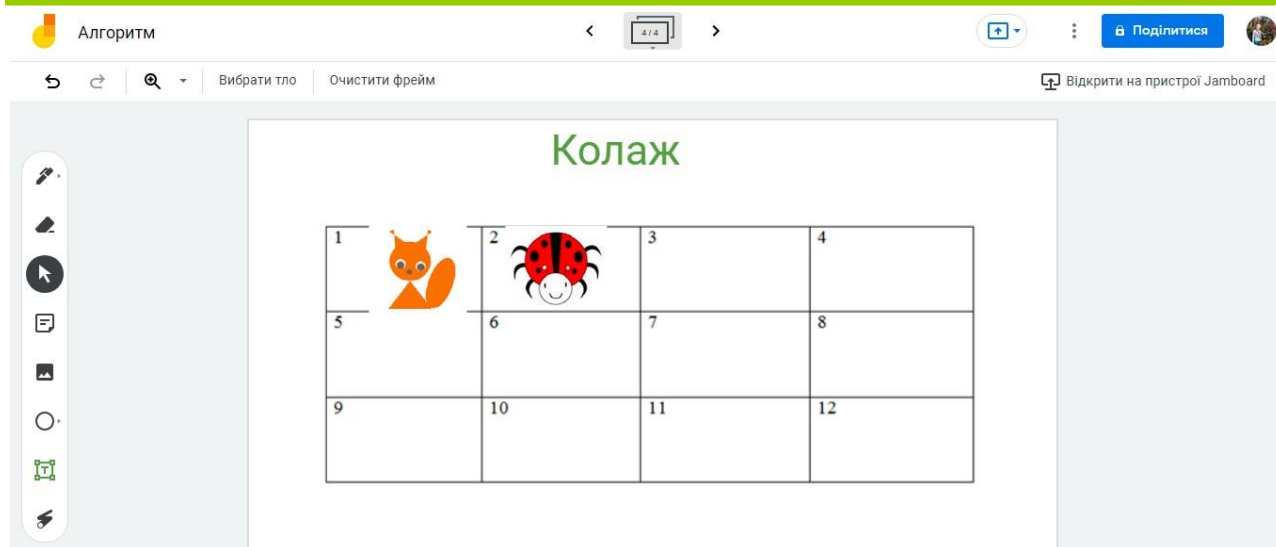
Альтернатива: діти у процесі заняття записують на віртуальних нотатках запитання, на які наприкінці уроку вчитель дасть відповідь.

Приклад 5. Зворотний зв'язок одночасно від учнів усього класу.**Вправа «Колаж».**

Тема уроку. Операції над об'єктами зображень (Інформатика, 5 клас).

Використайте онлайн-дошку для перевірки виконаного завдання. Учнім потрібно намалювати звірятко за допомогою геометричних фігур. Запропонуйте їм створити колаж зображень, використавши спільну таблицю на дошці (розподіліть комірки між учнями, наприклад, за номером у списку класного журналу).

Альтернатива. Поставте запитання з теми вивчення або запитайте думку учнів стосовно предмета обговорення та запропонуйте кожному висловити ідею, використавши для цього свою особисту комірку в загальній таблиці.

За допомогою дошки Jamboard можна створювати багато інших типів вправ, які осучаснюють освітній процес, додають активностей на уроці, з якими учні працюють залюбки, забезпечують колективну роботу та додають багато інших можливостей для реалізації інформатичної галузі в закладах загальної середньої освіти.

Отже, продуктивність діяльності залежить від правильної постановки цілей і роботи з ними; постійного відслідковування процесів – бачити, що відбувається, а в разі потреби – вносити корективи; роботи з людьми; критеріїв оцінки. Відповідно на результат роботи впливає те, як організована міжособистісна взаємодія (суб'єкт-суб'єктні стосунки).

У сучасному світі позиція «Ми» є критерієм кваліфікації та конкурентоспроможності вчителя, тому важливо будувати освітній процес на засадах педагогіки партнерства, в основу якої покладено спілкування, взаємодію та співпрацю, адже формування людської особистості і є результатом взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Краще разом. Що таке педагогіка партнерства і навіщо вона в НУШ. 2019. URL: <https://nus.org.ua/articles/pedagogika-partnerstva-shho-tse-take-ta-yak-zrozumity-chy-vona-ye-u-shkoli/> (дата звернення: 17.05.2022).

2. Формування освітнього простору в «Школі суб'єкт-суб'єктної взаємодії». 2020. URL: <https://schoolptycha.wixsite.com/mysite-1/post/%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%83-%D0%B2-%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%96-%D1%81%D1%83%D0%B1-%D1%94%D0%BA%D1%82-%D1%81%D1%83%D0%B1-%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%97> (дата звернення: 17.05.2022).

3. Порадник для вчителя. 2017. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf> (дата звернення: 17.05.2022).
4. Навчання, базоване на співпраці. 32 стратегії кооперації у класі. 2018. URL: <https://nus.org.ua/view/navchannya-bazovane-na-spivpratsi-32-strategiyi-kooperatsiyi-u-klasi/> (дата звернення: 17.05.2022).
5. Ігри, уроки й кооперативне навчання – як викладати українську для учнів із національних меншин. 2020. URL: <https://nus.org.ua/articles/igry-uroky-j-kooperatyvne-navchannya-yak-vykladaty-ukrayinsku-dlya-uchniv-iz-natsionalnyh-menshyn/> (дата звернення: 17.05.2022).
6. Костюк М. Кооперативне (групове) мовне навчання. *Літня академії УДМ*. 2020, серпень. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/materialy-dlya-vchyteliv_red..pdf (дата звернення: 17.05.2022).
7. Пометун О., Пироженко Л., Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / за ред. О. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с. URL: http://matematuka.inf.ua/rizne/sutshasnuy_urok/sutshasnuy_urok.html (дата звернення: 17.05.2022).
8. Френшлаг С., Ротбьок Й., Шахингер Х. Компетентнісно-орієнтоване навчання математики як нове завдання для методистів і вчителів. Одеса : Одеський ОІУВ; Австрія : КультурКонтакт, 2017.
9. Інструкція для роботи вчителя в додатку Google Jamboard. URL: <http://teacherjournal.in.ua/blog/articles/10713/Jamboard.pdf> (дата звернення: 16.05.2022).
10. Google Jamboard: можливості для дистанційного навчання. 2021. URL: <https://vseosvita.ua/news/google-jamboard-mozhlyvosti-dlia-dystantsiinoho-navchannia-36229.html> (дата звернення: 19.05.2022).

РОЗДІЛ V. ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД – ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

- 5.1. Діяльнісний підхід: цілі, принципи, завдання.
- 5.2. Основні положення діяльнісного навчання.
- 5.3. Порівняльна характеристика навчальної діяльності за традиційним та діяльнісним підходами.
- 5.4. План діяльності вчителя та учнів на різних етапах уроку.
- 5.5. Алгоритм організації уроку за діяльнісним підходом.

5.1. Діяльнісний підхід: цілі, принципи, завдання

Нова українська школа – це середовище активного навчання, де діти можуть розвивати навички, які у майбутньому стануть їм у пригоді в реальному житті. Такий підхід отримав назву діяльнісного, а його ідеї знайшли розвиток у Державних стандартах як початкової, так і базової середньої освіти.

Діяльнісний підхід відображено в цілях та вимогах до результатів освіти:

- цілі освіти: не сума «знань, умінь, навичок», а сформовані пізнавальні та особистісні здібності учня;
- вимоги до результатів освіти: формується особистість із набором компетенцій та освоєння учнями «універсальних навчальних процесів».

Універсальні навчальні дії – сукупність способів дій учня, що забезпечують його здатність до самостійного засвоєння нових знань і вмінь: уміння вчитися, робити свідомий вибір, вирішувати реальні життєві проблеми, бути конкурентним. Через діяльнісний підхід відбувається формування універсальних навчальних дій у школі, а ключових компетентностей – у соціумі.

Діяльнісний підхід змінює такі цілі освіти:

- дає не так багаж знань, при всій їхній значущості, як забезпечує загальнокультурний, особистісний та пізнавальний розвиток учня, тобто озброює вмінням учитися;
- визначає нові вимоги до змісту навчальних програм – вони повинні забезпечити високу мотивацію учнів до предмета;
- визначає нові вимоги до організації навчання – перехід до активних методик та освітніх технологій;
- змінює роль учня – він перетворюється із об'єкта на суб'єкт навчання, стає його учасником, а як наслідок – мотивація, активність, інтерес до пізнання;
- змінює роль учителя: він тепер не єдине джерело знань, не інформатор, не контролер, а насамперед організатор, координатор, тьютор, наставник, помічник, консультант;
- сприяє формуванню ключових компетенцій учнів.

Отже, підхід, за якого дитина сама здобуває знання у процесі власної навчально-пізнавальної діяльності, називають діяльнісним.

Діяльнісний підхід – основа концепції розвивального підходу в освіті, про який ідеться у Законі України «Про освіту». Такий підхід тісно пов'язаний із комунікативним, оскільки передбачає навчальне співробітництво, в якому зацікавлені як ініціативні учителі, так і учні.

Принцип єдності свідомості та діяльності досліджений С. Л. Рубінштейном. Він визначив власний варіант діяльнісного підходу, а саме – суб'єктно-діяльнісного, за якого «суб'єкт у своїх діях не тільки виявляється і проявляється, а й створюється і визначається. Тим, що він робить, можна визначити те, чим він є та сформувати його самого».

А. Н. Леонтьєв розширив принцип єдності свідомості та діяльності, висунувши принцип єдності психіки в різних її формах і проявах. Така діяльність складається з трьох структурних одиниць: 1) діяльність – визначається мотивом; 2) дія – визначається метою; 3) операція – визначається конкретними умовами її руху.

Д. Б. Ельконін увів поняття провідної діяльності, тобто діяльності, яка відповідає найбільш значущому мотиву в той чи інший віковий період або в тій чи іншій особистісно значущій ситуації, тобто активність суб'єкта проявляється у процесі його взаємодії з навколишнім світом і складається з вирішення життєво важливих завдань, що визначають сутність існування й розвитку людини.

Дидактичними принципами діяльнісного підходу є:

- принцип діяльності: учитель на уроці повинен створити такі умови, за яких учні не просто отримують готову інформацію, а самі добувають її;
- принцип безперервності: результат кожного етапу навчання є основою для наступного;
- принцип цілісності: знання та практика доповнюють один одного, сприяючи формуванню гармонійно розвиненої особистості;
- принцип «мінімаксу»: школа надає кожному учневі інформацію в тому максимальному обсязі, в якому може її засвоїти;
- принцип психологічного комфорту: створення на уроках доброзичливої атмосфери та мінімізація можливих стресових ситуацій;
- принцип варіативності: нормальна, творчо збалансована особистість має вміння поглянути на проблему одразу з кількох сторін, що значно полегшує пошук варіантів її вирішення;
- принцип творчості: стимулювання в учнів творчих підходів до навчання, надання їм можливості здобувати досвід своєю творчою діяльністю.

5.2. Основні положення діяльнісного навчання

Діяльнісний підхід у навчанні повинен бути спрямований на розвиток логічного та творчого мислення, мови та мотивів, що спонукають до самостійного пізнання навколишнього світу.

Американський учений Дж. Дьюї запропонував концепцію «навчання через діяльність», тобто навчання думки дії. Серед запропонованих ним принципів були такі: урахування інтересів учнів; навчання через діяльність;

пізнання і знання – результат долаття труднощів; вільна творча робота та співробітництво.

Діяльнісний підхід ставить перед учителями такі завдання:

- розвиток та виховання особистості відповідно до вимог сучасної інформаційної спільноти;
- розвиток учнями здатності самостійно отримувати та обробляти інформацію з навчальних питань;
- індивідуальний підхід до учнів;
- розвиток комунікативних навичок учнів;
- застосування творчого підходу у процесі здійснення педагогічної діяльності;
- самостійне здійснення алгоритму дій, спрямованих на отримання знань та вирішення поставлених перед ними навчальних завдань.

Щоб діяльнісний метод працював ефективно, в педагогіці розроблено різні технології, зокрема:

- проблемно-діалогічну – спрямовану на постановку навчальної проблеми та пошук її вирішення (учитель разом із дітьми формулюють тему уроку й у процесі взаємодії вирішують поставлені освітні завдання, внаслідок чого в учнів формуються нові знання);
- оцінювання – в учнів формується самоконтроль, здатність оцінювати свої дії та їхній результат самостійно, знаходити свої помилки (розвивається мотивація до успіху);
- продуктивного читання – дозволяє вчитися розуміти прочитане, отримувати з тексту корисну інформацію та формувати свою позицію у результаті ознайомлення з новою інформацією.

Таким чином, важливими якостями на сучасному етапі розвитку освіти є: здатність самостійно отримувати та обробляти інформацію, формувати свою думку на основі отриманої інформації, самостійно знаходити та виправляти свої помилки.

5.3. Порівняльна характеристика навчальної діяльності за традиційним та діяльнісним підходами

Оскільки наша школа в минулому була авторитарною, де домінував пояснювально-ілюстративний метод, пропонуємо порівняти пояснювально-ілюстративний та діяльнісний підходи за компонентами навчальної діяльності.

Порівняльна характеристика навчальної діяльності за традиційним та діяльнісним підходами

Традиційний підхід	Компонент навчальної діяльності	Діяльнісний підхід
Формулює педагог	Мета: передбачуваний результат	Через проблему формулюють діти
Зовнішня	Мотивація, що спонукає до діяльності	Внутрішня
Підбирає вчитель	Засоби	Підбирає вчитель разом з учнями
Інваріантна, передбачена вчителем	Дія: основний елемент діяльності	Варіативна, можливий індивідуальний вибір
Порівняння результату з еталоном	Результат: критерій досягнення мети	Варіативна, можливий індивідуальний вибір

5.4.

План діяльності вчителя та учнів на різних етапах уроку

Діяльнісний підхід у навчанні передбачає проведення уроку, на якому учень є активним суб'єктом педагогічного процесу, а для вчителя важливим є самовизначення учня в процесі навчання. Пропонуємо розглянути план діяльності вчителя та учнів на різних етапах уроку.

Учитель	Учень
Етап актуалізації знань	
Подає матеріал, що дозволяє перейти до вивчення нової теми	Пригадує попередні задачі, зіставляє з матеріалом, поданим учителем
Етап цілепокладання	
Демонструє «конфліктний» матеріал, створює готовність до наступної діяльності	Проявляє пізнавальну ініціативу, усвідомлює інтелектуальне утруднення, дефіцит знань, формулює тему
Етап планування	

Подає достатню кількість матеріалу, що спонукає скласти план виходу зі складної ситуації	Працює в групах, складає план вивчення об'єкта і дослідження способу
Етап відкриття нового	
Спонукає учнів до теоретичного пояснення фактів, стимулює участь всіх дітей у пошуковій роботі	Працює в групах, складає план вивчення об'єкта і дослідження способу
Етап роботи над реалізацією плану	
Пропонує завдання на відкриття «нових знань», вибір моделі для роботи, її використання	Промовляння алгоритму дій у ході спільного, а згодом індивідуального виконання завдань
Рефлексія	
Пропонує пригадати тему і мету уроку, співвіднести її з планом роботи та пригадати міру власного просування до мети	Співставляють ступінь відповідності цілі уроку та результатів роботи

5.5. Алгоритм організації уроку за діяльнісним підходом

Застосування діяльнісного підходу на практиці ефективно лише у разі правильної реалізації його принципів. Із цією метою вчитель повинен скласти план уроку та провести його відповідно до алгоритму організації уроку за діяльнісним підходом.

Алгоритм організації уроку за діяльнісним підходом

I. Підбір учителем матеріалу для створення «ситуації успіху»

Ситуація успіху – цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягти результатів діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу загалом, результат продуманої та підготовленої тактики вчителя.

Окрім змістової складової, ситуація успіху має на меті встановити міжособистісний контакт «учитель – учень», «учень – учень», що переживається учасниками освітнього процесу як спільний та індивідуальний простір душевного ком-форту і створює певну психологічну атмосферу уроку, де відбувається продуктивна взаємодія учасників

Ключовою метою діяльнісного підходу у навчанні є розвиток в учня інтересу до предмета та процесу навчання, а також навичок самоосвіти. Результатом цього має стати виховання людини з активною життєвою позицією як у навчанні, так і в житті. Така людина здатна ставити перед собою цілі, вирішувати навчальні та життєві завдання, а також відповідати за результат своїх дій. Щоб досягти цієї мети, вчителі повинні розуміти, що педагогічний процес – це передусім спільна діяльність дитини та педагога, що має бути заснований на принципах співробітництва та взаєморозуміння.

Отже, діяльнісний підхід – це спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти і командної роботи, успішної інтеграції в соціум і професійної самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463–IX, із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 03.08.2020).
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> (дата звернення: 29.10.2018).
3. Порядок переведення учнів (вихованців) закладу загальної середньої освіти до наступного класу, затверджений наказом МОН України від 14.07.2015 № 762 (у редакції наказу МОН України від 08.05.2019 № 621, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 29.05.2019 за № 555/33526). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0555-19> (дата звернення: 13.12.2021).
4. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.10.2020).
5. Про затвердження типових освітніх програм для 3–4 класів закладів загальної середньої освіти : наказ МОН України від 08.10.2019 № 1273. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/65921/ (дата звернення: 17.10.2019).
6. Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, затверджена наказом МОН України від 19.02.2021 № 235. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/80696/, <https://bit.ly/3uy3Vrs>, <https://bit.ly/3uG64S0> (дата звернення: 22.02.2021).
7. Методичні рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу у першому (адаптивному) циклі / 5 класах закладів загальної середньої освіти за Державним стандартом базової середньої освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» : лист МОН України від 06.08.2021 № 4.5/2303-21. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/83419/ (дата звернення: 09.09.2021).

VI. ОЦІНЮВАННЯ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ – РЕСУРС ДЛЯ РОЗВИТКУ

6.1. Як оцінювати навчальні досягнення учнів: що врахувати та які критерії обрати?

6.2. Формувальне оцінювання.

6.3. Фінський досвід оцінювання – орієнтир для нової української школи.

6.4. Методичні рекомендації щодо оцінювання результатів навчання учнів 5–6 класів Нової української школи.

Протягом останніх десяти років зміст освіти неабияк змінився: акцент із предметних знань, умінь і навичок як основної мети навчання зміщено на те, щоб здобувати знання, формувати предметні та ключові компетентності, розвивати наскрізні вміння. Як наслідок, змінилися і цінності, методи викладання та навчання, система оцінювання учнів тощо.

Традиційна система оцінювання в компетентнісній парадигмі освіти має недоліки:

- якість освіти ототожнюється із кількістю знань, які учень отримав під час навчання;
- виконує функцію зовнішнього контролю успішності учня з боку вчителя і школи;
- не дає повноцінної можливості для розвитку в учнів навчальної самостійності;
- ускладнює індивідуалізацію навчання;
- малоінформативна;
- основний акцент робиться на порівнянні учнів один з одним тощо.

Зважаючи на це, можемо зробити висновок, що необхідно використовувати таку систему оцінювання, яка задовольнятиме такі параметри:

- даватиме змогу оцінювати предметні й метапредметні знання, прогрес учнів;
- усуватиме негативні моменти в навчанні;
- сприятиме індивідуалізації освітнього процесу;
- підвищуватиме навчальну мотивацію та навчальну самостійність учнів.

6.1. Як оцінювати навчальні досягнення учнів: що врахувати та які критерії обрати?

Хоча нині діє достатня нормативна база й методичні рекомендації щодо формувального оцінювання, більшість педагогів продовжують ставити оцінки на основі того, яку кількість інформації учень засвоїв, скільки орфограм пропустив або скільки задач розв'язав неправильно. У 2021 році представники Державної служби якості освіти та незалежні освітні експерти проводили інституційні аудити закладів загальної середньої освіти. За їхніми результатами, формувальне

оцінювання, яке спрямоване відстежити індивідуальний поступ учнів і сформувати в них позитивну самооцінку, застосовують лише вчителі початкових класів. Загалом учителі не обізнані з видами оцінювання, рідко застосовують прийоми само- та взаємооцінювання, не аргументують виставлені оцінки, не аналізують помилки, яких припустилися учні. Ба більше, педагоги не демонструють учням того, як можна поліпшити їхні результати й не заохочують старанно навчатися надалі.

Чим відрізняється оцінювання від оцінки?

Часто поняття «оцінювання» та «оцінка» вживають як синонімічні, хоча вони й не є такими. В Енциклопедії освіти **оцінювання** визначають як процес, що відбувається постійно: під час роботи на уроці, спостереження за навчальною діяльністю учнів, аналізу їхніх відповідей та виконання різних видів робіт. Відповідно, за Українським педагогічним енциклопедичним словником, **оцінка** – визначення й вираження в умовних знаках – балах та оцінних судженнях учителя – наскільки учні засвоїли знання, вміння та навички відповідно до вимог навчальних програм. Отже, оцінювання – це процес, а оцінка – результат процесу оцінювання.

Оцінювання – основний засіб, за допомогою якого вимірюють досягнення й діагностують проблеми навчання, надають зворотний зв'язок, ознайомлюють учасників освітнього процесу зі станом, проблемами й досягненнями освіти.

Зважаючи на викладене вище, ціннісними орієнтирами оцінювання в НУШ вважаємо те, що:

- оцінювання має бути справедливим, об'єктивним, незалежним, доброчесним;
- оцінювання є частиною освітнього процесу;
- оцінювання має здійснюватися на засадах компетентнісного підходу;
- активна участь учнів в оцінюванні, здійснення само- та взаємооцінювання;
- кожна школа має право на власну систему оцінювання.

З якою метою здійснюється оцінювання?

Основна мета оцінювання навчальних досягнень учнів – зрозуміти, наскільки заплановані та отримані результати навчання співпадають. Окрім цього, оцінювання має на меті:

- звертати увагу учнів на цілі навчання та критерії досягнення успіху;
- спрямовувати дії педагога на те, щоб удосконалювати технології індивідуального поступу учнів, зокрема надавати інформацію, що допоможе зрозуміти, на що спрямувати зусилля, що поліпшити та/або скорегувати;
- формувати в учнів навички самооцінювання;
- встановлювати з учнями регулярний зворотний зв'язок;
- мотивувати учнів і надалі цілеспрямовано навчатися;
- надавати учням інформацію про якість їхньої роботи, вчителям – про прогрес учнів, а батькам – про рівень досягнення результатів навчання.

Чим різняться види оцінювання?

Для того, щоб спланувати свої дії й організувати ефективне оцінювання, педагоги мають розрізнити види оцінювання, знати їхню мету, критерії та методи.

Виокремлюють три основні види оцінювання – діагностичне, формувальне й підсумкове (див. рис.).

Рис. Основні види оцінювання
(за Шакіровим, Буркітовою, Дудкіним, 2012)

Діагностичне оцінювання зазвичай проводиться на початку навчального року або на першому занятті з вивчення нового розділу з метою визначення початкового рівня сформованості компетентностей учнів. Таке оцінювання допоможе вчителю скорегувати календарно-тематичний план, що відповідатиме запитам учнів, спрогнозувати, а в подальшому – й подолати можливі труднощі у навчанні, створить мотивуючу проблемну ситуацію. Діагностичне оцінювання реалізується через «вхідне» діагностування, «відкриті запитання», бесіда, перевірни роботи, під час яких визначається актуальний рівень знань із теми (див. табл. 1).

Формувальне оцінювання – оцінювання прогресу учнів, що має на меті адаптувати освітній процес відповідно до рівня розвитку компетентностей учнів. Формувальне оцінювання — не нове явище в освіті. Частину функцій формувального оцінювання, виконувало поточне. Утім, часто його перетворювали в самоціль і реалізовували на рівні фіксації знання / незнання, вміння / невміння і так званого накопичення оцінок у журналі.

У компетентнісній парадигмі освіти формувальне оцінювання набуває інших рис і функцій. Його мета полягає не в тому, щоб констатувати рівень

навчальних результатів, а в тому, щоб поліпшити процес навчання, тобто вчитель оцінює індивідуальні досягнення учня безвідносно до досягнень інших учнів.

Для того, щоб реалізувати формувальне оцінювання, необхідно використовувати аналітичні інструменти й прийоми, що вимірюють рівень засвоєння знань і прогрес учнів у процесі пізнання (див. табл. 1). Результати такого оцінювання можна використовувати, аби відрефлексувати педагогічну діяльність та розробити рекомендації стосовно того, як поліпшити навчання.

Таблиця 1

Методи реалізації діагностичного та формувального оцінювання

Вид оцінювання	Методи і прийоми
<i>Діагностичне</i>	<ul style="list-style-type: none"> – тестування; – запитання, що стосуються раніше вивченої теми, розділу; – рефлексивна ситуація, спрямована на прогнозування і роздуми про очікування від вивчення нової теми; – «провокація» інтересу до вивчення нової теми («Чи здатен / здатна ти зробити, створити, застосувати ...? Чи знаєте ви, як ...?»)
<i>Формувальне</i>	<ul style="list-style-type: none"> – двосторонні картки; – сигнали рукою («сигнальні картки», «лінійка успіху», «світлофор»); – мовні вирази (підказки) для побудови відповіді; – мінітест для оцінювання фактичних знань (тест, що передбачає вибір правильної відповіді з низки інших відповідей); – вибіркового тест (картки з літерами, якими голосує учень); – формувальний тест (лист із тестовими запитаннями, який виконується в малих групах); – формувальне опитування; – самооцінювання (учні збирають інформацію про свої знання, аналізують її та роблять висновки щодо власного прогресу); – взаємооцінювання (застосовується при оцінюванні творчих робіт, обов'язково вказуючи два позитивних моменти («дві зірки») та один негативний («побажання») тощо

Підсумкове оцінювання – оцінювання, яке використовують, щоб узагальнити / підвести підсумки того чи іншого етапу навчання. Мета підсумкового оцінювання – констатувати рівень засвоєних знань, сформованих умінь і компетентностей учнів у певний період часу, а також визначити, чи відповідають отримані результати вимогам державних стандартів.

У знаннєвій парадигмі освіти підсумкове оцінювання фокусувалося на знаннях – фактах, датах, подіях, правилах, формулах, тобто на здатності учнів запам'ятовувати і відтворювати їх. Натомість у компетентнісній парадигмі освіти *підсумкове оцінювання* перевіряє навички мислення вищого рівня.

Приміром, чи може учень об'єднати факти та ідеї, синтезувати, узагальнити й пояснити їх, зробити висновок, інтерпретувати інформацію тощо. Тому, коли вчитель розробляє контрольні-перевірні роботи, доречно буде використати Таксономію Блума, яку адаптували Лорін Андерсон і Девід Кретвел (Lorin Anderson, David Krathwohl).

Як визначити і розробити критерії оцінювання?

Система оцінювання не може повноцінно функціонувати, якщо вчитель не інформує учнів про критерії оцінювання, а учні не розуміють, як і за що їх оцінюють. Оцінювання за ретельно розробленими критеріями дає змогу зробити процес оцінювання прозорим і зрозумілим для всіх учасників освітнього процесу. Окрім того, критерії сприяють об'єктивності оцінювання.

Коли вчитель розробляє критерії оцінювання завдань, він має врахувати:

- критерії, затвержені МОН;
- навчальні цілі та зміст уроку;
- компетентнісний підхід до викладання предмета та форму проведення уроку.

Приклади критеріїв, за якими можна оцінювати вміння учнів співпрацювати в малій групі, представлено в *таблиці 2* (за Рамкою компетентностей для культури демократії, 2018).

Таблиця 2

Критерії оцінювання вміння учнів співпрацювати в малій групі

Критерій	Описовий рівень сформованості компетентності	Позначка про досягнення критерію
Вибудовує доброзичливі стосунки з іншими людьми в групі	середній	
Працюючи в групі, виконує свою частину групової роботи		
Працює над досягненням консенсусу заради досягнення цілей групи	достатній	
Працюючи в групі, надає іншим важливу чи корисну інформацію		
Викликає ентузіазм у членів групи заради досягнення спільних цілей	високий	
Працюючи як член групи, підтримує інших учасників, незважаючи на розбіжності у поглядах		

Критерії оцінювання учитель може розробляти разом з учнями, коли вони виконують завдання вперше. Наприклад, учитель пропонує виконати в малих групах компетентнісно орієнтоване завдання. Його можна оцінити за чотирима критеріями:

- співпраця;
- поведінка;
- ступінь розкриття теми;
- уміння слухати презентації, ставити запитання, доповнювати.

Кожен із критеріїв оцінює від 1 до 4 балів, де: 1 – початковий рівень, 2 – середній, 3 – достатній, 4 – високий.

Якщо вчитель розроблятиме критерії оцінювання разом з учнями, це дасть змогу сформувати в них позитивне ставлення до оцінювання й підвищити їхню відповідальність за досягнення результату. Такі критерії педагог не повинен затверджувати із керівництвом закладу освіти, але має поінформувати про них усіх учасників освітнього процесу.

Таким чином, оцінювання має бути: зрозумілим усім учасникам освітнього процесу, гнучким, психологічно комфортним. Багатоскладовим.

6.2. Формувальне оцінювання

Відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти метою середньої освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. Важливим елементом процесу навчання є система оцінювання як складова управління якістю освіти. Результати оцінювання надають інформацію для визначення напрямків розвитку освіти, його відповідності запитам держави; вони є підґрунтям для взаємодії батьків, учителів і учнів, метою якої є обговорення індивідуальних досягнень школярів, визначення умов, за яких навчальна діяльність буде найбільш продуктивною.

Саме тому в Концепції Нової української школи акцентується увага на змінах у системі оцінювання навчальних результатів учнів. Вимоги до обов'язкових результатів навчання визначаються з урахуванням компетентнісного підходу до навчання, в основу якого покладено ключові компетентності, що зумовлює зміни у формах оцінювання.

Сучасні перетворення в освіті спрямовані на те, щоб зробити дитину суб'єктом, а не об'єктом навчання як це було раніше, допомогти їй зрозуміти, що здобуті знання є необхідними у повсякденному житті, пробудити щире бажання досліджувати світ навколо, поглиблювати й розширювати свої знання.

Перед педагогом постає завдання не просто якісної перевірки набутих знань і вмінь, а насамперед коригування траєкторії навчання.

Мета сучасного оцінювання – це не лише визначення рівня сформованості компетентності учня відповідно до очікуваних результатів, це передусім процес постійного моніторингу індивідуального розвитку школярів, відповідно система оцінювання – механізм проведення діагностико-розвивальної діяльності вчителя та учня як повноправних учасників освітнього процесу.

Згідно із Законом України «Про повну загальну середню освіту» кожен учень має право на справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів його навчання незалежно від виду та форми здобуття ним освіти. Основними видами оцінювання результатів навчання учнів 5–6 класів, що проводяться закладом, є формувальне та підсумкове. Кожен із цих видів оцінювання відіграє свою роль у підвищенні якості освітнього процесу.

Підсумкове оцінювання – це стандартизований вид оцінювання, спрямований на результат (його метою є визначення рівня сформованості компетентностей учня), зокрема таке оцінювання передбачає співставлення навчальних досягнень учнів із певними результатами навчання, що прописані в освітній програмі.

Формувальне оцінювання – це індивідуалізований процес, спрямований на підвищення ефективності навчання. Основною метою такого оцінювання є підтримка навчального поступу учнів та створення мотивації до навчання, а саме: формувати в здобувача освіти впевненість у собі, наголошуючи на її сильних сторонах, а не на помилках; діагностувати досягнення на кожному з етапів навчання; вчасно виявляти проблеми й запобігати їх нашаруванню; підтримувати бажання навчатися та прагнути максимально можливих результатів; запобігати побоюванням помилитися.

До завдань, які вирішує формувальне оцінювання, відносять такі:

- надання вчителю можливості відстежити процес поступу учня до навчальних цілей;
- надання вчителю змоги відповідним чином адаптувати чи корегувати освітній процес;
- формування в учнів позитивної самооцінки та усвідомлення відповідальності за власне навчання.

Формувальне оцінювання спрямовується на індивідуальну роботу з кожним учнем та є переосмисленням навчального процесу, де учень нарівні з учителем є активним суб'єктом навчання.

Функції оцінювання:

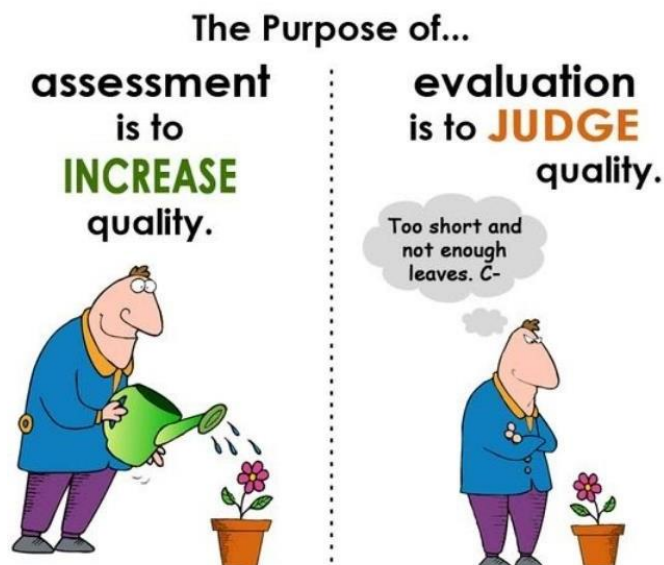
- 1) мотиваційна – дає можливість активізувати зовнішні і внутрішні мотиви навчання, сприяє тому, що учні хочуть вдосконалити свої знання та навички;
- 2) діагностична – передбачає визначення рівня компетентностей учнів / учениць; учні усвідомлюють свої прогалини та розуміють, що потрібно покращити;
- 3) коригувальна – спрямовувати зусилля учнів на подолання труднощів, які виникли і гальмують процес навчання;
- 4) прогностична – дає змогу висувати цілі навчання на майбутнє;
- 5) розвивальна – проявляється в бажанні та потребі самовдосконалюватися, здійснювати рефлексію, самоконтроль та самооцінку;
- 6) навчальна – забезпечує зворотний зв'язок між учителем і учнем / ученицею, є передумовою ефективного процесу навчання;

- 7) виховна – налаштувати на розвиток власної організованості, дисциплінованості, відповідальності, працьовитості та інших важливих рис;
- 8) управлінська – спрямована на те, щоб надати достатньо інформації для ухвалення рішень і учням, і вчителям. Якщо отримаєте зворотний зв'язок до виконання завдання, це дасть змогу визначити, чи потрібна учневі педагогічна підтримка під час виконання завдання. Зворотний зв'язок від учителя після виконання завдання дає змогу учневі / учениці з'ясувати, що потрібно вдосконалювати у власних уміннях або яким досвідом можна поділитися з іншими.

У традиційній моделі оцінювання частину функцій формувального оцінювання було покладено на поточне оцінювання. Проте варто зауважити, що раніше воно проводилося на рівні засвоєння знань і вмінь у межах конкретної теми. На основі поточних оцінок виставлялися підсумкові оцінки. В цьому процесі не було конкретної змістової мети та ознак системності.

У процесі формувального оцінювання аналізуються причини, що зумовили певні прогалини у знаннях, а не фіксуються самі прогалини. Отож помилки учнів потрібно не виправляти, а аналізувати. Це вчить школяра долати труднощі у навчанні.

Формувальне оцінювання нерідко порівнюють із доглядом за квітами. Якщо уявити собі, що діти – це квіти, то поточне оцінювання є звичайною констатацією їхнього зростання чи навпаки відсутності росту. Формувальне оцінювання має на меті проаналізувати всі показники та етапи розвитку квітки (в яких умовах відбувається найрясніше цвітіння, коли рослина починає сохнути), усвідомити їх, зрозуміти та своїми діями сприяти якнайкращому результату.

Формувальне оцінювання	Обидва	Підсумкове оцінювання
-------------------------------	---------------	------------------------------

<ul style="list-style-type: none"> – оцінює процес; – завжди є позитивним; – індивідуалізоване; – є ціннісним; – сприяє зворотному зв'язку 	<ul style="list-style-type: none"> – потребують критеріїв; – застосовують засоби вимірювання; – є доказовими 	<ul style="list-style-type: none"> – оцінює результат; – виносить оціночне судження; – застосовується відповідно до стандартів; – демонструє недоліки
---	---	---

Формувальне і підсумкове оцінювання підпорядковані різним цілям:

- формувальне оцінювання (assessment for learning) спрямоване на підвищення якості навчання;
- підсумкове оцінювання (assessment of learning or summative) має на меті оцінити якість навчання.

Формувальне оцінювання здійснюється під час навчального процесу, підсумкове – в кінці цього процесу.

Формувальне оцінювання	Підсумкове оцінювання
Перевіряє, як триває навчання	Перевіряє, що було вивчено
Діагностичне: ідентифікує сфери, де необхідне покращення	Оціночне: вимірює досягнення певного рівня
Ідентифікує недоліки і покращує навчання	Свідчить про якість
Здійснюється під час навчального процесу	Відбувається в кінці навчального процесу
Допомагає учням вчитися один в одного	Змушує учнів конкурувати між собою

Стратегії

Сьогодні все більшого значення набуває формувальне оцінювання, яке дозволяє оцінити та скоригувати процес навчання, оскільки здійснюється в процесі навчання. Воно необхідне для того, щоб з'ясувати, чи успішно учні засвоюють матеріал, а також визначити, як необхідно будувати освітній процес у подальшому. Формувальне оцінювання вимагає від учителя професіоналізму, водночас даючи йому автономію та свободу, адже саме він вирішує, що оцінювати, у який спосіб та як реагувати на інформацію, яка була отримана в результаті оцінювання.

Активна участь дітей у процесі оцінювання дозволяє їм глибше зануритися в навчальний матеріал і розвивати навички *самооцінювання*. На основі позитивної самооцінки розвивається самостійність учня та впевненість у своїх силах. Поступово школяр вчиться не залежати лише від зовнішніх оцінок своєї діяльності, а оцінювати власну компетентність, спокійно реагувати на аналіз учителем своєї навчальної діяльності. Володіючи навичками самооцінювання, в учня не виникне питань про справедливість та адекватність оцінки.

Важливим елементом формувального оцінювання є також *взаємооцінювання* – оцінювання учнями результатів роботи один одного.

Завданням учителя є формування культури взаємооцінювання, яке має ґрунтуватися не на критиці однокласників, а на виявленні їхніх найбільших досягнень.

Учитель, здійснюючи формувальне оцінювання та задумуючись над практичною стороною тих знань і умінь, які він дає своїм учням, намагаючись з'ясувати чого вони навчилися впродовж вивчення певної теми та як він може їм допомогти, починає працювати більш спрямовано на ефективність навчання. Працюючи у більш тісному контакті з учнями, він удосконалює свої педагогічні вміння і знаходить шляхи для підвищення якості освітнього процесу.

Діяльність учителя та учня у процесі формувального оцінювання має наступні орієнтовні етапи:

- постановка об'єктивних і доступних для дітей навчальних цілей та вироблення критеріїв оцінювання;
- ознайомлення учнів з критеріями оцінювання;
- організація активної участі учнів у процесі пізнання;
- забезпечення ефективної рефлексії учнів;
- створення ефективного зворотного зв'язку;
- корегування спільно з учнями процесу навчання на основі отриманих результатів з метою їх покращення у майбутньому.

Стратегії формувального оцінювання

До кожного уроку чи теми вчитель визначає *цілі та критерії оцінювання* діяльності учнів. Ціль має бути вимірною, щоб через оцінювання виміряти на якому рівні вона досягнута. Обговорення з учнями критеріїв робить процес прозорим і зрозумілим для всіх суб'єктів освітнього процесу та сприяє позитивному ставленню до самого процесу. Чим конкретніше сформульовані критерії оцінювання, тим зрозумілішим для учнів є те, як має виглядати успішна діяльність.

На основі спостережень, бесід з учнями, аналізу їхніх робіт, результатів виконаних завдань збирається інформація, яка дає вчителю змогу визначити

відповідність чи невідповідність між реальними досягненнями учнів і поставленими цілями.

Формувальне оцінювання передбачає постійний **зворотний зв'язок** між учителем й учнем, завдяки чому дитина отримує інформацію щодо орієнтирів свого розвитку у навчанні, може разом з вчителем планувати цілі та аналізувати результат своєї діяльності на доступному для себе рівні. У результаті зворотного зв'язку вчитель підтримує учнів у навчанні задля подолання труднощів при засвоєнні матеріалу та подальшому поступі.

Сім ознак оцінювання для навчання

Щоб з'ясувати, чи реалізується у вашому класі оцінювання для навчання, пропонуємо таких сім його ознак:

1. У класі більше цінуються ідеї, висловлені учнями, а не готові відповіді.
2. Учні знають очікувані результати навчання та критерії успіху.
3. Учні готові ризикувати, їх не лякають і не зупиняють помилки.
4. Учні вміють критикувати екологічно, надавати й отримувати відгуки.
5. Учні відповідають за своє навчання.
6. Учитель – не єдине джерело знань: учні вміють користуватися принципом «запитай у трьох, перш ніж запитати в мене», завдяки чому підвищуються комунікативні навички дітей.
7. Учитель є фасилітатором у класі: він розуміє, як допомогти дітям працювати в групі, досягати результатів за допомогою настанов чи зворотного зв'язку.

Як тільки стає помітним прогрес учня у процесі навчання, вчителем обираються нові цілі, підтримуючи таким чином цикл формувального оцінювання. Якщо такий підхід застосовується в щоденній навчальній роботі, яка відбувається в класі, це поєднує вчителя з учнями, піднімає ступінь їхньої комунікації на вищій рівень.

Активна участь учнів у процесі пізнання забезпечується їхньою зацікавленістю, що досягається використанням різноманітних прийомів, форм і методів роботи, що відповідають віковій категорії та сфері інтересів учня.

Отже, завдяки формувальному оцінюванню відстежується особистісний розвиток здобувача освіти та хід опановування ним навчального досвіду як основи компетентності. Таке оцінювання дозволяє:

- вибудувувати індивідуальну траєкторію розвитку учнів;
- оцінити або визначити досягнення школярів на кожному з етапів освітнього процесу;
- вчасно виявляти проблеми й запобігати їхньому нашаруванню;
- мотивувати здобувачів освіти до прагнення здобути максимально можливі результати;
- виховувати ціннісні якості особистості, бажання навчатися, відсутність побоювання помилитися, переконання у своїх можливостях і здібностях.

Французькі науковці Г. Нуазе та Ж.-П. Каверні зазначають, що ключова місія формувального оцінювання – допомогти учневі у навчанні. Така допомога пов’язана з такими важливими завданнями, як сприяти впевненості учня у власних силах, надавати орієнтири, корисні поради на певних етапах навчання, сигналізувати про складнощі, забезпечувати діалог «учитель-учень», формувати стратегію успішного навчання. Усе це зміщує процес відслідковування навчальних досягнень на індивідуальний рівень, переміщуючи учня у центр навчання.

Інструменти

Формувальне оцінювання є складовою освітнього процесу і розглядається як систематичне інтерактивне оцінювання прогресу учнів, тобто таке, що відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх учасників навчального процесу.

Метою формувального оцінювання є покращення якості навчання, а не забезпечення підстав для виставлення оцінок. У початковій школі для цього виду оцінювання не рекомендувалося використовувати бали. Техніки формувального оцінювання визначаються контекстом: потребами та особливостями учнів і завданнями дисциплін, що вивчаються. Формувальне оцінювання здійснюється в процесі навчання, і необхідне для того, щоб з’ясувати, чи успішно учні справляються, а також визначити, як необхідно будувати процес навчання в подальшому.

Пропонуємо низку способів, які не лише дозволяють здійснити формувальне оцінювання, а й однаково добре спрямовані на роботу з учнями різних вікових категорій.

Шкала

Напишіть 3–5 тверджень, які не є ні правильними, ні помилковими, і попросіть оцінити їх за шкалою від 1 до 5, де 1 – не згоден, 5 – повністю згоден. Якщо учні працюють у парах, попросіть їх порівняти й обговорити результати.

Картки

Після вивчення нової теми роздайте учням невеликі щільні картки. Попросіть їх з одного боку написати, що вони зрозуміли (основну думку, 2-3 пропозиції), а з іншого – що залишилося незрозумілим. Зберіть картки і проаналізуйте відповіді. За певних умов картки можна не підписувати.

Спостереження за роботою в групах і парах

Спостерігайте за роботою учнів в групах і парах, складіть список найпопулярніших помилок і труднощів, обговоріть їх у кінці заняття з усім класом.

Самооцінювання

Попросіть учнів самим оцінити, наскільки добре вони засвоїли матеріал. Ви можете провести усне опитування, попросити написати відповідь на спеціальних картках, або запропонувати учням оцінити свої успіхи за шкалою від 1 до 5.

У перші місяці навчального року п’ятикласники можуть намалювати на аркуші веселий чи сумний смайлик і підняти над головою лист із малюнком.

Вихідний квиток

Після вивчення нового матеріалу ви задаєте кілька запитань з теми, пропонуючи на вибір кілька правильних відповідей. Учні можуть відповідати за допомогою карток з номерами (піднімають картку з номером 1, якщо правильний перший варіант, картку з номером 2, якщо правильний другий варіант тощо). Ті, хто відповість на запитання правильно, пересідають у кінець класу, і виконують наступне завдання. Ті, хто відповів неправильно, сідають ближче до вчителя, який ще раз пояснює їм складні моменти і знову ставить запитання. Ті, хто відповів правильно, – пересідають у кінець класу. Решта учнів пересуваються ближче до вас, і так далі, поки всі учні не засвоять тему.

Тест

Тест можна провести як «паперовий», так і онлайн, комбінуючи питання різних типів.

Сигнали руками

Домовтеся про умовні сигнали. Наприклад, учні піднімають великі пальці вгору, якщо добре зрозуміли тему, опускають великі пальці вниз, якщо не зрозуміли, махають руками, якщо загалом усе зрозуміло, але залишилися незначні запитання.

Різнокольорові картки

У ролі сигналів руками можна використовувати різнокольорові картки. Наприклад, червона картка може означати, що учні не зрозуміли матеріал, зелена – що добре зрозуміли, жовта – я хотів би задати уточнюючі запитання.

Пишемо дві хвилини

Роздайте учням картки, задайте запитання з вивченої теми та попросіть їх протягом двох хвилин відповісти на нього.

Інтелект-карта

Напишіть основні терміни, що відносяться до теми, яка вивчається, та попросіть учнів скласти інтелект-карту, що показує їх взаємозв'язок один з одним. Карту можна скласти як на аркуші паперу, так і в електронному вигляді, використовуючи один із численних безкоштовних онлайн-інструментів.

Найпоширеніші помилки

Напишіть перелік найпоширеніших помилок, що стосуються тієї чи іншої теми, та обговоріть їх з учнями.

Блог

Учні ведуть індивідуальні або групові блоги, в яких роблять невеликі записи, які стосуються того, що вони дізналися на занятті, що їх зацікавило, що залишилося незрозумілим або що вони хотіли б повторити або уточнити.

Картки з відповідями

Кожному учневі необхідно мати набір карток із номерами, зазвичай це – 1, 2, 3, 4. Учитель зачитує запитання і наводить варіанти відповідей із номерами. Учні піднімають картку з номером відповіді, яку вони вважають правильною.

Перевірити один одного

Учні працюють в парах або групах, по черзі відповідаючи на складені вчителем запитання. Учитель спостерігає за їхньою роботою, за необхідності

виправляє і допомагає. Запитання, що викликали найбільші труднощі, в кінці заняття можна ще раз обговорити усім класом.

Цифрові інструменти

Одним із найцікавіших та найсучасніших варіантів здійснення формуального оцінювання є використання численних сервісів для проведення опитування, тестування та ігор. Цифрові технології та інструменти дають можливість відразу отримати зворотний зв'язок.

Сервіси для створення вікторин, опитувальників, онлайн тестувань: kahoot.com, socrative.com, mentimeter.com, onlinetestpad.com, quizlet.com, quizizz.com.

Віртуальні дошки: padlet.com, trello.com, twiddla.com, whiteboard.org, realtimeboard.org.

Мультисервіси для створення інтерактивних завдань: learningapps.org, studystack.com

Сервіси для створення хмар слів: answergarden.ch, wordart.com, tagxedo.com.

Сервіси для створення інфографіки та візуалізації: piktochart.com, canva.com, visual.ly, prezzi.com, thinglink.com.

6.3. Фінський досвід оцінювання – орієнтир для НУШ

Головна ідея Нової української школи і нового Стандарту – навчання, побудоване на компетентностях. У Законі України «Про освіту» компетентність визначається як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність, чи іншими словами – здатність використовувати знання і навички у своєму житті.

Оскільки метою освіти є розвиток особистості учня, а основу компетентності складає навчальний досвід, тому для відстежування особистісного розвитку кожної дитини, побудови індивідуальної траєкторії формування особистості надзвичайно важливим є правильно організований процес оцінювання навчальної діяльності, особливо під час переходу від початкової ланки освіти до базової.

Компетентнісне навчання вимагає нових підходів до оцінювання здобувачів освіти. Та, на жаль, в українських педагогічних спільнотах ця тема мало досліджена. У зв'язку з цим особливої уваги заслуговують ефективні практики оцінювальної діяльності фінської школи, які були орієнтиром для учителів початкових класів НУШ.

Процес оцінювання у фінській школі побудований за такими принципами:

1. Оцінювання є рівним.
2. Оцінювання вимагає відкритості, співпраці та участі учнів: взаємодія, зворотний зв'язок, співпраця між школою та батьками.

3. Оцінювання має систематичний і послідовний характер.
4. Оцінювання є різноманітним і проводиться досить часто.
5. Оцінювання ґрунтується на цілях і критеріях.
6. Оцінювання враховує вік і здібності учня.

Об'єктами оцінювання у фінській освітній програмі є:

1. Результати навчання і поступ у навчанні учнів.
2. Навички роботи учнів.
3. Поведінка учнів.

Функціями оцінювання є:

- спрямовувати, заохочувати і підтримувати учнів у процесі навчання;
- допомагати учневі ставити цілі власного навчання;
- визначати, наскільки ефективно учень досягає цілей, поставлених із метою зростання і навчання;
- допомагати учневі розуміти, як і навіщо він навчається;
- розвивати реалістичне розуміння себе як учня.

Мета шкільної системи оцінювання полягає в тому, щоб підтримати в учня:

- 1) почуття власної гідності (позитивний, індивідуальний зворотний зв'язок);
- 2) упевненість у собі (підтримка, зміцнення, реалістичність і позитивний зворотний зв'язок);
- 3) самопізнання (розуміння себе як учня, самоефективність), а не просто зосереджуватися на успішності учня.

Отже, процес оцінювання у фінській школі, як і в НУШ, передбачає, що *учень є суб'єктом і активним учасником власного навчання.*

Для цього фінські педагоги володіють інформацією про учнів, а саме про: найменші проблеми в навчанні; поведінку; особливі труднощі з читання або письма; мовні навички учнів (іммігрантське походження); здоров'я та особливі потреби; вік і зрілість; різні способи, за допомогою яких учні навчаються і працюють; сильні сторони; найкращий спосіб для навчання; підтримку, якої потребують учні.

Ставлення фінських учителів до учнів базується на таких постулатах:

- Прислухайтесь до дитини – нехай вона сама розповість, що, на її думку, вона може зробити, що їй дається легко, що їй потрібно поліпшити і чого вона повинна навчитися!
  - Приймайте думки дитини!
  - На прикладі її дій продемонструйте, що вона може робити і що має розвивати.
  - Посилуйте впевненість дитини у собі, показуйте, чого вона навчиться, якщо буде багато працювати.
  - Розкажіть дитині, що ви як вчитель приходите до школи саме для неї.
- Ваше завдання – вчити, спрямовувати і допомагати.

- Підтримуйте мотивацію, відповідальність за результати!
- Дайте дитині можливість повірити в себе!

У процесі оцінювання у фінській школі використовують такі методи: спостереження за роботою та результатами навчання на уроках; документування; письмова робота; письмові іспити; усні іспити; висновки, проекти та резюме, які візуалізують навчання; відео; портфоліо: збірник робіт учня тощо.

У фінській освітній системі використовуються такі **види оцінювання**: *діагностувальне, формувальне, підсумкове, прогнозувальне*:

1. **Діагностувальне оцінювання**. На початку навчання вчитель визначає рівень компетентності учнів – вимірює початковий рівень, перевіряє те, що було вивчено раніше.

2. **Формувальне оцінювання** відбувається у процесі навчання, ґрунтується на поставлених цілях, забезпечує зв'язок навчання з майбутнім та відбувається в усній (обговорюється) або письмовій формі.

3. **Підсумкове оцінювання** рівня компетентності проводиться після вивчення модуля, є звітом за навчальний рік, заключним оцінюванням, орієнтоване на минуле.

4. **Прогнозувальне оцінювання** – попереджувальне оцінювання. Для цього ставляться нові цілі для навчання у майбутньому та відбуваються спільні з учителем роздуми з приводу того, що і як досліджувати та вивчати у майбутньому.

За потреби підвищення якості учнівських знань та освітньої системи загалом особливої ваги набуває розвиток формувального оцінювання у НУШ, яке дає змогу виявити рівень досягнень учнів на певному етапі навчання та вчасно вжити необхідних заходів для поліпшення кінцевих результатів.

Важливим є регулювання процесу навчання як результату поєднання зворотного зв'язку й адаптації навчання. Щодо цього фінські педагоги використовують такі правила:

- надаю всім зворотний зв'язок в однаковому для всіх обсязі;
- зустрічаюся з батьками для обговорення результатів оцінювання навчання;
- надаю індивідуальний письмовий зворотний зв'язок з приводу екзаменаційних робіт учнів;
- надаю позитивний зворотний зв'язок учням щодня;
- залишаю особистість і характер учня поза процесом оцінювання навчання;
- вважаю, що оцінювання спрямовує та підтримує навчання учнів;
- не порівнюю навички учня з навичками інших;
- оцінюю хлопчиків і дівчат однаково;
- поведінка учня впливає на те, як я оцінюю результати навчання з предмета;

- оцінюю навички роботи учня водночас із навичками з певного предмета;
- допомагаю учням зрозуміти цілі їхнього навчання;
- розповідаю батькам про цілі навчання їхньої дитини;
- батьки знайомі з практикою оцінювання результатів навчання у школі;
- учні розуміють, як і навіщо вони навчаються.

Цілі та завдання оцінювання

На початку шкільного року або навчального модуля учень встановлює цілі власного навчання, тобто бере на себе певні зобов'язання, відповідаючи на запитання: Чого намагаюся досягти? Як можу досягти своєї мети?

Приклад чек-ліста:

Цілі на навчальний рік 20__ – 20__ _____

Прізвище, ім'я

Планую свою роботу в школі у _____ класі.

Ставлю перед собою цілі, яких намагаюся досягти разом з учителем і батьками

Навички роботи в школі

Я добре працюю самостійно.

Моя ціль: _____

Я добре працюю в парі.

Моя ціль: _____

Мені легко працювати в групі.

Моя ціль: _____

Я даю всім спокійно працювати.

Моя ціль: _____

Навички роботи вдома

Я майже завжди сам / сама можу зробити свою домашню роботу.

Мені потрібна допомога під час виконання домашнього завдання. _____

Поведінка

Я поводжуся з іншими _____

У разі суперечки я _____

Я завжди слухаю дорослих _____

Я не завжди слухаю дорослих _____

Моя ціль: _____

Цілі щодо вивчення рідної мови

Уважаю, що читаю _____

Пишу текст (слова, речення):

без _____ ПОМИЛОК

майже _____ без _____ ПОМИЛОК _____

із кількома помилками _____

Уважаю, що писати власні твори і тексти мені:

дуже легко _____

досить легко _____

трохи складно _____

дуже складно _____

Читання книг

Планую уважно прочитати до кінця товсту книгу _____

Прочитати всю книгу для мене, на жаль, ще досить складно _____

Я не в захваті від читання великих книг _____

Цілі вивчення математики

Я вмю рахувати до десяти ($2+8$, $3+7$ ... та ін.):

дуже добре _____

ще не вмю _____

Рахую ($8 + 5 =$, $15-7 =$):

за допомогою пальців або інших допоміжних засобів _____

усно без використання наочних засобів _____

Розпізнаю, порівнюю та обчислюю у межах від 0 до 100 і далі:

дуже добре _____

добре _____

досить добре _____

мені все ще потрібно тренуватися _____

Робити усні або письмові завдання мені:

дуже легко _____

досить легко _____

складно _____

я не можу зробити їх сам / сама _____

Думаю, що є задачі, над якими мені потрібно попрацювати _____

Розрізняю, котра година (наприклад, зараз перша година):

дуже добре _____

не дуже добре _____
не знаю, як визначити час _____

На уроках математики:

розумію нову тему на уроці вчителя _____
мені важко щось зрозуміти під час уроку, поки вчитель навчає _____

Моя робота на уроках математики

Майже завжди можу працювати самостійно _____

Мені складно працювати самостійно _____

Мені потрібно більше підтримки від дорослих _____

Погляди батьків (осіб, які їх замінують) на роботу дитини в школі:

- на вашу думку, як працює ваша дитина в школі _____
- чи реалістично оцінює ваша дитина свої навички _____
- яка підтримка необхідна дитині _____
- тип зворотного зв'язку від школи, який, на вашу думку, потрібен дитині _____

У фінській загальноосвітній школі є різні форми оцінювання, зокрема:

1. Обговорення результатів оцінювання між учнем і вчителем.

Через певні проміжки часу вчитель і учень обговорюють між собою роботу учня в школі та його поступ у навчанні. Цей процес ґрунтується на усному або письмовому самооцінюванні, проведеному учнем і його результатах та спирається на оцінювання роботи у школі, проведене разом учнем і одним із батьків. Такі обговорення орієнтуються на поступ у навчанні і результати навчання учня: тексти, твори, зошити, друковані зошити з вправами, вироби, твори мистецтва тощо. Учень і вчитель встановлюють разом цілі навчання, про які потім повідомляють батькам.

2. Самооцінювання.

Учитель розвиває в учня навички самооцінювання (навчає оцінювати власну роботу). Мета цієї діяльності полягає у вихованні впевненого в собі учня, який знає про свої сильні сторони і напрями розвитку. Самооцінювання відбувається на основі поставлених цілей та виконується протягом навчального дня, тижневе спостереження; самооцінювання щодо творів мистецтва, виробів, роботи та поведінки, поступу в навчанні з різних предметів. Приклади чек-лістів – у додатках 1–7.

3. Оцінювання з боку однолітків.

Учнів навчають давати один одному позитивний / конструктивний зворотний зв'язок за поставленими цілями щодо власних розповідей, творів, виробів, творів мистецтва, задач з математики тощо.

4. Оцінювання з боку групи.

Навчання навичок самооцінювання та оцінювання однолітків може починатися з виконання групового оцінювання. До прикладу, після завершення

проєкту або групової роботи група оцінює свою роботу, відповідаючи на запитання: Чого ми навчилися? Як група працювала разом? Якою була моя роль у групі? Чи був поділ роботи успішним? Що не спрацювало в групі, чому? Що можна покращити наступного разу? Матеріалом для оцінювання може бути, наприклад, математична вправа для роботи в парах, групова робота чи проєкт з екологічної освіти тощо. Приклад чек-ліста – в додатку 8.

5. Оцінювання у повсякденних ситуаціях у класі.

Зворотний зв'язок надається у ході уроків, наприкінці навчального дня, після реалізації проєкту, виконання вправи, тестів, презентацій, написання творів, текстів; свідчить, як учень працював і поведився протягом навчального дня. Використовується Wilma – електронний інструмент співпраці і зв'язку між домом і школою. Він буває колективним та особистим.

Важливою особливістю компетентнісного підходу до оцінювання у фінській школі є визначення складових компетентностей з оцінювання усіх учасників освітнього процесу.

Компетентність учителя з оцінювання

Знання та навички вчителя з оцінювання:

- учитель дотримується загальноприйнятих методів оцінювання у школі і таким чином виконує річний план оцінювання;
- учитель може застосовувати різні форми оцінювання у процесі навчання учнів;
- на додачу до загальноприйнятих методів учитель також використовує методи, які відповідають його власній педагогіці;
- учитель розуміє важливість оцінювання як складової частини навчання учня;
- учитель розуміє роль батьків в оцінюванні навчання учня;
- учитель знає що, чому, коли, як.

Компетентність учня з оцінювання

Розуміння зворотного зв'язку у формі оцінювання учня:

- Як учень розуміє зворотний зв'язок у формі оцінювання, який йому надали?
- Як він може його використати у своєму власному навчанні?
- Як він вчиться розуміти власний процес навчання через зворотний зв'язок у формі оцінювання?
- Як він може оцінити себе?
- Як він може надати зворотний зв'язок одноліткам?
- Як учень як член групи може надати зворотний зв'язок групі?

Компетентність батьків / осіб, які їх замінюють, з оцінювання

Як батьки / особи, які їх замінюють, розуміють навчання своєї дитини через оцінювання:

- мають досить часто одержувати різнобічний зворотний зв'язок про хід навчання, результати навчання, роботу і поведінку своєї дитини;

- мають можливість брати участь в обговоренні результатів оцінювання учня;
- мають можливість дізнатися, як підтримати навчання своєї дитини завдяки інформації, отриманій у результаті оцінювання.

Як зазначають вчителі Фінляндії, оцінювання – це навик усіх учасників освітнього процесу: учня, вчителя, батьків. Отже, цього потрібно навчати. Діти не приходять до школи з навиком оцінювання у кишені. Заохочення, мотивація, підвищення толерантності до невдач – кожен у чомусь успішний!

Обговорення питань оцінювання – це справжній діалог. Мета полягає в інформуванні учня та батьків, наприклад, щодо поступу у навчанні (планування підтримки, постановка цілей); оцінювання навчання; питання поведінки; турботи про благополуччя учня; булінгу, взаємодії з однолітками; створення довіри між домом і школою. Обговорення має ґрунтуватися на діалозі та взаємній повазі з огляду на принцип справедливості та чесності. Важливо створювати поле для розширення можливостей, адже у кожній людині є щось хороше. На зборах батьків або осіб, що їх замінюють, мають бути різні документи: портфоліо з текстами і результатами навчання учня, які демонструють компетентність і поступ; вироби учнів; твори мистецтва; результати проєктів тощо; електронні продукти, зроблені учнем (наприклад, анімація, фільми тощо). *Документація має важливе значення. Не можна говорити учневі або батькам / особам, які їх замінюють, про те, що не задокументовано.*

Співпраця з батьками є надзвичайно важливою для вибудовування індивідуальної траєкторії розвитку дитини, її вподобань, цінностей, цілей.

Прикладом такої співпраці у фінській освіті є *анкети для батьків*.

Анкета № 1

Заповнюється батьками (особами, які їх замінюють).

Дата _____

Учень _____

Батьки (особи, які їх замінюють) _____

Подумайте про сильні сторони і дії дитини з таких точок зору:

<p>Управління благополуччям і повсякденним життям Сон, харчування, звички до занять фізичними вправами, вільний час, стосунки з друзями, готовність йти до школи тощо</p>	<p>Навички взаємодії з людьми Вияв та контроль емоцій, спілкування на особисті теми, вміння слухати інших, дивитися на речі очима інших тощо</p>
<p>Навчальні навички, вміння вчитися Бажання вчитися, виявлення власних сильних сторін і напрямів, які потребують удосконалення, звернення за допомогою тощо</p>	<p>Навички роботи Турбота про шкільні речі та задані вправи, зосередженість, наполегливість, дотримання інструкцій тощо</p>

Анкета № 2

Наведена нижче анкета складається із двох частин. Першу частину заповніть, будь ласка, разом зі своєю дитиною, а в другій поділіться своїми думками.

Прізвище, ім'я дитини _____

I. Дитина відповідає, а дорослий записує

1. Назви кілька своїх улюблених речей або предметів у школі.
_____

2. Чи є в твоїй школі щось, що тебе турбує чи дратує? Що саме?
_____

3. Чи є в школі предмети, які тобі складно вивчати? Які це предмети?
_____

4. Подумай про те, як вчителі могли би тобі допомогти, якщо в тебе є труднощі або ти чогось не розумієш?
_____

5. Чи знаєш ти, як гратися з іншими дітьми під час перерв без суперечок?
_____

6. Чи є в тебе друзі, з якими ти граєшся на перервах?
_____

7. Тебе цькували?
_____

8. Якщо тебе цькували, то хто? Коли? Як ти думаєш, чому це трапилось?
_____

II. Розділ для батьків. Запишіть свої власні погляди / почуття / думки про школу

1. Інформаційне забезпечення. Чи достатньо у вас інформації щодо роботи вашої дитини в школі та її поступу в навчанні? _____

2. Домашнє завдання. Чи є у вашої дитини вдома проблеми? Чи дуже багато в неї домашніх завдань, недостатньо домашніх завдань тощо? _____

3. Співпраця між домом і школою: Як це працює? Які ваші очікування стосовно цього? Бажання? Ви хочете змін? тощо _____

4. Вітання, побажання для вчителя _____

Надзвичайно важливим аспектом оцінювальної діяльності є компетентність батьків / осіб, які їх замінюють, з оцінювання. Адже батьки – повноцінні учасники освітнього процесу і повинні розуміти навчання своєї дитини через оцінювання, розуміти, у чому саме полягає успішність дитини в умовах безбального оцінювання; отримувати різнобічний зворотний зв'язок про хід навчання, результати навчання, роботу і поведінку своєї дитини; повинні мати можливість брати участь в обговоренні результатів оцінювання. Це

сприятиме адекватним очікуванням щодо освітніх досягнень власної дитини, побудові дитино-батьківських стосунків на партнерських засадах.

Процес оцінювання в НУШ повинен стимулювати позитивну мотивацію та саморегуляцію пізнавальної діяльності молодших школярів.

Запропоновані методичні матеріали фінських педагогів із практичного досвіду оцінювання і самооцінювання допоможуть українським учителям у цій важливій роботі.

6.4. Методичні рекомендації щодо оцінювання результатів навчання учнів 5-6 класів Нової української школи

Міністерством освіти і науки України затверджені «Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» (наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289).

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів 5–6 класів, що проводяться закладом, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне. За вибором закладу оцінювання може здійснюватися за системою оцінювання, визначеною законодавством, або за власною шкалою. За умови використання власної шкали заклад має визначити правила переведення загальної оцінки результатів навчання семестрового та річного оцінювання до системи, визначеної законодавством, для виставлення у Свідоцтві досягнень. Семестрове та підсумкове (річне) оцінювання результатів навчання здійснюють за 12-бальною системою (шкалою), а його результати позначають цифрами від 1 до 12.

За рішенням педагогічної ради (за потреби) заклад освіти може визначити адаптаційний період впродовж якого не здійснюється поточне та тематичне оцінювання.

Свідоцтво досягнень (доступ за покликанням: <https://nus.org.ua/news/mon-ovnylo-svidotstva-dosyagnen-dlya-1-2-i-3-4-klasiv-dyvitsya-dokumenty/>) відображає результати навчальних досягнень учня 5–6 класу з переліку предметів та інтегрованих курсів, визначених освітньою програмою закладу освіти. Надана форма Свідоцтва досягнень є орієнтовною, перелік предметів та інтегрованих курсів визначається закладом освіти відповідно до затвердженої освітньої програми. Перед друком Свідоцтва досягнень рекомендовано видалити зайві рядки або підкреслити назви курсів відповідно до освітньої програми закладу освіти. Графа «Характеристика навчальної діяльності» сформована відповідно до переліку наскрізних умінь, визначених Державним стандартом базової середньої освіти. Означена графа заповнюється класним керівником за результатами спостережень, проведених спільно з вчителями-предметниками, які працюють із класом. Спостереження проводяться упродовж року за планом, визначеним закладом освіти. Рекомендовано позначати особливо виражені наскрізні вміння учня / учениці, зокрема вияв інтересу до навчання, розуміння

прочитаного, вміння висловлювати власну думку, критично та системно мислити, логічно обґрунтовувати власну позицію, діяти творчо, вияв ініціативи у процесі навчання, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими з метою заохочення подальшого розвитку відповідних умінь.

Заповнення граfi здійснюється шляхом виставлення відповідної позначки навпроти сформованого уміння. Педагогічні колективи можуть виробляти власні способи спостереження за розвитком наскрізних умінь і застосовувати замість позначки вербальні характеристики. Заповнення цієї граfi здійснюється по завершенню кожного навчального року або в разі зміни здобувачем освіти навчального закладу. Заповнення граfi «Характеристика результатів навчання» здійснюється відповідно до переліку навчальних предметів, визначених затвердженою освітньою програмою закладу. Заповнюється з урахуванням фіксованих у класних журналах результатів досягнень учнів упродовж навчального року. Рекомендується у класних журналах і у Свідоцтві перед виставленням підсумкової оцінки у відповідних графах результатів навчання зазначати першу літеру («В», «Д», «С», «П»), що відповідає назві рівня досягнень орієнтовних критеріїв оцінювання результатів навчання з предметів (Високий, Достатній, Середній, Початковий) або за допомогою виставлення відповідних балів.

Заклади загальної середньої освіти мають право на свободу вибору форм, змісту та способів оцінювання за рішенням педагогічної ради. Формувальне (поточне формувальне) оцінювання, окрім рівневого або бального може здійснюватися у формі самооцінювання, взаємооцінювання учнів, оцінювання вчителем із використанням окремих інструментів (карток, шкал, щоденника спостереження вчителя, портфоліо результатів навчальної діяльності учнів тощо).

Основною ланкою в системі контролю у закладах загальної середньої освіти є поточний контроль, що проводиться систематично з метою встановлення рівнів опанування навчального матеріалу та здійснення корегування щодо застосовуваних технологій навчання.

Основна функція поточного контролю – навчальна. Запитання, завдання, тести тощо спрямовані на закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати із фронтальною роботою класу. Також звертаємо увагу на важливість урахування мотиваційно-стимулюючої функції поточного оцінювання.

Тематичне оцінювання пропонується здійснювати на основі поточного оцінювання із урахуванням проведених діагностичних (контрольних) робіт, або без проведення подібних робіт залежно від специфіки навчального предмета. Під час виставлення тематичного бала результати перевірки робочих зошитів, як правило, не враховуються.

Семестрове оцінювання може здійснюватися за результатами контролю груп загальних результатів відображених у свідоцтві досягнень. Семестровий контроль проводиться з метою перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу

в обсязі навчальних тем, розділів і підтвердження результатів поточних оцінок, отриманих учнями раніше. Завдання для проведення семестрового контролю складаються на основі програми, охоплюють найбільш актуальні розділи й теми вивченого матеріалу, розробляються вчителем з урахуванням рівня навченості учнів, що дає змогу реалізувати диференційований підхід до навчання. Семестровий контроль може бути комплексним, проводиться у формі тестування тощо. Фіксація записів тематичного та семестрового оцінювання проводиться в окремій колонці без дати. Оцінка за семестр ставиться за результатами тематичного оцінювання та контролю груп загальних результатів.

Залежно від специфіки навчального предмета та кількості годин, передбачених навчальним планом на його вивчення (одногодинні курси) контроль групи результатів може проводитись упродовж навчального року. Вчитель може змістити акценти на результати опанування більш важливих тем, попередивши про це учнів на початку семестру. Річне оцінювання здійснюється на підставі загальної оцінки результатів навчання за I та II семестри. Окремі види контрольних робіт, як правило, не проводяться.

Якщо рівень результатів навчання учня (учениці) визначити неможливо з якихось причин, у класному журналі та свідоцтві досягнень, таблиці навчальних досягнень роблять запис «не атестований / не атестована» (н/а). Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами здійснюють відповідно до індивідуальної програми розвитку, що розробляється на основі висновку фахівців інклюзивно-ресурсного центру, де зазначено труднощі функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я, що можуть впливати на ефективність застосування певних форм оцінювання. Добір форм оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами здійснюють індивідуально з обов'язковим урахуванням їх можливостей функціонування, життєдіяльності та здоров'я.

Висновки

Що ми оцінюємо?

Навчальні досягнення учнів, а не їх самих.

Завдання оцінювання	Види оцінювання
Надавати зворотний зв'язок	Формувальне та поточне
Висловлювати підтримку	Формувальне
Визначати наявний рівень компетентностей та навчальних досягнень	Підсумкове оцінювання, ДПА, ЗНО

Коли оцінюємо?

Оцінювати – це надавати учням постійний зворотний зв'язок і допомагати розвиватися.

Підсумкове оцінювання має враховувати результати формувального оцінювання і визначати точки зростання компетентностей учнів.

Формувальне оцінювання	Підсумкове оцінювання
Постійний зворотний зв'язок	Проводиться періодично

Як оцінюємо?

Основні принципи оцінювання:

1. Оцінювання є рівним.
2. Оцінювання вимагає відкритості, співпраці та участі учнів, а тому передбачає взаємодію, зворотний зв'язок, співпрацю між школою та батьками.
3. Оцінювання системне та послідовне. Цьому сприяють шкільні процедури, оцінювання власної роботи вчителькою / вчителем, цілеспрямована робота.
4. Оцінювання різноманітне та проводиться досить часто.
5. Оцінювання ґрунтується на цілях та критеріях.
6. Оцінювання враховує вік та здібності учнів.

Етичні принципи оцінювання:

- правдиве;
- справедливе;
- заохочувальне;
- просте;
- різнобічне;
- таке, що розширює можливості;
- спрямоване на різні галузі навчання.

Зміни у процесі оцінювання, згідно з концепцією НУШ:

- формувальне оцінювання потрібно застосовувати на всіх рівнях здобуття освіти;
- оцінювання має ґрунтуватися на засадах компетентнісного підходу і чітких критеріях;
- учні – активні учасники процесу оцінювання;
- оцінка – конфіденційна інформація, яку не можна оприлюднювати іншим учням;
- школи отримали автономію у розробленні власної системи оцінювання.

ДОДАТКИ

Додаток 1

МОЯ РОБОТА В ШКОЛІ _____

Прізвище, ім'я

Дата

ЩО МЕНЕ ЗАХОПЛЮЄ В ШКОЛІ: НАМАЛЮЙ І НАПИШИ

ЩО МЕНЕ НЕПОКОЇТЬ У ШКОЛІ: НАМАЛЮЙ І НАПИШИ

Коментарі батьків:

Підпис _____

Додаток 2

Самооцінювання: робота і поведінка _____

Прізвище, ім'я

Дата

Умію це роботи	Усе ще тренуюся
1. Я хороший друг, не цькую, не провокую	I I
2. Дотримуюся правил школи і класу	I I
3. Добре ставлюся до інших	I ..... -I
4. Швидко йду на	I ..... -I
5. Обідаю як культурна	I I
6. Слухаю інструкції в класі	I ..... -I

7. Пам'ятаю, що треба підняти руку в класі	I	.....	-	.....	I
8. Даю всім спокійно працювати	I	.....	-	.....	I
9. Виконую вправи, які задають, і не роблю нічого	I	.....	-	.....	I
10. Умію самостійно працювати	I	.....	-	.....	I
11. Умію працювати в парі або в групі	I	.....	-	.....	I
12. Сам / сама дбаю про свою домашню роботу	I	.....	-	.....	I

Додаток 3

Оцінюю свою роботу в школі на цьому тижні

Тиждень: _____

Т – так

Прізвище, ім'я _____

Н – ні

	Понеділок	Вівторок	Середа	Четвер	П'ятниця
Прийшов / прийшла у клас із гардеробу, як і домовлялися					
Давав / давала змогу всім спокійно працювати					
Працював / працювала згідно з отриманими інструкціями					
Міг / могла спокійно працювати самостійно					
Добре працював / працювала в парі або групі					
Пам'ятав / пам'ятала про те, що перед тим, як щось сказати, треба підняти руку					
Дотримувався / дотримувалася інструкцій у їдальні					
Виконав / виконала домашню роботу					

Наприкінці цього тижня візьми цей папір додому, покажи батькам і поговори про свою роботу в школі.

Ми обговорили роботу моєї дитини в школі _____

Підпис батьків або осіб, які їх замінюють _____

Додаток 4

РОЗДУМИ ПРО МОЮ РОБОТУ В ШКОЛІ.

_____ Весняний семестр

_____ П.І.П.

_____ Дата

Що в тебе виходить у школі добре? _____

Що викликає труднощі? _____

Як тобі краще допомогти? _____

Мої цілі на весняний семестр .... класу _____

Джерела радості в школі:

_____

Причини занепокоєння в школі:

_____

Коментарі батьків або осіб, які їх замінюють:

_____

Підпис: _____

Додаток 5

Самооцінювання та проміжне оцінювання в січні

Школа підготовки вчителів Віккі Гельсінського університету

Дата: _____

П.І.П.: _____

Клас: _____

Напиши про завдання і ситуації, з якими ти добре впорався / впоралась у школі, або намалюй їх. Наприклад: читання, письмо, лічба, малювання, ігри, поведінка справжнього друга, робота в групі, робота в парах, ігри під час перерв, спілкування, зосередженість, заняття спортом (біг, ігри, катання на ковзанах, катання на лижах та ін.), допомога іншим тощо.

Оціни свою поведінку. Познач на шкалі місце, яке характеризує тебе найкраще:

Моя поведінка **Мені це вдається** **Я тренуюся**

Я дотримуюся спільних правил _____

Я поводжу себе і розмовляю з іншими дружно _____

Ми разом домовилися про такі цілі:

(Цей розділ заповнюють учень, батьки та вчитель разом під час обговорення результатів проміжного оцінювання).

Оціни свою роботу. Познач на шкалі місце, яке найкращим чином тебе характеризує:

Моя робота **Мені це вдається** **Я тренуюся**

Я слухаю вказівки і можу їх виконувати I _____ I

Я зосереджений / зосереджена, коли працюю I ----- I

Я працюю разом з іншими I _____ I

Я дбаю про свої завдання та речі I _____ I

Ми разом домовилися про такі цілі:

(Цей розділ заповнюють учень, батьки та вчитель разом під час обговорення результатів проміжного оцінювання)

Робота з різних шкільних предметів.

Оціни свою роботу з різних предметів. Познач на шкалі місце, яке тебе характеризує найкраще:

Фінська мова та література **Мені це вдається** **Я тренуюся**

Я читаю по складах, читаю слова,

речення	I ----- I
Я розумію текст, який читаю	I _____ I
Я пишу склади, слова, речення	I _____ I
Я пишу швидко і зрозуміло	I _____ I
Я можу розповісти про свої думки і переживання	I _____ I

Математика **Мені це вдається** **Я тренуюся**

Я вмю рахувати від 0 до 10 I _____ I

Я вмю пояснити, як я рахую I _____ I

Я також вивчав такі предмети:

«Я досліджую світ», релігія/етика, музика, мистецтво, праця, фізична культура

Ми разом домовилися про наступні цілі:

(Цей розділ заповнюють учень, батьки та вчитель разом у процесі обговорення результатів проміжного оцінювання)

Оціни свою роботу в школі з інших предметів:

Намалюй червоне коло навколо предметів, в яких ти вважаєш себе сильним і досвідченим.

Намалюй блакитне коло навколо предметів, для опанування якими тобі потрібна допомога або підтримка.

Дата, Гельсінкі _____ Учень _____
 Один із батьків або особа, яка їх замінює _____ Учитель _____

Школа підготовки вчителів Віккі Гельсінського університету

Проміжне оцінювання, осінь / весна 20__

Прізвище, ім'я: _____

САМООЦІНЮВАННЯ УЧНЕМ

РОБОТА І ПОВЕДІНКА	Відповідає моїй роботі та поведінці			Мене це не стосується
	дуже добре	добре	деякою мірою	
Слухаю надані мені інструкції і дію згідно з ними				
Умію працювати самостійно				
Умію працювати в групі та в парі				
Роблю свій внесок у мирну шкільну роботу				
Сам / сама дбаю про свою домашню роботу				
Сам / сама дбаю про свої шкільні справи				
Дотримуюся загальноприйнятих правил				
Ввічливий / ввічлива і доброзичливий / доброзичлива з однокласниками				
Ввічливий / ввічлива і доброзичливий / доброзичлива з дорослими				

Цілі

Предмети

РІДНА МОВА І ЛІТЕРАТУРА	Відмінно	Добре	Досить непогано	Усе ще тренуюся
Побіжно читаю				
Розумію, що читаю				
Мій почерк зрозумілий				
Пишу слова та/або речення без помилок				
Уже пишу твори				

Цілі: _____

МАТЕМАТИКА	Відмінно	Добре	Досить непогано	Все ще тренуюся
Розпізнаю та порівнюю числа у межах від 0 до 1000				
Умію складати і віднімати у межах від 0 до 1000				
Умію множити				
Умію усно рахувати				
Умію робити приклади / письмові вправи				

Цілі: _____

ДЛЯ БАТЬКІВ АБО ОСІБ, ЯКІ ЇХ ЗАМІНЮЮТЬ

ШКІЛЬНІ СПРАВИ ВДОМА	Майже завжди	Іноді	Рідко
Дитина ходить до школи із задоволенням			
Дитина уміє робити домашні завдання			

Погляд батьків або осіб, які їх замінюють, на відвідування школи (наприклад: загальний інтерес, причини радості, ініціатива, навчання, домашня робота, власні і шкільні речі, стосунки з друзями, страхи, джерела стресу, занепокоєння тощо):

Дата: _____ . _____ . 20____

Учень _____

Учитель _____

Батьки або особи, які їх замінюють _____

Додаток 7

Повернути не пізніше

____/____

Обговорення оцінювання, навчальний рік _____

Учень: _____ Клас: _____

Шановні батьки! Ця форма містить запитання, які стосуються вашої дитини. Будь ласка, коротко опишіть, якою ви на даний час бачите свою дитину. Ми почнемо нашу зустріч з обговорення цієї форми.

Що зараз цікавить вашу дитину? Що вона робить добре?

_____

Як ваша дитина поводить себе зі своїми друзями та однолітками?

_____

На вашу думку, на сьогодні що складним або важким є для вашої дитини?

_____

Що розчарує, засмучує вашу дитину? Її дії у такому випадку?

_____

Чи існують вдома або в житті дитини речі, які впливають на її благополуччя і, можливо, шкільну освіту? (наприклад, народження братів і сестер, переїзд в інший будинок, хвороба когось із близьких, поява нових друзів тощо)

_____

Що для вас важливо у вихованні вашої дитини? (наприклад, визначення рамок, методи виховання, традиції тощо)

_____

Які надії або очікування ви пов'язуєте з відвідуванням вашою дитиною школи і співпрацею з учителем?

Я хотів / хотіла б обговорити такі речі:

Ми разом запишемо індивідуальні цілі учня на цей навчальний рік.

Підпис батьків або осіб, які їх замінюють _____/_____ 20__

САМООЦІНЮВАННЯ УЧНЕМ

Намагаюся з усіх сил	☺	☹	☹
Ставлюся до інших по-дружньому	☺	☹	☹
Слухаю вчителя та однокласників	☺	☹	☹
Виконую справи відповідно до інструкцій	☺	☹	☹
Піднімаю руку, коли щось знаю	☺	☹	☹
Піднімаю руку, щоб дочекатися своєї черги щось сказати	☺	☹	☹
Прошу допомоги, коли щось не розумію	☺	☹	☹
Працюю акуратно	☺	☹	☹
Виконую домашню роботу	☺	☹	☹
Сам / сама дбаю про свої шкільні справи	☺	☹	☹
Добре поведжуся за столом	☺	☹	☹
Умію працювати в групі	☺	☹	☹

Підпис учня: _____

Думки учня щодо шкільних предметів

Підпис учня: ____/____._____

Спільно прийняті під час обговорення рішення

Ціль:

Як це мені вдалося?

Ціль

Як це мені вдалося?

7. Що було найкращим у цьому методі роботи?

8. Подумай, чи можна цей метод покращити. Яким чином?

8. Напиши, що ти дізнався про цю тему.

9. Повідомлення вчителю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобровський М. В., Горбачов С. І., Заплотинська О. О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ : Державна служба якості освіти, 2019. 240 с.

2. Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>.

3. Державний стандарт базової середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.

4. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти» : наказ Мінмолодьспорту України від 13.04.2011 № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0566-11#Text>

5. Методичні рекомендації щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти : лист Міністерства освіти і науки України від 13.07.2021 № 813. URL: <http://school.lazurne.info/wp-content/uploads/2021/09/Nakaz-MON-vid-13.07.2021-813-Pro-zatverdzhennia-metodychnykh-rekomendatsii-shchodo-otsiniuvannia-rezultativ-navchannia-uchniv-1-4-klasiv-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity.pdf>.

6. Оцінювання без знецінювання. Онлайн-курс про сучасні практики оцінювання. URL: <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/410>.

7. Онопрієнко О. В. Інструментарій оцінювання результатів компетентісно орієнтованого навчання молодших школярів: методичний посібник. URL: <https://cutt.ly/EnLvEKT>.

8. Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 09.01.2019 №17). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text>.

9. Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобуватимуть освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0290729-22#Text>.

10. Салберг Пасі. Фінські уроки 2.0: чого може навчитися світ з освітніх змін у Фінляндії / наук ред. Р. Б. Шиян ; пер. з англ. А. Р. Шиян. Харків : Ранок. 2017. 240 с.

11. Формувальне оцінювання: означення, техніки та інструменти : блог
URL: <http://formativeasua.blogspot.com/>.

12. 15 цифрових інструментів для формативного оцінювання учнів.
URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/4306-15-tsyfrovykh-instrumentiv-dlia-formatyvnoho-otsiniuvannia-uchniv>.

13. Як оцінювати без оцінок: покрокова інструкція сучасного вчителя
URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-otsinyuvaty-bez-otsinok-pokrokovoinstruktsiya-suchasnogo-vchytelya/>.

РОЗДІЛ VII. НАСКРІЗНЕ ВИХОВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ТА ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

- 7.1. Концептуальне значення наскрізного виховання.
- 7.2. Ціннісна основа педагогічного партнерства у системі «учень – учитель».
- 7.3. Формування спільних цінностей. Програма національного виховання в закладах освіти Рівненщини на 2020 – 2025 роки.
- 7.4. Реалізація наскрізного процесу виховання в освітньому просторі: практичний аспект.

7.1. Концептуальне значення наскрізного виховання

У Концепції Нової української школи наголошується на важливості формування ціннісних ставлень і суджень, які слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії із суспільством.

Варто зауважити, що освічена людина – це гуманна людина, вихована на цінностях, однак і найосвіченіша людина може стати найгіршим злочинцем, якщо не розуміє і не поділяє загальнолюдських цінностей.

Такі поняття, як «навчання», «виховання» та «розвиток» у сучасному розумінні об'єднуються у поняття «освіта». Виховний процес є невід'ємною складовою всього освітнього процесу та орієнтується на загальнолюдські цінності, зокрема *морально-етичні* (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та *соціально-політичні* (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність).

Виховання чеснот та сильних рис характеру має здійснюватися через наскрізний досвід та не зводиться лише до окремих «занять із моралі». Освітній процес у школі організовується за моделлю поваги до прав людини, демократії, гуманізму; плекання української ідентичності; створення атмосфери довіри, доброзичливості, взаємодопомоги і взаємної підтримки. У формуванні виховного середовища бере участь увесь колектив освітнього закладу, зокрема у співпраці із закладами позашкільної освіти, громадськими організаціями тощо.

Освітній заклад має стати місцем, безпечним для дитини. Ідеться не лише про фізичну безпеку, а й про атмосферу довіри і взаємоповаги, де немає насильства, цькування, дискримінації, стресу.

Виховання – це складний і багатогранний процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного та соціального розвитку.

Гуманність (від лат. *humanus* – людський) – любов, увага до людини, повага до людської особистості; добре ставлення до всього живого; людяність, людинолюбство; система установок особистості щодо людини, групи людей, живої істоти, обумовлена моральними нормами і цінностями, представлена у

свідомості переживаннями жалю і реалізована у спілкуванні та діяльності в актах сприяння чи допомоги.

Наскрізний процес виховання – один із восьми компонентів формули Нової української школи, який формує такі цінності, як: гідність, чесність, турбота, повага до себе, до інших людей, повага до мови, культура, патріотизм. Саме це є базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії дитини з суспільством.

Цінність – це те, що особливо важливо для людини. Духовне вираження ціннісного відношення проявляється і закріплюється в етичних формах суспільної свідомості через «абсолютні», «вищі» та «загальнолюдські» цінності.

Ціннісне ставлення – система цінностей і якостей особистості, що розвивається та виявляється через її власні ставлення. Цей процес передбачає поєднання інтересів особистості – вільного саморозвитку і збереження своєї індивідуальності; суспільства – саморозвиток особистості має здійснюватися на моральній основі; держави, нації – діти мають зростати національно свідомими громадянами, патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі.

Якості особистості – комплекс складних складових компонентів особистості. Особистісні якості людини: позитивні, негативні, вольові, професійні, моральні тощо. Якості можна поділити на дві великі категорії: *внутрішні* (утворюють внутрішній світ людини – характер, цінності, переконання та ін.) та *зовнішні* (поведінка, імідж тощо).

7.2. Ціннісна основа педагогічного партнерства у системі «учень – учитель»

Важливим елементом системи формування нового змісту освіти є чітке бачення результатів педагогічного партнерства «учень – учитель», в основу якого покладено цінності, представлені в Концепції Нової української школи та рекомендовані Європейським парламентом і Радою Європи.

Ці 24 риси і чесноти визнали пріоритетними понад 50 країн світу: *креативність, цікавість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, відвага, наполегливість, чесність, енергійність, любов, доброта, соціальний та емоційний інтелект, співпраця, справедливість, лідерство, вміння вибачати, скромність, розсудливість, самоконтроль, поцінування краси, вдячність, оптимізм, почуття гумору і віра (за класифікацією Мартина Селігмана і Кристофера Петерсона).*

Практичне завдання

Обговорення цінностей з дітьми

1. Під час групового заняття у класі попросіть дітей розповісти про ситуації, в яких вони почували себе дуже добре, а в яких – погано.

2. Поставте запитання, які допоможуть виявити цінності, що проявилися або не проявилися у зазначених ситуаціях.

3. Обговоріть ці цінності з дітьми, дайте їм можливість виразити свої позитивні й негативні почуття.

4. Запитайте дітей, що, на їхню думку, означає бути чесним, добрим, відповідальним, аби зрозуміти, як вони ставляться до різних людських якостей, зважаючи на власний досвід. Наприклад, візьмемо для розгляду таку цінність, як **повага**. Запитайте дітей, чи повинні дорослі їх поважати? Як дізнатися, чи тебе поважають? Чи поважають діти в класі один одного? Звідки вони про це знають?

5. Запитайте дітей, що означає захищати когось словами, а не кулаками? Чи можуть вони пригадати такий випадок зі шкільного життя? Попросіть розповісти про випадки, коли дітей ображали або коли вони запобігали образі.

6. Записуйте на папері думки, які виникають під час обговорення.

7. Моделюйте навички активного слухання і використовуйте цей час, аби підкреслити, що кожен у класі може говорити по черзі і ви хочете почути думки всіх дітей. Завдяки цьому школярі демонструють повагу один до одного, а ви – до дітей.

Розвиток відповідальності

Виховання у школярів відповідальності має бути не лише за себе, а й за розвиток і добробут країни та людства загалом. Насамперед необхідно формувати у дітей здатність відповідати за свої вчинки, поведінку; готовність приймати рішення; виконувати обов'язки перед собою та іншими. Тому важливим є участь дітей в організації середовища класу, яке допомагає сформувати в них почуття відповідальності, розуміння, що класна кімната і все освітнє середовище належить саме їм. Молодших школярів варто вчили правил поведінки з предметами та навчальними матеріалами, які є у класі. Учні спільно мають вирішувати, де мають зберігатися і як використовуватися навчальні матеріали. Вони повинні почувати себе господарями своєї «навчальної домівки». Таку практику необхідно продовжувати у середній школі. Діти і надалі мають брати участь в ухваленні рішень щодо розміщення навчальних матеріалів, оформлення класної кімнати, у визначенні відповідальних за ту чи іншу роботу.

Запорукою формування відповідальності в учнів є певна частка самостійності дитини в організації власного розпорядку дня та планування власної діяльності як у школі, так і вдома, адже відповідальність передбачає наявність таких якостей, як самостійність, наполегливість, ініціативність та активність у діяльності, а також наявність певного рівня саморегуляції, самоконтролю, рефлексії.

Організація освітньої діяльності вимагає від учителя постійної турботи щодо формування вольових зусиль учнів у подоланні утруднень під час навчання. Школярі повинні усвідомлювати важливість наполегливої роботи та тренувати навички, необхідні для виконання конкретного завдання. **«Спробуй ще раз»** – ці слова мають стати одним із девізів навчання.

Також слід навчити учнів розумінню власних обов'язків. Із дітьми варто укласти «договір» із зазначенням їхніх прав і обов'язків: що вони можуть робити на власний розсуд, а що і чому є обов'язковим.

Головною метою діяльності вчителя є надання можливості кожному вихованцеві відчути радість досягнення успіху, усвідомлення своїх здібностей, віри у власні сили, а завданням – допомогти особистості дитини зростати в успіху, дати відчути радість від здолання труднощів, зрозуміти, що даремно в житті нічого не дається, скрізь необхідно докласти зусиль.

Виховання почуття відповідальності дозволить сформувати особистість, яка вміє досягати поставлених цілей і завдань, упевнену у собі, вірить у власні можливості, відповідально відноситься до навчання. Це допоможе школярам зрозуміти, що здобуття освіти – це зона їхньої відповідальності.

Встановлення правил

У початковій школі значна увага приділялася формуванню в дітей ціннісних ставлень у стосунках з оточуючими. Однією з відмінностей традиційного і сучасного класів є, зокрема, процес вироблення спільних правил: у традиційному класі їх розробляв педагог і пояснював дітям, у сучасному класі правила розробляють самі діти спільно з учителем. Аби залучити молодших школярів до цього процесу, вчитель дискутував із ними щодо необхідності правил, на основі яких формувалися соціальні норми співжиття, взаємопідтримка та емпатія; удосконалювалося вміння дослухатися один до одного та цінувати інших як особистостей; розвивалося відчуття спільноти, команди. Наприклад: *«хочемо щось сказати – піднімаємо руку»*, *«говоримо по черзі, не перебиваємо один одного»*, *«поважаємо думку іншого»*, *«обговорюємо ідеї, а не особистість»*, *«утримуємося від оцінок та образ інших»* та інші.

Такі домовленості і надалі допоможуть п'ятикласникам співпрацювати з однолітками, з повагою ставитися один до одного; розширять власну та соціальну відповідальність; забезпечать право вибору.

Діти мають знати, що правила радше регулюють потрібну поведінку, ніж забороняють певні дії. *«Дозволяти людям самим за себе вирішувати – природніше, ніж контролювати їх. Це більше відповідає основним цінностям, які більшість із нас декларативно підтримує. Учнів потрібно не тільки навчати жити у демократії, вони повинні мати цю можливість уже сьогодні»*, – зауважує американський психолог Альфі Кон.

Створення у класі позитивного налаштування

Щоденне проведення ранкової зустрічі у початковій школі допомагало дітям навчитися співпрацювати з однолітками, поважати їх як особистостей, а також сприяло позитивному настрою на день чи на урок. У 5-му класі практику ранкових зустрічей варто продовжити, адже комфортна атмосфера та позитивне налаштування школярів в освітньому середовищі є вкрай важливим.

Позитивний настрій у класі створюється за допомогою:

– атмосфери довіри;

- відчуття належності до спільноти;
- участі в ухваленні рішень;
- вільного від критики ставлення вчителя;
- справедливості й неупередженого ставлення.

Завдання учителя – створення оптимістичної установки, емоційне налаштування на урок, щоб забути на деякий час про недоліки, побачити лише перспективні лінії розвитку, щоб в очах учнів засвітилася радість, з'явилася впевненість у власних силах.

Розвиток навичок спілкування

Уміння розмовляти і слухати – найважливіші якості, необхідні для демократичної культури. Сучасний освітній процес дає змогу дітям брати участь у групових обговореннях, а вчителям – моделювати й активно розвивати в учнів уміння та навички ефективного спілкування, а саме:

- висловлювати свої думки так, щоб вони були зрозумілими іншим;
- уважно слухати, коли говорять інші;
- вирішувати проблеми за допомогою слів;
- ділитися своїми думками та ідеями з іншими.

Ці навички мають украй важливе значення для успішного життя в колективі, спільного навчання, розв'язання конфліктних ситуацій тощо. Колективна (групова) діяльність сприяє взаємонавчанню; обміну досвідом, уміннями. Видатний учений Л. С. Виготський наголошував: *«Те, що дитина навчиться робити сьогодні у співробітництві з іншими, завтра вона зможе робити самотійно»*.

Використання колективних і групових форм організації діяльності учнів – один із найважливіших шляхів формування позитивних мотивів навчання, інтересу до знань, підвищення продуктивності процесу пізнання та розвитку ключових компетентностей.

Упровадження групової діяльності є засобом комфортного перебування учнів на уроці. Із різних причин не всі школярі можуть публічно виступати і демонструвати свою позицію перед класом та вчителем, а от у групі такі діти не бояться висловлювати свої аргументи, почувають себе більш впевнено. Групова діяльність є основою для розвитку уміння вибудовувати міжособистісну комунікацію: діалогове спілкування, уміння слухати і чути один одного, ставити питання та відповідати на них.

Соціалізація особистості розвиток соціальних навичок

Освітній процес у Новій українській школі має не просто сприяти соціальній адаптації та успішному перейманню учнями соціального досвіду, а навчити їх активній життєвій позиції.

Ш. Амонашвілі у зв'язку з цим зауважував: *«Дитина не тільки готується до життя – вона живе тут і зараз, а вчитель має побудувати освітній процес так, щоб учень міг змінювати, покращувати умови життя, а не*

приспосовуватися до обставин». Школа має стати «Школою Життя» – розвивати та виховувати дитину за допомогою самого життя».

Соціальні навички, а саме: емпатія, толерантне ставлення один до одного, розуміння позиції інших дітей тощо є необхідною умовою формування таких позитивних проявів учнівського колективу, як:

- краще відношення до школи й навчання;
- більша довіра та повага до вчителя;
- вищий рівень мотивації до навчання;
- глибше відчуття власної гідності;
- вироблення соціальних навичок та поведінки;
- виховання толерантного ставлення один до одного;
- збільшення турботи про інших;
- повніше розуміння демократичних цінностей;
- більш широка практика розв’язання конфліктів.

Формування згаданих вище цінностей узгоджується з моделлю випускника нової української школи та сприяє впровадженню в освітній процес групових форм та методів виховної роботи. Відбувається не просто засвоєння знань, формування умінь і навичок, а передусім здійснюється виховання цінностей та розвиток здібностей.

7.3. Формування спільних цінностей. Програма національного виховання в закладах освіти Рівненщини на 2020–2025 роки

Діти приходять із сімей, де уже встановлені певні життєві норми, тому необхідно їх обговорювати з усіма учнями класу і визначати спільні цінності, на яких ґрунтуватимуться дії як дітей, так і дорослих – учителів і батьків.

Для забезпечення системної, цілеспрямованої роботи з формування в дітей ціннісних ставлень до українського народу, держави й нації, родини, себе, людини і природи варто скористатися «Програмою національного виховання в закладах освіти Рівненщини на 2020–2025 роки».

В основу програми покладено орієнтацію на цінності, що сприяють задоволенню потреб людини та відповідають особистим запитам і нормам в історичній та життєвій ситуації.

У Програмі надається перевага ціннісному самовизначенню та національному самоусвідомленню особистості, що передбачає увагу щодо повернення до власних витоків, національної виховної традиції, української ідентичності, державницького патріотизму, а також української мови, культури, народних звичаїв як чинників єдності нації та цілісного образу України.

Важливість формування цінностей та ціннісних ставлень ґрунтується на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях Українського народу, цінностях громадянського (вільного демократичного) суспільства, які узгоджуються із системою спільних цінностей у конкретному закладі освіти.

Загальнолюдські цінності

Загальнолюдські цінності – це світоглядні ідеали, моральні установки, етичні норми, що відображають духовний досвід усього людства, сприяють його становленню, саморозвитку, вирішенню головних проблем сучасності. До загальнолюдських цінностей слід віднести: життя, мир, свобода, гідність та самоповага, справедливість, добро, гуманність тощо.

Виховними орієнтирами загальнолюдських цінностей є:

- залучення особистості до норм суспільства, сприяння самовизначенню особистості, реалізації здібностей та забезпечення гармонії її внутрішнього світу;
- виховання почуття обов'язку, відповідальності за власні дії та слова;
- виховання почуття любові, совісті, справедливості, толерантності;
- усвідомлення хороших життєвих учинків;
- урахування інтересів та почуттів інших людей;
- утвердження гуманної моральності.

Національні цінності

Національні цінності – це цінності, які нація отримала у спадщину від своїх пращурів та вважає за необхідне утверджувати в суспільному та особистому житті й передавати підростаючому поколінню. До національних цінностей відносяться: українська національна ідея; незалежність України; свобода, національна гідність і честь; патріотизм; національна ідентичність; мова, культура; пам'ять (національна, історична).

Виховні орієнтири національних цінностей:

- формування осмисленого патріотизму та державницького світогляду особистості, її мовної компетентності;
- утвердження суверенітету та незалежності України;
- виховання любові до рідного краю, Батьківщини, народу;
- формування етнічного самоусвідомлення особистості;
- формування відчуття своєї приналежності до України: відповідальність за долю народу, рідного краю, свого міста / села; розвиток прагнень до збереження та примноження духовного й матеріального багатства українського народу;
- виховання любові та шанобливого ставлення до державної символіки, її символів, оберегів;
- формування історичного, краєзнавчого та культурознавчого світогляду школярів, розвиток їхньої історичної пам'яті;
- виховання поваги і толерантного ставлення до представників інших етносів, віросповідань і культур;
- розвиток навичок пошукової та науково-дослідницької роботи з вивчення історії і культури рідного краю;
- професійне самовизначення особистості у сфері історико-культурної діяльності.

Духовні цінності

Духовні цінності – це сутнісна якість розуміння людиною себе, що втілює прагнення знайти найвищий смисл свого існування, співвіднести своє життя з абсолютними вищими цінностями, це насамперед чесноти, віра, надія, любов, добродіяння, сила духу, одухотвореність.

Виховні орієнтири духовних цінностей:

- формування духовності як моральної сутності людини; усвідомлення переважання духовних, моральних та інтелектуальних інтересів над матеріальними; моральні ідеали, переконання, норми та принципи; шляхи пошуку духовності;

- виховання людяності у вчинках і стосунках, співчуття, милосердя, непримиренність до зла; побудова взаємин із навколишнім світом на основі доброти, сердечності, взаєморозуміння, любові;

- совість як мірило вчинків; виховання почуття сорому, відповідальності за слова та дії, почуття обов'язку; розуміння внутрішньої моральної чистоти та честі;

- моральний розвиток особистості, піднесення духу, облагородження; формування безкорисливості, орієнтованості особистості на дії заради блага оточуючих; прагнення до добра й справедливості встановлення гуманних відносин зі світом;

- формування віри в добро, любов, у власні потенційні духовні сили та самовдосконалення; розвиток власної активності, спрямованої на інших; розвиток внутрішньої свідомості; усвідомлення моральності власних учинків;

- внутрішня краса людини; формування потреби в красі, розуміння прекрасного; розвиток моральної культури; позитивне й оптимістичне ставлення до життя;

- розуміння духовного начала в людині як сенсу існування будь-якої особистості; усвідомлення своєї життєвої місії, призначення, особистісного самовизначення; духовний пошук та прагнення до самовдосконалення; означення майбутнього, цілями та смислами.

Громадянські цінності

Громадянські цінності – це норми, установки та еталони, що ґрунтуються на визнанні прав і свобод, гідності та самодостатності людей, які притаманні громадянинові демократичного суспільства. Громадянські цінності формуються на основі усвідомлення: верховенства права, громадянської позиції, суверенітету особи (недоторканість, приватність), свободи слова і совісті, соціальної відповідальності, праці, рівноправ'я та повага до інших.

Виховні орієнтири громадянських цінностей:

- виховання поваги до Конституції України та законів держави;

- формування громадянської (державної), національної та культурної ідентичності;

- формування поваги до честі та гідності людини, до прав та свобод людини, здатність їх захищати, поважати цінності демократичного суспільства;

- формування електоральної культури;

- виховання компетентного та відповідального виборця;
- виховання громадянських якостей особистості, активної громадянської позиції;
- формування засад толерантності та інклюзивності;
- розвиток критичного мислення та медіаграмотності, вміння їх практично застосовувати.

Особисті цінності

Особисті цінності – це морально-етичні та соціально-значущі основи, смисли та ідеали, що визначають норми людського існування. Ці цінності передбачають усвідомлення понять: чесність, відповідальність, совість, працелюбність, ініціативність, безпека, здоров'я.

Виховні орієнтири особистих цінностей:

- виховання добра, усвідомлення сили думок, учинків, слів;
- пізнання власного внутрішнього світу;
- побудова взаємовідносин на досягнення взаєморозуміння;
- розвиток вміння висловлювати власні думки;
- прагнення до саморозвитку та самовдосконалення;
- бажання працювати та допомагати людям;
- виховання потреби давати собі раду та позитивно сприймати світ;
- створення атмосфери щастя і позитиву;
- виховання здатності до наповнення і генерування знань.

Родинні цінності

Родинні цінності – це основа соціального буття людини, сукупність уявлень про сім'ю, що впливає на вибір сімейних цілей, способів організації життєдіяльності та взаємодії, принципів взаємин між подружжям, батьками і дітьми. Родинні цінності характеризують: сім'я, взаємопідтримка, довіра, чуйність, вірність, спілкування, традиції та звичаї.

Виховні орієнтири родинних цінностей:

- формування значущості для особистості цінності моральних чеснот: чуйності, чесності, правдивості, справедливості, гідності, толерантності, милосердя, взаємодопомоги, товариськості, співпереживання, щедрості, поваги;
- розвиток умінь співпрацювати з іншими, формування поваги до членів родини і довіри між ними;
- виховання гуманного ставлення до членів родини (доброзичливість, піклування про молодших і старших членів сім'ї, бажання допомогти слабшим і хворим);
- формування навичок соціальної взаємодії та потреби допомагати іншим;
- забезпечення єдності поколінь, примноження і збереження сімейно-родинних традицій;
- розвиток соціальної і моральної активності.

Екологічні цінності

Цінності екологічні – це розуміння та сприйняття цінностей природного середовища, ресурсів, що мають важливе значення для підтримки екосистем життєдіяльності суспільства та особистості. Також це любов до природи її раси,

екологічна свідомість, природоохоронна позиція, здоровий спосіб життя, безпека життєдіяльності, сталий розвиток.

Виховні орієнтири екологічних цінностей:

- розуміння краси природи, її сприйняття, збереження та примноження;
- бережливе ставлення до біорізноманіття нашої планети, рідного краю;
- збалансоване використання природних ресурсів та їх відновлення, турбота про чисте довкілля, утвердження екологічно-безпечних моделей поведінки, раціонального споживання товарів і послуг, формування цілісної картини світу;
- формування навичок здорового способу життя;
- включення в активну природоохоронну та здоров'язбережувальну діяльність;
- формування життєвих навичок безпечної для життя, здоров'я і довкілля поведінки у повсякденному житті та під час виникнення надзвичайних ситуацій.

7.4. Реалізація наскрізного процесу виховання в освітньому просторі

Година спілкування

Тема. Для чого людині освіченість? Знання та пізнання людини.

Мета: вчити учнів важливості знань у житті людини; розвивати бажання вчитися, пізнавати світ, мислити; виховувати інтерес до знань, радість від навчання, пізнання.

Форма проведення: відверта розмова.

Методичне забезпечення: притчі «Про знання», «Шлях», «Знання коштують дорого», підбір логічних завдань.

Хід заняття

1. Мотивація.

У ч и т е л ь. Діти, на попередній зустрічі ми з вами говорили про те, як важливо, перш ніж зробити якусь справу, подумати, адже думка – це те, що властиво людині. Але я хочу вас запитати, які думки будуть «приходити» до людини, яка мало знає, тобто є неосвіченою, а які – до освіченої людини? Чи однакові?

- Чи залежить думки та мислення людини від її навчання, освіти?
- То для чого людині освіченість?

Відповідь на це питання, я думаю, кожен із вас має, але варто усвідомити розуміння таких речей, як «Для чого вчитися?», «Навіщо пізнавати навколишній світ», «На скільки важлива освіта для людини?», ми зможемо у кінці нашого уроку.

А тема нашого уроку – «Для чого людині освіченість? Знання та пізнання людини».

2. Робота над притчею «Про знання».

У ч и т е л ь. Сьогодні на урок я приготувала вам кілька притч, цікавих історій. Ось перша з них.

Про знання

Один молодий чоловік вирішив здобути Знання. Спочатку він почав шукати Вчителя. Але не просто Вчителя, а досконалого Вчителя. Багато країн обійшов, поки нарешті не зустрів людину, котра відповідала всім його критеріям.

Він схилився до його ніг і промовив:

- *За всіма ознаками, ви – досконалий Учитель і я хочу у вас навчатися.*
- *Це неможливо, – відповів той.*
- *Чому?*
- *Справа в тому, що я шукаю досконалого учня.*

Спробуємо поміркувати над цією притчею:

- Яке бажання було у молодого чоловіка?
- Що для цього він робив?
- А чому вчитель відмовив йому?
- Чому він шукав досконалого вчителя?
- А що означає «досконалий учень»?
- Як стати досконалим учнем?
- А чи вміємо ми вчитися?
- А чи легка це справа – навчання? (*Ні, нелегка*)
- То може не варто навчатися?
- А що дає людині освіта?

Висновки. Освіта дає людині дуже багато. Навчаючись, кожна людина змінюється, удосконалюється, стає кращою. Вона більше вміє, може, знає у житті. У неї з'являється самоповага, впевненість у собі.

3. Розмова з дітьми.

У ч и т е л ь. Порівняйте, діти, кожен себе: згадайте, якими ви тільки прийшли до школи, і якими є сьогодні. Що ви тоді знали, вміли? А тепер?

– Хто вам більше подобається: ви – ще до школи, чи ви – сьогодні, маючи цей рівень знань?

– Скажіть, діти, а легкою була для вас дорога у світ знань?

– Мабуть, не дуже легка, але, хто жалкує, що пройшов цю дорогу? Мабуть, ніхто. Адже сьогодні кожен із вас знає, вміє, а головне – може, набагато більше, ніж ще чотири року тому. А скільки ще у вас попереду? Скажіть, діти, шлях пізнання, який у вас попереду, буде легким чи важким?

– Напевно, нелегким? Але чи варто його проходити? Для чого?

– Про таку дорогу пізнання я знайшла для вас притчу, яка так і називається «Шлях».

4. Робота над притчею «Шлях».

Шлях

- Чи важкий шлях до просвітлення?
- Він і неважкий, і нелегкий.
- Чому?
- Тому, що нема ніякого шляху.
- Як же тоді дійти до цілі?
- Не потрібно нікуди йти. Це шлях без відстані. Припиниш йти, і тобі буде здаватися, що ти досягнув цілі...

Поміркуймо над цією притчею:

- Чому так відповів мудрець: «Припиниш пізнання, і буде здаватися, що ти вже досягнув цілі»?
- Дійсно, хто припиняє вчитися, тому здається, що він вже освічений, все знає. Але це тільки ілюзія. Життя не стоїть на місці, воно змінюється. І нам треба змінюватися, навчатися. Чи не так?
- Ми можемо, діти, передбачити, яким буде життя через 10, 15, 20 років? Це якраз тоді, коли ви виростите і будете дорослими? *(Звичайно, ні).*
- А які знання потрібні будуть, щоб жити і працювати? *(Ми не знаємо).*
- Але, напевно, інші, ніж зараз? Подивіться хоча б на те, як за кілька останніх років змінилися комп'ютери, планшети, телефони та їх програмне забезпечення. А якими вони будуть через 10–15 років? Навіть не можна собі уявити!

Висновок. Людина має вчитися та розвиватися усе життя! Ще у IV столітті до нашої ери римський філософ Сенека сказав: *«Скільки б ти не жив, усе життя слід навчатися».*

5. Робота у групі.

У ч и т е л ь. Для того, щоб навчатися, треба розвивати вміння вчитися: мислення, кмітливість, логіку, уважність та багато інших здібностей. А ви, діти, володієте цими здібностями? Давайте перевіримо. Я пропоную вам попрацювати в групах.

Кожна група отримує завдання на картках. Це можуть бути завдання на логіку, гнучкість мислення, уважність тощо.

6. Розмова з дітьми.

- У ч и т е л ь.** Скажіть, діти, чи легко вам було розв'язувати завдання?
- Чи відразу у вас все виходило?
  - А які почуття ви переживали, коли у вас виходило?
  - Це відчуття радості за себе і свої успіхи вам подобається?
  - Справді, діти, це дуже приємно. Ви навіть відчували гордість за себе, чи не так?
  - А як відносяться люди до тих, хто багато знає, володіє певними вміннями? *(Таких людей поважають).*
  - А якщо людина професіонал, досконало володіє професійними навичками, що це їй дає? *(Повагу і хороший зарібок).*
  - Дійсно. Про це – ще одна притча-історія.

7. Робота над притчею «Знання коштують дорого».

Знання коштують дорого

У селянина перестав працювати трактор. Усі спроби і його, і сусідів полагодити машину були даремні. Нарешті він покликав фахівця. Той оглянув трактор, усе ретельно перевірів. Потім узяв молоток, прицілився, один раз ударив по мотору й привів його в дію. Мотор заторохтів, начебто він і не був зіпсований.

Коли майстер подав селянинові рахунок, той, здивовано глянувши на нього, обурився:

– Як, ти хочеш сто монет тільки за один удар молотком!?

– Шановний, – відповів майстер, – за удар молотком я запросив тільки одну монету, а інші дев'яносто дев'ять монет я беру з тебе за мої знання. Завдяки ним я виправив поломку, завдавши всього лише один удар у потрібному місці.

Поміркуймо над цією притчею:

- Вам сподобалася притча? Чому?
- Що зробив майстер?
- Це допомогло полагодити трактор?
- Скільки коштувала його робота? А знання?
- То чи дійсно знання коштують так дорого?

8. Підсумок години спілкування.

У ч и т е л ь. На початку уроку, діти, я вам ставила запитання? Пам'ятаєте? Як ви зараз на них можете відповісти?

- Для чого потрібно вчитися?
- Скільки людина має вчитися?
- Що дає людині освіта?

Висновок. Людина має вчитися все своє життя! Шлях до знань нелегкий, але дуже важливий для кожного з нас, бо знання коштують дорого!

Тема. Відсотки. Розв'язування задач на відсотки. 5 клас

Мета уроку:

– удосконалити вміння та навички розв'язувати задачі на відсотки, формувати здатність застосовувати здобуті знання для знаходження відсотка від числа та числа за його відсотком в реальному житті, розширити уявлення про математичні знання як продукту колективної діяльності людства, про внесок представників різних націй у становлення математичних знань;

– розвивати цікавість учнів до математики, логічну послідовність обґрунтування своєї думки, вміння робити висновки та узагальнення;

– виховувати розуміння відповідальності за наслідки своєї діяльності, активну екологічну позицію; рівне неупереджене ставлення до інших осіб; відповідальність за спільну справу; позитивне оцінювання та підтримку конструктивних ідей інших людей; вміння працювати в парі та самостійно.

Тип уроку: узагальнення і систематизація знань та вмінь.

Форми роботи: фронтальна, групова.

Обладнання: мультимедійний проектор, дошка, презентація, комп'ютер.

Очікувані результати.

Удосконалення вміння:

- розпізнавати задачі на знаходження відсотка від числа та знаходження числа за його відсотком;
- знаходити відсоток від числа;
- знаходити число за його відсотком.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Ну мо, діти, підведіться!

Один одному всміхніться.

Чули, вже дзвенів дзвінок,

Починається урок.

Любі діти, я хочу, аби цей урок приніс вам гарний настрій. Будьте уважними та допитливими. Ставте запитання, шукайте помилки. Нехай урок принесе вам задоволення.

II. Перевірка домашнього завдання.

Діти, на екрані ви бачите розв'язання домашніх задач. Перевірте і знайдіть помилку в одній із задач.

Фронтальне опитування:

а) Відсоток – це .... (сота частина будь-якої величини: шляху, маси, площі, кількості об'єму).

Сота частина числа – це... 1%

Десята частина числа – це... 10%

П'ята частина числа – це.... 20%

Четверта частина числа – це.... 25%

Половина – це... 50%

Три чверті числа – це.... 75%

III. Повідомлення теми, мети та очікуваних результатів.

Сьогодні ми будемо знову працювати над темою «Відсотки» та розв'язувати задачі на їх знаходження. Це дуже важлива тема, тому перед нами стоїть завдання: повторити і пригадати все, що вивчили та спробувати навчитися застосувати отримані знання в практичній діяльності.

IV. Мотивація навчальної діяльності.

Світ сьогодні дуже різноманітний. І ніхто не знає, де зможуть знадобитися ваші знання. Але я точно знаю – добре вивчивши цю тему, ви зможете грамотно вкладати гроші у справу, вираховувати прибуток, вкладники збережень зможуть навчитися жити на відсотки, а довкілля стане значно чистішим, якщо ви зумієте правильно вираховувати відсоток шкідливих речовин, що викидається у довкілля. То що, помандруємо?

V. Актуалізація опорних знань.

Скажіть, а що ви знаєте про історію створення відсотків?

1 учень. Відсотки були відомі індусам ще в V ст. до н. е. Це не дивно, тому що в Індії з давніх часів рахунок вівся в десятковій системі обчислення. А в Стародавньому Римі були поширені грошові розрахунки з відсотками.

У Європі за часів середньовіччя розширилася торгівля, тому особливу увагу почали приділяти вмінню обчислювати відсотки. Тоді доводилося обчислювати не тільки відсотки, але й відсотки від відсотків (складні відсотки).

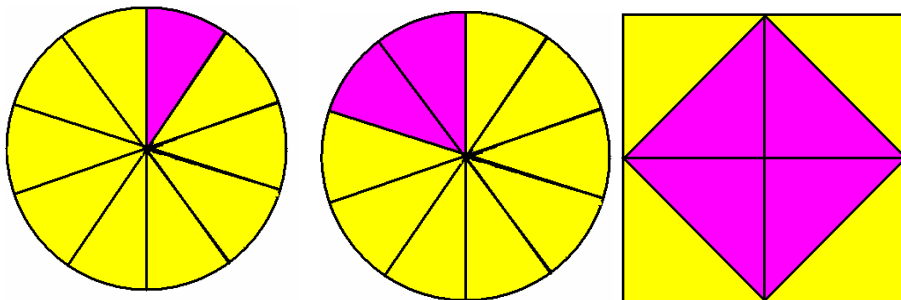
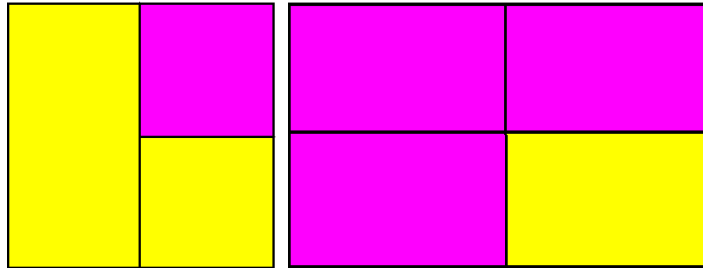
2 учень. Часто контори і підприємства для полегшення розрахунків розробляли особливі таблиці обчислення відсотків.

Їх увів фламандський учений, військовий інженер Сімон Стевін. Він у 1584 році вперше опублікував таблицю відсотків.

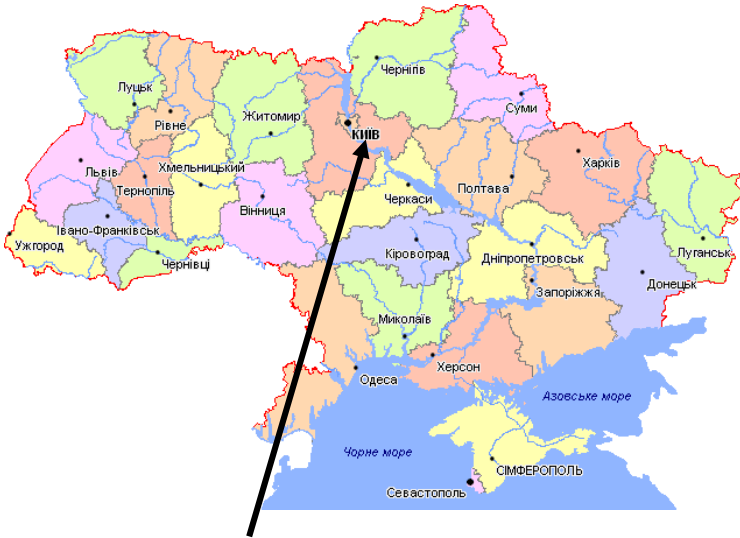
3 учень. У 1685 році в Парижі була надрукована книга «Керівництво з комерційної арифметики» Мат'є де ла Порта. У ній йшлося про відсотки, які тоді позначали «сто». Однак друкар прийняв «сто» за дріб і надрукував «%». Після цієї помилки багато математиків також почали застосовувати знак «%» для позначення відсотків, і поступово він отримав всесвітнє визнання.

А тепер нагадаємо!

1. Яка частина площі фігури зафарбована бузковим? Дайте відповідь і у дробах, і у відсотках.

2. Виразіть у відсотках, яку приблизно частину площі Києва становить площа Андорри.

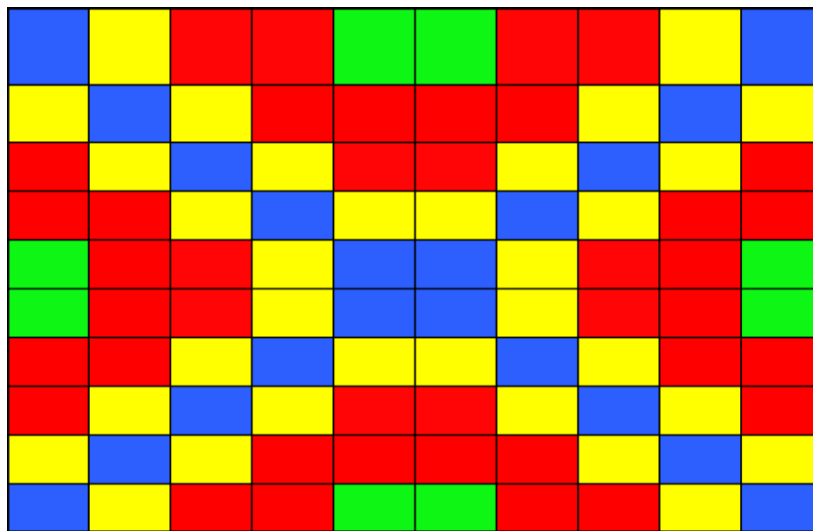
$S = 839 \text{ км}^2$

$S = 468 \text{ км}^2$

3. Скільки відсотків площі великого квадрата:

- зафарбовано зеленим (8%);
- зафарбовано червоним (40%);
- зафарбовано жовтим (32%);
- зафарбовано синім (20%).

VI. Удосконалення знань та вмій учнів.

1. Розв'язування вправ.

«Розум полягає не лише у знаннях, але й у вмінні застосовувати ці знання» – хай ці слова давньогрецького філософа Аристотеля стануть сьогодні для вас девізом на уроці.

А ми вирушаємо в подорож екологічною стежиною. Для того, аби подорож була цікавіша, мандрувати ми будемо командами (об'єднують клас у команди, діти придумують назви). Чия команда буде уважніша, зуміє спільно подолати всі труднощі, та сьогодні буде переможцем.

I. Зупинка «Ставок»

У ставку розводять рибу (коропа, карася, линка), яка харчується водоростями, личинками комарів, молодими молюсками.

Також на ставку гніздяться лебеді й качки, прилітають дикі гуси і чайки.

Якщо ви правильно дасте відповіді на запитання, зможете відгадати назву найсмачнішої ставкової риби.

Тестові завдання

1. 1% від числа 530 дорівнює:

А) 530   Б) 53   В) 0,53   Г) 5.3

2. 3% записують так:

А) 3.00   Б) 0.3   В) 0,03   Г) 0.003

3. Щоб знайти 30% від числа 210 треба:

А) $210:100 \cdot 30$ Б) $210:30 \cdot 10$ В) $210:30$ Г) $210:100$

4. 0.43 у вигляді відсотків записують так:

А) 4.3%   Б) 0.43%   В) 43%   Г) 430%

5. Знайдіть число, якщо 10% його дорівнює 54:

А) $10:54 \cdot 100$ Б) $54:10 \cdot 100$ В) $54:100$ Г) $100:54$

Виконавши тестові завдання, діти зможуть відгадати закодоване слово – «*короп*».

II. Зупинка «Екологічна перерва»

Сьогодні важливою проблемою всього живого на Землі є проблема виживання. Пожежі, танення льодовиків, пилові бурі, вирубка лісів – це ті зміни, які, на жаль, відбуваються по всій Земній кулі. Вченими доведено: зміни, свідками яких ми є зараз, і ті, які прогнозують у майбутньому, багато в чому – наслідки людської діяльності: ми спалюємо сухостій, забруднюємо повітря, вирубаємо ліси, викидаємо в повітря отруйні речовини, забруднюємо ріки.

Людство повинне усвідомити, що нерозумні дії людей на планеті Земля у найближчий час можуть призвести до великих нещасть і бід.

Але страждають не лише люди. Велика загроза зміни клімату і для тварин. Давайте переглянемо відеоролик «*Тварини, яких може вбити глобальне потепління*».

Фізкультхвилинка

А зараз давайте відтворимо рухи побачених тварин за допомогою пантоміми.

Що ж, дякую. Продовжуємо рухатися нашою стежиною.

III. Зупинка «Ліс»

Ліс називають легенями планети, і це не дивно, бо ліси постачають більше половини загальної кількості кисню, який виділяють зелені рослини.

Ще ліс – це деревина для будівництва, палива, сировина для виробництва паперу, спирту, штучних тканин. Ліс є також лікарем, адже багато видів лісових рослин виділяють фітонциди, які вбивають хвороботворні мікроорганізми.

Завдання:

1. Розв’язавши рівняння, ви зможете вказати, які дерева вбивають бактерії за 15–20 хвилин.

Варіант 1

$$3x : 3 = 0,5$$

Варіант 2

$$2x : 10 = 0,25$$

Корінь рівняння відповідає потрібному дереву

Сосна	↔	0,5
Граб	↔	2,25
Дуб	↔	1,25
Бук	↔	7,25

Відповідь:

1) $3x:3=0,5$; $3x=0,5 \cdot 3$; $3x=1,5$; $x=1,5 : 3$; $x=0,5$.

2) $2x:10=0,25$; $2x=0,25 \cdot 10$; $2x=2,5$; $x=2,5 : 2$; $x=1,25$.

2. Розв’язування задач.

У лісі також ростуть квіти, ягоди, гриби.

Задача. Троє друзів збирали гриби. Перший зібрав 37% усіх грибів, другий - 25%, а третій – решту 76 грибів. Скільки всього грибів вони збрали?

1. $100\% - 37\% = 63\%$ (зібрав перший);

2. $63\% - 25\% = 38\%$ (зібрав третій);

3. $76 : 38\% = 2$ гр (припадає на 1%);

4. $2 \times 100\% = 200$ грибів.

Відповідь: 200 грибів.

IV. Зупинка «Луки»

На луках росте велика кількість різних трав, в основному багаторічних. Серед них багато лікарських трав: вероніка, грицики, деревій, кульбаба, мак дикий, подорожник, ромашка тощо. Також на луках мешкають різноманітні метелики, комахи, птахи, гризуни.

Задача. Швидкість польоту горобця 100 км/год. Швидкість польоту ластівки складає 60% швидкості горобця, а швидкість хруща складає 1/6 швидкості ластівки. Знайти швидкість хруща.

$60\% = 0,6$ (знайти відсотки від числа)

1. $100 \times 0,6 = 60$ (км/год) – швидкість ластівки

2. $60 \times 1/6 = 10$ (км/год)

Відповідь: швидкість хруща 10 км/год.

VII. Рефлексія.

Дякую вам, діти. Ви сьогодні гарно попрацювали.

Які історичні факти ви дізналися про відсотки?

А що цікавого, крім фактів з історії математики, ви почули сьогодні? (про проблеми екології, особливості рослин та тварин).

А як видумаєте, що допомогло вам успішно пройти весь шлях до кінця? (злагодженість, спільна робота, знання).

VIII. Підсумок уроку.

Мудрець сказав: *«Дві людини, які обмінялися золотими монетами, не стали багатшими. Але якщо вони обмінялися думками, то кожен із них стає в двоє багатшим»*. Ця істина проста, але зміст її – глибокий. Бо ви, отримуючи знання з історії математики, навчаючись розв’язувати вправи та задачі на відсотки, мандруючи екологічною стежкою, працюючи дружно та злагоджено в команді, обмінювалися сьогодні думками, ідеями, знаннями, і стали багатшими, бо нічого не збагачує так людину, як знання та спільна справа.

IX. Домашнє завдання.

А домашнє завдання вам теж творче та цікаве. Ми говорили з вами про застосування відсотків у фінансовій сфері: отримання кредитів, гроші на депозит, купівля нової та вживаної техніки. Тому вам завдання: *скласти по дві задачі на знаходження відсотка від числа та числа за його відсотком, використовуючи зазначену вище сферу діяльності*.

І насамкінець уроку вам настанова:

*Там, де долари і центи,
де до хмар – висотки,
там говорять про проценти,
а в нас – про відсотки.
Знай: відсоток – то від сотні,
за позички плата.
за відсотки і сьогодні
хтось радий, хтось плаче.
Щоб від лиха вберегтися,
з відсотками знайся:
позичаєш десять тисяч –
поверни дванадцять.*

ВИХОВНИЙ ЗАХІД

Тема. На сторожі землі української...

Мета: виховувати глибоку повагу до українських захисників і захисниць, їх подвигів, здійснених ними в роки воєн та в мирний час; формувати естетичний

смак та уявлення учнів про обов'язок, мужність, героїзм; розвивати почуття гордості за Україну, її історичне минуле та героїчне сьогодення.

Форма проведення: літературно-музична композиція.

Хід заходу

Ведуча 1.

Заради щастя і свободи,
Заради гідності народу,
Заради честі України –
Вшануємо синів країни,
Тих, що в нерівному бою
Свою Вітчизну захищали
І кров за неї проливали!

Ведуча 2.

Свято День захисника і захисниць України встановлено 14 жовтня Указами Президентів України Петра Порошенка та Володимира Зеленського з метою вшанування мужності та героїзму захисників незалежності і територіальної цілісності України, військових традицій і звитяг Українського народу, сприяння дальшому зміцненню патріотичного духу у суспільстві та на підтримку ініціативи громадськості

*(Включається музика,
на фоні пісні «Їхали козаки..» читають наступні слова)*

Ведуча 1.

Це свято відзначається у день Святої Покрови Пресвятої Богородиці водночас із Днем українського козацтва. Воно є святом всіх представників славетного лицарського роду, гідних нащадків великих прадідів, у чиїх жилах пульсує гаряча козацька кров і живе дух наших героїчних запорожців.

Унікальність нашої історії і нашого народу полягає в тому, що в козацтві відбився творчий і волелюбний дух наших предків. Козацтво завжди було символом честі, сили і мужності нашого народу, дарувало історії яскраві зразки жертвовного служіння Батьківщині, самовідданого захисту рідної землі, продовження славних українських козацьких традицій. Козацтво є гордістю нашого народу, душею України, її надією та оберегом.

(Продовжує звучати музика, потім стихається, виключається)

Ведуча 2.

А ще 14 жовтня – це День пам'яті героїв УПА. Українська повстанська армія була створена 14 жовтня 1942 року та героїчно і жертвовно боролася за самостійну і соборну державу. Найкращі сини й доньки української нації стали до лав борців проти чужоземного поневолення. Війна з окупантами велась

українськими повстанцями майже 10 років після завершення Другої Світової війни.

(Включається марш «Зродились ми...», читають на фоні)

Ведуча 1.

У тім краю, де все співає вранці,
Й шумлять закохано ліси.
За Україну билися повстанці –
Прометеї волі і краси.

Я помолюсь за вас, брати і сестри,
За ваші душі люблячі, палкі
І за серця, що не боялись смерті,
За долі, що Україні віддали.

(Звучання збільшується, лунає пісня, потім стихає)

Ведуча 2.

Друга Світова війна, війна в Афганістані, миротворчі сили... Де б не були наші воїни-захисники, вони завжди були прикладом героїзму та мужності.

Ведуча 1.

Я дивлюсь на світлини бійців,
Щирі посмішки, втомлені очі,
Сиві скроні та безліч рубців...
А мій розум сприйняти не хоче:
Це не сон, не синдром маячні,
Ця війна не в далекій країні,
Не в Іраку чи десь там в Чечні,
А в вишневій моїй Україні.
Це на моїй землі іде війна,
Стріляють танки і ревуть гармати.
Сповита горем, в чорному вбранні,
Сльозами вмилає не одна вже мати.
Найкращі з кращих падають від куль,
Грудьми своїми землю прикривають.
Сумним набатом в селах і містах,
Звучать слова: «Герої не вмирають!»

(Звучить пісня «Запах війни», читають вірш на фоні пісні)

Ведуча 2.

На лінії фронту
Також посміхаються діти,
Ганяють м'яча,
Хоч не всі добіжать до мети.

І їхнє дитинство,
Осколками мін обігрите.
Пір'їнкою ангела
В сонячну вічність летить.

На лінії фронту
Скалічені бродять собаки.
Потомлені вिति –
знеможено в ніч скавучать.
Тут сіють не жито:
Пекучо-каміннії маки!
В них душі шукають
До спокою неба ключа.

На лінії фронту
Ще вірять у диво і Бога.
Тут ангели й смерть
Розігрались з людьми у квача.
Дитинство сміється.
Собаки кричать до знемоги.
Що буде за мить –
Це лиш Богу відомо в цей час.

(Звучить пісня голосніше, потім стихається)

Ведуча 1.

Тут обелісків ціла рота.
Стрижі над кручею стрижуть.
Високі цвинтарні ворота
високу тишу стережуть.
Звання, і прізвища, і дати.
Печалі бронзове лиття.
Лежать наморені солдати,
а не проживши й півжиття!
Хтось, може, винен перед ними.
Хтось, може, щось колись забув.
Хтось, може, зорями сумними
у снах юнацьких не побув.
Хтось, може, має яку звістку,
які неказані слова...
Тут на одному обеліску
є навіть пошта польова.

(Звучить пісня «Маки», на її фоні читають слова)

Ведуча 1.

Книга пам'яті полеглих за Україну заснована 22 липня 2014 року. Станом на 16 червня 2021 року до неї внесено 4420 загиблих воїнів, із них 22 – жінки. Серед списків загиблих – 112 воїнів-захисників із Рівненщини. І на жаль, список продовжується....

(Музика, хвилина пам'яті)

Ведуча 2.

Війна і мир, жіноче й чоловіче,
А треба – навпаки, бо не жінки розв'язують війну.
Немає у війни жіночого обличчя,
Війна вкрашає жінку в чорне й сивину.

(Пісня «Ти підбори змінила на берці», на її фоні читають слова)

Ведуча 1.

У «жіночої» війни свої фарби, свої запахи, своє освітлення і свій простір почуттів. Свої слова. Там нема героїв і неймовірних подвигів, там є просто люди, які зайняті нелюдською людською справою... (Світлана Алексєвич «У війни не жіноче обличчя»).

(Звучить пісня «Ти підбори змінила на берці», стихується)

Ведуча 2.

Щастя – це просто читаєш газету,
Кави й кориці снує аромат,
Я сяду поруч, відкрию галети,
Діти вже сплять, а нам сну ще нема...
Просто ти звик прокидатись о п'ятій,
Просто я звикла чекати дзвінка,
Щастя – це просто разом не спати,
Хочеш до кави іще молока?..

(Включається пісня «Ти повертайся живим», повільно стихується звук)

Ведуча 1.

Сонце всміхнулося, в хаті неділя,
Пташка співає – чує весну,
Берці в кутку і не дзвонить будильник,
Щастя – коли ти не йдеш на війну!
Легко торкнуся цілунком до скроні,
Тихо на вушко щось розкажу,
Ангел небесний нас охоронить,
Сон твій сьогодні я бережу!
Щастя – коли ти не йдеш на війну!

Ведуча 2.

Оплотом волі, сили і добра,
Стоїш велично, арміє, однині
Ти по обидві сторони Дніпра
І вірно служиш неньці-Україні.

Ведуча 1.

(на фоні пісні «Вірність Батьківщині»)

Героям країни,
Воїнам світла –
Захисникам України,
Котрі мужньо боронять нас
Від супостата,
Всім тим, хто життя
Не шкодує віддати –
Низький вам уклін,
І велика подяка

Ведуча 2.

Ніхто вже сумніву не має:
Ми – українці, вільні люди!
І з нами наша правда й сила!
Й допоки світ стоїть – так буде!
(жовтень, 2021 рік)

ПРИМІРНИЙ ПЛАН РОБОТИ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА НА ВЕРЕСЕНЬ

Вересень.

*«Безпечна планета Здоров'я»
(формування екологічних цінностей)*

Компетентність. Здоровий спосіб життя. Усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

Мета: формування здорового способу мислення особистості на основі забезпечення необхідних екосоціальних умов для повної реалізації можливостей фізичного розвитку дитини, поєднання духовного, фізичного та психічного здоров'я.

Завдання: створення умов, що сприяють збереженню здоров'я та життя дітей, попередженню асоціальних проявів у молодіжному середовищі.

Календар пам'ятних дат*01.09 – День знань.**08.09 – Міжнародний день грамотності (писемності).**11.09 – День фізичної культури і спорту.**27.09 – Всесвітній день туризму.**30.09 – Всеукраїнський день бібліотек***01.09 – 03.09** – Тиждень знань «Хто знання має, той мур зламає!».**06.09 – 10.09** – Тиждень здоров'я «Молодь за здоров'я».**13.09 – 17.09** – Тиждень безпеки дорожнього руху «Руху правила єдині – поважати їх повинні!»**20.09 – 24.09** – Тиждень протипожежної безпеки «Небезпечний вогонь».**27.09 – 01.10** – Тиждень з протидії булінгу «Стоп, булінг!».

Висновки. За концептуальними основами ціннісні ставлення та орієнтації створюються на основі системи цінностей, які в межах освітнього процесу виконують близькі функції, мають єдину систему значень та є найважливішим елементом у структурі розвитку особистості.

Сьогодні нова парадигма виховання полягає в розумінні дитини як суб'єкта і мети виховання, орієнтує на усвідомлення виховання як соціально-педагогічного явища, на підвищення виховного потенціалу освітнього середовища та проектування цілісного виховного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 17.05.2022).
2. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
3. Світ душі. Виховання на цінностях у НУШ : навч.-метод. посібник / автор-уклад. Л. Р. Тищенко. Рівне : РОІППО, 2018. 240 с.
4. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей». Київ, 2018. 40 с. URL: http://osvitakoms.at.ua/Dokumentu/2019-2020/programa_u_postupi_do_cinnostej.pdf (дата звернення: 23.05.2022).
5. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. Київ, 2019. 63 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Present asia-Roman-Stesichin.pdf> (дата звернення: 25.05.2022).
6. Програма національного виховання в закладах освіти Рівненщини на 2020–2025 роки. Рівне, 2020. URL: https://www.roippo.org.ua/activities/scientific_methodological/natsionalno_patriotyc_hne_vykhovannya.php/5490/ (дата звернення: 17.05.2022).

РОЗДІЛ VIII. ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

- 8.1. Середовище, що належить дітям.
- 8.2. Соціальне середовище.
- 8.3. Фізичне середовище.
- 8.4. Багатоманітність світу і простір для кожного.

Нова українська школа передбачає зміни не лише у змісті освітніх програм, передусім у ключових підходах до освітнього процесу, як-от: розвиток життєвих компетенцій, реалізація принципу дитиноцентризму та особистісної орієнтації, педагогіка партнерства. Нові підходи вимагають нової організації освітнього середовища.

Мета цього розділу – описати особливості організації освітнього середовища у базовій школі НУШ. Безпечного, гнучкого, наповненого середовища, яке відповідає віковим особливостям здобувача освіти, його запитам, уподобанням, сприяє розвитку відповідальності, творчості, формуванню цінностей, створює різноманітні можливості для різних видів діяльності, викликає радість, стимулює фантазію, мотивує до освітньої діяльності, спонукає до самовираження, в якому комфортно всім учасникам освітнього процесу – учням, педагогам, батькам.

Освітнє середовище не обмежується класною кімнатою, навчальним кабінетом. Пам'ятаймо, що це – і лабораторії, і бібліотеки, і приміщення для творчості, і місця для занять спортом, і коридори та рекреації, і простір навколо закладу освіти, які здатні забезпечити реалізацію сучасних підходів в освіті.

Щоб забезпечити реалізацію сучасних підходів в освіті, освітнє середовище характеризується такими ключовими якостями:

– **цілісність, єдність і впорядкованість предметно-просторового середовища та візуального сприйняття**: середовище формується на основі єдиних принципів, підходів, прийомів оформлення, характеризується відсутністю «візуального сміття»;

– **багатофункціональність, гнучкість і мобільність** освітнього простору передбачає меблі та обладнання, які дозволяють різноманітну діяльність: плановану чи спонтанну, спокійну та рухливу, індивідуальну та в малих чи великих групах; взаємодію дитини з простором багатьма способами; наявність не лише інформації, а й емоційно виразних образів та можливостей для самостійної діяльності; можливість швидкої зміни просторової організації для різних видів діяльності;

– **вікова відповідність** освітнього середовища передбачає врахування вікових особливостей сприйняття, характеру навчальної діяльності, відпочинку та спілкування учнів різного віку;

– **персоналізованість, наявність особистого простору**: індивідуалізація та персоналізація створює неповторне враження, даючи водночас можливість кожному знайти комфортний для себе простір;

– **свобода, відкритість сприйняття, креативність** передбачає створення ненав'язливої візуальної атмосфери; множинні смисли в оформленні, креативні елементи, які створюють творче сприйняття;

– **практичність та ергономічність** базуються на єдиному підході до організації різних видів діяльності, можливості організації та контролю різних видів діяльності, зручності та безпеки орієнтації у просторі, відповідності просторової організації, художнього рішення та функціонального призначення приміщень;

– **гармонійність і збалансованість** передбачають емоційну рівноваженість, баланс емоційно виразного та нейтрального в оформленні простору, відсутність візуально агресивних елементів та кольорів, відсутність елементів оформлення, що руйнують та спотворюють структуру простору, дезорієнтують школярів;

– **соціалізація та співпраця** полягають у наявності простору, місць для спілкування, спільного відпочинку та спільних проєктів, які учні можуть реалізовувати в рамках навчальних програм, позашкільця та інших ініціатив.

8.1. Середовище, яке належить дітям

Усі діти заслуговують на середовище, яке задовольняє їхні потреби бути здоровими, відчувати себе безпечно, захищено від будь-яких проявів жорстокого поводження, нехтування з боку дорослих. Комфортне, емоційно підтримуюче, стимулююче середовище забезпечує кожній дитині інтерес до пізнання, сприяє навчанню, співпраці й особистому розвитку.

Щоб створити таке освітнє середовище, не обов'язково бути дизайнером чи архітектором. Діти повинні бути залучені до цього процесу. Такий прийом дасть можливість з'ясувати проблеми, які існують в організації шкільного простору та усунути їх, окреслити цінності дітей щодо їх середовища, визначити потреби учнів та врахувати їх під час створення освітнього середовища.

Участь п'ятикласників в організації освітнього простору допомагає сформуванню в них почуття відповідальності, розуміння, що освітній простір належить їм, вчитися ухвалювати рішення й відповідати за них.

8.2. Соціальне середовище

Усвідомлюючи значну роль середовища як «третього вчителя» у розвитку та навчанні учнів 5 класу, ми повинні пам'ятати, що передусім йдеться не лише про меблі, дидактичні матеріали, обладнання, важливими є якість взаємодії між дітьми, між дітьми і педагогами, між педагогами і батьками. Як фізичне, так і соціальне середовище має базуватися на цінностях і сприяти їхньому формуванню в дітей.

Середовище для формування цінностей

Цінності, визначені в Концепції Нової української школи, свого часу рекомендовані Європейським парламентом та Радою Європи. Ці 24 риси і

чесноти визнали пріоритетними понад 50 країн світу: креативність, цікавість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, відвага, наполегливість, чесність, енергійність, любов, доброта, соціальний та емоційний інтелект, співпраця, справедливість, лідерство, вміння вибачати, скромність, розсудливість, самоконтроль, поцінування краси, вдячність, оптимізм, почуття гумору і віра (за класифікацією Мартіна Селігмана та Кристофера Петерсона).

Діти приходять із сімей, де уже встановлені певні життєві норми, тому запропоновані цінності важливо обговорювати з усіма учнями класу і визначати спільні, на яких ґрунтуватимуться дії як дітей, так і дорослих – учителів і батьків. Як тільки ці значущі якості будуть обговорені та прийняті усіма дітьми як дороговкази їхньої поведінки у школі та вдома, їх варто виписати й розмістити на видному місці у класній кімнаті.

Ранкові зустрічі

Ранкові зустрічі – практика, що проводиться зазвичай на початку дня, під час якої відбувається розвиток академічних, соціальних, мовленнєвих навичок дітей, упровадження демократичних цінностей, створення позитивного налаштування на день. Активність, яка гарно зарекомендувала себе у початковій школі, має право на життя у базовій школі, особливо у 5-му класі, адже окрім того, що реалізовує принцип наступності, ще сприяє створенню в класі спільноти, розвитку навичок спілкування, соціальних, академічних навичок, створенню позитивного настрою, розвитку демократичних цінностей.

У перший місяць навчання у 5-му класі НУШ із метою адаптації здобувачів освіти до навчання у базовій школі класному керівнику (вчителю-предметнику, який вестиме перший урок у 5-му класі) ранкові зустрічі доцільно проводити щодня. Згодом таку практику можна використовувати 2–3 рази на тиждень перед початком занять у школі або як години спілкування. У старших класах ранкові зустрічі можуть переходити у неформальне спілкування підлітків та старшокласників перед початком занять.

Можна залишити такий самий формат проведення ранкової зустрічі, як у початкових класах (адже він уже знайомий дітям), що має чотири основні компоненти:

1. *Вітання* – перший компонент ранкової зустрічі. Учні разом з учителем (асистентом учителя, якщо він є) розміщуються в колі. Усі діти вітаються, адже це забезпечує розуміння, що вони є важливими членами групи. Усі звертаються один до одного на ім'я, це допомагає створити атмосферу дружби та належності до групи. Вітання створює спокійний і розважливий настрій для наступного елемента зустрічі – групового заняття.

Зразки привітань подано у додатку 1.

2. *Групове заняття* – другий компонент ранкової зустрічі. У класі створюється відчуття єдності, радості через виконання пісень, участі в іграх, коротких і швидких заняттях. Ігри та заняття повинні бути позбавлені елементів суперництва, кооперативні за своєю суттю, враховувати індивідуальний рівень розвитку певних навичок учнів 5 класу.

Приклади діяльності для групового заняття запропоновано у додатку 2.

3. *Обмін інформацією* – третій компонент ранкової зустрічі. Учні висловлюють свої думки, обмінюються ідеями та пропонують важливі для них теми для обговорення. Під час такої діяльності діти мають змогу дізнатися щось один про одного. Обмін інформацією допомагає розвивати навички, які допоможуть навчитися впевнено говорити і слухати. Кожна дитина може поставити запитання або прокоментувати той чи інший факт, а учень, який повідомляє інформацію, відповідає на запитання та коментарі товаришів.

Теми для обговорення подано у додатку 3.

4. *Щоденні новини* – завершальний елемент ранкової зустрічі. Це коментування письмового оголошення, яке щодня вивішують на відповідному стенді або дошці. Зміст такого оголошення може бути різним: від важливих подій у класі, школі, громаді до подій державного значення. Щоденні новини допомагають дітям відчувати свою важливість у класному колективі, школі, громаді, сприймати себе частиною держави, сприяють формуванню громадянських та соціальних компетентностей.

Ідеї для щоденних новин подано у додатку 4.

Простір, де організовується ранкова зустріч, має бути гостинним, затишним і достатньо просторим для того, щоб у ньому могли зібратися всі учні класу. Проведення ранкової зустрічі у 5-му класі не потребує килима або іншого покриття на підлозі, оскільки може проводитися щодень у різних приміщеннях, та й п'ятикласники неохоче будуть розміщуватися сидячи на підлозі. Стенд, фліпчарт або класна дошка, мінімум предметів чи канцтоварів – це все, що забезпечить успішну реалізацію цієї активності.

Ранкову зустріч планують так само, як і уроки. Планування всіх компонентів зустрічі має враховувати: інтереси й ідеї окремих дітей; інтереси й ідеї групи; ідеї, що виникли; проблеми або занепокоєння, що впливають із відгуків або групових обговорень.

Рекомендовану послідовність компонентів (вітання – групове заняття – обмін інформацією – щоденні новини) можна змінювати відповідно до потреб конкретного класу. За необхідності, деякі елементи можна пропустити, акцентуючи більше уваги на чомусь одному. Педагоги можуть експериментувати і знаходити те, що ідеально підходить для їхнього класу.

Створення правил класу

У класі, орієнтованому на дитину, учні самостійно керують власною поведінкою і ухвалюють оптимальні рішення під керівництвом учителя. Педагоги сприяють розвитку самоконтролю, дозволяючи дітям встановлювати основні принципи поведінки у класі через запровадження правил класу.

Правила класу – це позитивні висловлювання, що окреслюють принципи поведінки учнів у класі. Вони сприяють розв'язанню етичних проблем, що можуть виникати у закладі освіти. Діти, дотримуючись принципів, які вони розробляють для класу, демонструють відповідальність і незалежність. Коли на дітей покладають відповідальність за власний вибір і ухвалення рішень, які впливають на клас, вони розуміють необхідність правил. Ці правила не є

довільними або відірваними від дійсності. Вони спрямовують індивідуальні вчинки на досягнення користі для всієї спільноти.

Подібно до законів, правила мають на меті гарантувати безпеку людей, захищати особисті права і свободи, а також керувати поведінкою. У них ідеться не про те, чого не потрібно робити, а про те, що необхідно робити.

Коли учні 5 класу беруть участь у процесі створення правил, у них виникає відчуття причетності до спільної справи. Діти більш охоче виконуватимуть правила, які вони створили самі, аніж підкорюватимуться правилам, нав'язаним іншими. Після розроблення правил їх оформляють на плакаті й розміщують на видному місці у класі. Важливо також час від часу переглядати правила – деякі з них можуть втратити свою актуальність, натомість може з'явитися потреба у створенні нових правил. Цей момент дає можливість дітям зрозуміти, що правила, хоч би якими хорошими вони не були, не є вічними і потребують перегляду й переоцінки.

Алгоритм створення правил (один із можливих варіантів) описаний у додатку 5.

8.3. Фізичне середовище

Нормативна база

Перелік норм, правил і стандартів

№ з/п	Назва документа	Короткий зміст
1	ДБН В.2.2-3:2018. Будинки та споруди. Заклади освіти	Норми поширюються на проектування нових та реконструкцію наявних будівель закладів освіти (крім закладів дошкільної освіти). Норми визначають вимоги до забудови ділянок і об'ємно-планувальних рішень будівель закладів освіти та низку інших специфічних вимог (інженерних, безпекових тощо). Положення цих Норм можна використовувати як довідкові для аналізу відповідності наявних будівель закладів освіти сучасним вимогам, визначати потреби реконструкції закладу тощо. Норми набули чинності з 01.09.2018 р., замінивши ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів»
2	ДБН А.2.2-3:2014. Склад та зміст проектної документації на будівництво	Норми встановлюють склад та зміст проектної документації на нове будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт і технічне переоснащення будинків, будівель, споруд будь-якого призначення, їхніх комплексів або їхніх частин. Визначено основні вимоги до проектної документації, що виконується на різних стадіях

		проектування: ТЕО та ТЕР, ескізний проєкт, проєкт, робочий проєкт, робоча документація
3	В.2.2-9-2009. Будинки і споруди. Громадські будинки та споруди. Основні положення	Норми встановлюють загальні вимоги до проектування нових і тих, що реконструюються, будинків, споруд та комплексів громадського призначення (зокрема і закладів освіти). Норми визначають загальні підходи до забудови земельної ділянки закладу, об'ємно-планувальної структури будівлі, інженерного обладнання, санітарно-гігієнічної та пожежної безпеки. Додаток В містить вимоги до проектування атриумів (багатосвітлового простору, розвинутого по вертикалі, з галереями по поверхах, на які виходять приміщення різного призначення)
4	ДБН В.1.1-7:2016. Пожежна безпека об'єктів будівництва. Загальні вимоги	Норми встановлюють загальні вимоги пожежної безпеки до будинків, будівель, споруд будь-якого призначення, що спрямовані на обмеження поширення пожежі між будинками, обмеження поширення пожежі в будинках: забезпечення безпечної евакуації людей; забезпечення гасіння пожежі та проведення рятування людей під час пожежі; застосування систем протипожежного захисту. На основі цих норм встановлюються планувальні параметри будівлі (кількість і розміщення виходів, сходових клітин, максимальна довжина шляхів евакуації тощо), визначаються вимоги до конструкцій, будівельних та оздоблювальних матеріалів (ступінь вогнестійкості, горючості, димоутворення тощо)
5	ДБН В.2.5-28:2018. Природне і штучне освітлення	Норми поширюються на проектування освітлення територій, приміщень нових та наявних, що підлягають реконструкції, будівель і споруд різного призначення. На основі цих Норм зокрема визначаються параметри віконних прорізів та інших світлопрозорих огорожень для природного освітлення приміщень, а також кількість, тип і розташування джерел штучного освітлення як у приміщенні, так і на ділянці
6	ДБН Б.2.2-5:2011. Благоустрій територій	Норми встановлюють загальні положення проектування нового будівництва, реконструкції та капітального ремонту об'єктів

		<p>благоустрою. Цих норм слід дотримуватися під час проєктування, виконання та приймання робіт із благоустрою територій населених пунктів. Норми встановлюють вимоги до планування, складу елементів благоустрою території, до окремих елементів благоустрою: проїздів, пішохідних та велосипедних доріжок, покриттів, малих архітектурних форм, споруд інженерного захисту (організації рельєфу), огорож, озеленення тощо</p>
7	ДБН В.2.2-13-2003. Спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди	<p>Норми поширюються на проєктування нових і реконструкцію критих і відкритих спортивних споруд із місцями для глядачів або без них, зокрема відкритих площинних спортивних споруд, а також фізкультурно-оздоровчих майданчиків</p>
8	ДСанПіН 5.5.2.008-01. Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання закладів загальної середньої освіти	<p>Санітарні правила і норми – обов’язковий для виконання документ, що регламентує безпечні для здоров’я дітей і підлітків умови навчання та виховання, які сприяють підвищенню їхньої працездатності протягом навчального дня, тижня, року, поліпшують психофізіологічний розвиток та зміцнюють здоров’я дитини. Санітарні правила і норми, призначені для керівників, учителів, вихователів і медичного персоналу закладів загальної середньої освіти, працівників органів управління освітою і санітарно-епідеміологічної служби. На заміну цих Санітарних норм та правил Міністерством охорони здоров’я розробляється Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти</p>
9	ДСТУ prEN 1729-1:2004. Меблі. Стільці та столи для закладів освіти	<p>Частина 1. Функціональні розміри (prEN 1729-1:2004, IDT). Стандарт конкретизує функціональні розміри і позначення стільців та столів для загальноосвітніх цілей у навчальних закладах. Стандарт стосується нерегульованих та регульованих меблів, а також високих столів для роботи стоячи, що використовуються без стільців. Стандарт стосується меблів, що використовуються з комп’ютерами або портативними пристроями, але не стосується робочих місць спеціального призначення, наприклад, для лабораторій, приміщень для</p>

		засідань і семінарів. Стандарт не стосується меблів, що використовуються викладачами. Стандарт ідентичний європейському стандарту prEN 1729-1:2004. Furniture – Chairs and tables for educational institutions – Part 1: Functional dimensions (Меблі. Стільці та столи для освітніх закладів. Частина 1. Функціональні розміри). Стандарт потребує оновлення до новішої, значно доповненої редакції відповідного європейського стандарту 2015 року
10	ДСТУ 22046:2004. Меблі для навчальних закладів. Загальні технічні умови (ГОСТ 22046-2002, IDT)	ГОСТ 22046:2004. Меблі для навчальних закладів. Загальні технічні умови (ГОСТ 22046-2002, IDT) Стандарт визначає вимоги до меблів для обладнання закладів освіти. Стандарт містить загальні вимоги щодо технічних характеристик меблевих виробів, матеріалів, що використовуються для їхнього виробництва, вузлів та деталей таких меблів, маркування та пакування, транспортування та зберігання меблів. Стандарт містить правила приймання та методи випробування меблевих виробів, зокрема такі, що можуть виконуватись персоналом замовника (працівниками школи). Стандарт є ідентичним ГОСТ 22046-2002 «Мебель для учебных заведений. Общие технические условия»
11	НПАОП 92.7-1.01. Правила будови і безпечної експлуатації атракціонної техніки	Окремі розділи цих Правил (зокрема п. 5.14, 5.17, 5.21) встановлюють вимоги щодо облаштування й обладнання дитячих ігрових майданчиків. Відповідні положення Правил відтворюють вимоги європейських стандартів EN 1176 Playground Equipment and Surfacing (Обладнання та покриття ігрових майданчиків) та EN 1177 Impact Attenuating Playground Surfacing (Ударопоглинальні покриття ігрових майданчиків), хоча і в дещо застарілих редакціях

Нормативна база

щодо облаштування та оновлення оснащення навчальних кабінетів

№ з/п	Назва документа	Короткий зміст
1	Типовий перелік комп'ютерного обладнання для закладів дошкільної,	Перелік визначає вимоги до комп'ютерного обладнання, яким комплектуються навчальні приміщення (класи, групи, майстерні, аудиторії) закладів дошкільної, загальної середньої та професійної освіти, крім кабінетів інформатики

	загальної середньої та професійної освіти	та бібліотек, урахуваючи вимоги новітніх технологій викладання навчальних предметів у цих закладах. Затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 02.11.2017 № 1440
2	Типовий перелік засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для кабінетів природничо-математичних предметів закладів загальної середньої освіти	Перелік визначає вимоги до засобів навчання й обладнання, якими повинні бути обладнані кабінети біології, географії, математики, фізики та хімії закладів загальної середньої освіти, враховуючи вимоги новітніх технологій викладання предметів природничого циклу, та забезпечує єдині підходи і вимоги до рівня надання освітніх послуг природничо-математичного напрямку та рівні умови здобуття освіти для всіх учнів, визначає загальні та спеціальні вимоги до матеріально-технічного обладнання кабінетів природничо-математичних предметів. Затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 22.06.2016 № 704, зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 14.07.2017 № 1036
3	Примірний перелік корекційних засобів навчання та реабілітаційного обладнання для спеціальних закладів освіти	Визначено такий примірний перелік корекційних засобів навчання та реабілітаційного обладнання для спеціальних закладів освіти: – обладнання корекційного призначення; – комп’ютерні програми навчального призначення; – обладнання для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату; – корекційні засоби навчання для дітей із тяжкими порушеннями мовлення, з порушеннями опорно-рухового апарату та дітей із порушеннями інтелектуального розвитку; – обладнання для дітей із тяжкими порушеннями мовлення; – корекційні засоби навчання для дітей із сенсорними порушеннями (зі зниженим слухом та глухих); – обладнання для дітей із сенсорними порушеннями (зі зниженим зором та сліпих);

		<p>– корекційні засоби навчання для дітей із сенсорними порушеннями (зі зниженим зором та сліпих);</p> <p>– обладнання для кабінету психологічної реабілітації;</p> <p>– обладнання для кабінету лікувальної фізкультури, спортивного та ігрового призначення.</p> <p>Затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 22.03.2018 № 271</p>
4	<p>Методичні рекомендації щодо використання коштів освітньої субвенції для придбання засобів навчання та навчального обладнання</p>	<p>Методичні рекомендації щодо використання коштів освітньої субвенції для придбання засобів навчання та навчального обладнання за напрямами, визначеними розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2017 № 929-р, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 19.01.2018 № 58:</p> <ul style="list-style-type: none"> – придбання шкільних автобусів; – придбання пристроїв для програвання компакт-дисків зі звуковим записом для закладів загальної середньої освіти з метою створення умов для підготовки та проведення зовнішнього незалежного оцінювання з іноземних мов; – придбання персонального комп'ютера / ноутбука та техніки для друкування, копіювання, сканування й ламінування з витратними матеріалами для початкової школи; – оснащення закладів загальної середньої освіти з поглибленим / профільним вивченням природничих і математичних предметів та опорних шкіл засобами навчання, зокрема кабінетами фізики, хімії, біології, географії, математики, мультимедійними засобами навчання

Навчальні приміщення

Навчання у базовій та старшій школі передбачає різноманітні види діяльності (як загальноосвітньої, так і художньо-технологічної, фізкультурно-спортивної тощо). Така діяльність відбувається у спеціалізованих приміщеннях – кабінетах, лабораторіях, майстернях, студіях, залах тощо. Ці приміщення відрізняються розмірами, об'ємно-просторовою організацією, меблюванням та обладнанням.

Виділяють такі типи навчальних приміщень базової та старшої школи:

- предметні кабінети загальнотеоретичного навчання;
- лабораторії природничих дисциплін;
- майстерні трудового навчання;
- творчі майстерні та студії.

Базова школа працює на основі предметних кабінетів і лабораторій. Спеціалізація та кількість кабінетів, лабораторій різного профілю визначається на основі потужності школи з урахуванням орієнтовного завантаження приміщень відповідно до навчального плану.

Для базових шкіл (гімназій) та 5–9-х класів шкіл I–II, I–III, II–III ступенів орієнтовну потребу в кабінетах, лабораторіях, майстернях можна визначити на основі базового навчального плану за Державним стандартом базової середньої освіти.

Кабінети загальнотеоретичного навчання. У сучасній школі класи II–III ступенів (5–11) навчаються, як правило, за кабінетною системою, тобто клас не перебуває весь час в одному приміщенні. У тому ж кабінеті, наприклад, можуть відбуватися уроки як п'ятого, так і восьмого чи одинадцятого класів. У зв'язку з цим рішення навчальних секцій основної та старшої школи має враховувати особливості сприйняття цієї досить широкої вікової групи.

Говорити про особливості оформлення приміщень лише базової чи лише старшої школи можливо у випадку, якщо школа є з неповним складом ступенів. Такий підхід буде актуальним після реалізації реформи профільної старшої школи з виділенням ліцеїв в окремі заклади. У сучасних школах відмінності у підходах до приміщень базової та старшої школи враховуються залежно від конкретної ситуації.

Оформлення приміщень, призначених для учнів 5–6-х класів, є певним чином «перехідним» між початковими та старшими. Вони поєднують елементи як затишності, так і строгості. Для молодших класів базової школи можна створювати колірні композиції на основі поєднання нейтральних відтінків зеленого кольору з природними матеріалами (дерево, нефарбоване полотно) та з кольоровими акцентами, що врівноважують зелений.

Для базової школи предметні кабінети загальнотеоретичного навчання бажано влаштовувати на основі поєднання принципів зонування та гнучкої організації. Організація простору кабінетів базової школи відрізняється від початкової. Основу меблювання становлять учнівські робочі місця, робоче місце вчителя, демонстраційне обладнання, ємності для робочих матеріалів. На відміну від початкових класів, тут немає потреби в ігровому просторі чи розвинених зонах відпочинку. Учні підліткового віку вже неохоче працюють на підлозі, тому килими та подушки не є бажаним елементом облаштування приміщень для цього віку.

Кабінети загальнотеоретичного навчання обладнуються такими меблями:

- учнівські меблі: столи та стільці;
- демонстраційне обладнання: основна класна дошка, додаткові дошки, панелі, стенди, виставкові поверхні для робіт учнів;
- робоче місце вчителя;

- відкриті ємності для матеріалів загального користування;
- закриті ємності для матеріалів та інструментів, що видає вчитель;
- мобільні ширми, перегородки.

Для облаштування простору предметних кабінетів можна використати фронтальну або гнучку організацію. Фронтальна організація на основі мінімального комплекту типових меблів є традиційною для української школи, проте з урахуванням сучасних педагогічних підходів (особистісна орієнтація, педагогіка партнерства тощо) вже не може задовольнити всі потреби освітнього процесу. Утім, у кабінетах незначної площі (менше ніж 2,0 м. кв. на учня) така організація залишається єдиною можливою. Гнучка організація на основі мінімального комплекту типових меблів в основному відповідає сучасним педагогічним підходам. У приміщеннях кабінетів, що мають площу 2,5 – 3,0 м. кв. на учня, є можливим розміщення типових учнівських меблів не лише фронтально, а й для організації навчальної роботи в різних формах. Для роботи у малих групах (3–5 осіб) меблі групуються відповідним чином; для роботи усім класом надають перевагу розміщенню типу «каре», що дозволяє кожному бачити всіх, вести спільні обговорення, дискусії тощо. Така форма розміщення також є зручною для виконання індивідуальних завдань, оскільки полегшує вчителю доступ до кожного учня / учениці.

Зонування приміщення кабінету доцільно влаштовувати за схемою «робочих станцій». Для цього у просторі кабінету створюється кілька (зазвичай 5–6) спеціально обладнаних «станцій» для групової роботи. Обладнання «станції» включає передусім інформаційно-демонстраційний осередок (робочу дошку, фліпчарт, монітор чи панель тощо), а також ємності для робочих матеріалів, канцтоварів. Навколо такої «станції» під час групової роботи встановлюються 4–6 учнівських столів. Така організація простору дозволяє у ході групової роботи не лише працювати на поверхні столу, але й проводити перегляд навчального матеріалу, спільні обговорення, мініпрезентації в межах групи. Для тимчасової ізоляції окремих групових осередків у кабінеті встановлюються мобільні перегородки у вигляді ширм, ємностей, робочих дощок тощо.

Лабораторії природничих дисциплін. Лабораторії природничих дисциплін (фізики, хімії, біології окремо чи спільні для всіх предметів) передбачають спеціальне меблювання та обладнання для проведення навчальних дослідів. Проте вивчення цих дисциплін передбачає також і теоретичну складову, демонстрації дослідів учителем.

У базовій школі природничу лабораторію раціонально влаштовувати в одному приміщенні. Однак для більш ефективного використання ресурсів та з метою якіснішої роботи вчителя лабораторні робочі місця краще влаштовувати для груп із 4–6 учнів, які працюють з одним комплектом дослідного обладнання. За умови достатньої площі (близько 2,5 – 3,0 м. кв. на учня) в такому приміщенні також можна виділити осередки теоретичного та практичного навчання, на основі гнучкої організації (з використанням «паркувальних станцій») чи шляхом зонування.

Досить компактною та зручною є гнучка організація кабінету-лабораторії за схемою «паркувальних станцій». У приміщенні встановлюється 5–6 таких «станцій», що є пунктом підключення до інженерних мереж (електромережі, водогону, каналізації). Станції можуть бути острівними (розташовуватися посередині лабораторії) чи пристінними. Другий варіант є раціональнішим в умовах реконструкції, оскільки дозволяє розвести інженерні комунікації не під підлогою (що може виявитись технічно неможливо), а вздовж стін. Учнівські робочі місця обладнуються мобільними меблями, робоча поверхня яких відповідає лабораторним вимогам. Для теоретичного навчання учні орієнтують свої столи та стільці в напрямку демонстраційного осередку, а для лабораторної роботи «паркують» столи до «станцій», організовуючи групові робочі місця. Така організація кабінету-лабораторії можлива за площі приміщення від 2,8 м. кв. на учня.

У межах одного приміщення також можна створити дві окремі зони – для теоретичної та лабораторної роботи. У такому разі частину приміщення займають стаціонарні лабораторні столи на 4–6 робочих місць, а іншу – мобільні учнівські меблі для теоретичного навчання та демонстраційні осередки. Якщо лабораторні столи влаштовано острівними, простір лабораторії поділяється приблизно навпіл між двома осередками. Якщо лабораторні столи є пристінними (півострівними), зона практичної роботи витягується вздовж стін, а для теоретичного навчання залишається центральна частина приміщення. Для такої організації природничої лабораторії потрібно приміщення площею від 3,0 м. кв. на учня.

Майстерні, творчі студії. У сучасній школі художньо-технологічне навчання урізноманітнюється, розширюється перелік технологій, що пропонуються учням до вивчення під час уроків. Роль фронтальної діяльності (коли всі учні одночасно виготовляють однаковий виріб) знижується. Виключається гендерна сегрегація в технологіях (трудовому навчанні), усі види діяльності є однаково доступними як для дівчат, так і для хлопців. Налагоджуються міждисциплінарні зв'язки між дисциплінами художнього, технологічного циклів та загальноосвітніми предметами, запроваджується проєктне навчання: учні розробляють індивідуальні та групові міждисциплінарні проєкти, як під час уроків, так і в позакласній діяльності. Таким чином, поступово втрачає сенс розділення приміщень для художнього та технологічного навчання на навчально-виробничі майстерні та клубно-гурткові приміщення, обладнання майстерень та студій стає більш гнучким та різноманітним. У позанавчальний час такі приміщення можуть використовуватись для гурткової роботи, зокрема й для дорослих.

Блок художньо-технологічних майстерень та студій для базової школи бажано розробляти як єдиний комплекс, що забезпечує максимум можливостей для проведення уроків мистецтва, трудового навчання, інформатики, створення міждисциплінарних проєктів із використанням різноманітних технологій. Такий комплекс можна створювати за концепцією «фаблабу» чи «мейкерспейсу».

Розташування художньо-технологічного блоку поблизу природничих лабораторій дозволяє розвивати у школі такий міждисциплінарний освітній підхід, як STEAM (Science, Technology, Engineering, the Arts and Mathematics – природничі науки, технології, інженерія, мистецтво та математика).

Різні види художньо-технологічного навчання вимагають спеціального обладнання, що розміщується в окремих осередках чи приміщеннях за ознакою спорідненості, з урахуванням особливостей вимог техніки безпеки та забезпечення нешкідливого середовища (освітлення, вентиляція, видалення відходів тощо).

Орієнтовний перелік художніх студій та технологічних майстерень, що можуть влаштовуватись як окремо, так і як осередки у складі універсальних та комбінованих майстерень (студій):

- майстерня деревообробки;
- майстерня металообробки;
- майстерня електротехніки та електроніки;
- майстерня з обробки тканин;
- майстерня кулінарії, навчальна кухня;
- студія рисунка, живопису;
- студія ліплення, скульптури;
- музичні студії (універсальної музики та співу або хорова, оркестрова, ансамблева тощо);
- хореографічна студія з кімнатами для переодягання;
- театральна-репетиційна студія;
- фотовідеостудія;
- кабінет інформатики та інформаційних технологій;
- кабінет креслення.

Майстерні та студії потребують допоміжних приміщень: інструментальні для майстерень ручної праці, комори сировини та готових виробів для майстерень ручної праці, кімната майстрів, роздягальні із санвузлами та душовими для хореографічних студій, артистичні для театральних-репетиційних студій, костюмерні, інвентарні для художніх студій.

Меблювання майстерень і студій базової та старшої школи визначається призначенням приміщення й освітньою програмою закладу. Основу меблювання становлять робочі меблі, що можуть бути універсальні або спеціалізовані для роботи з певними технологіями (верстаки, розкрійні столи, мольберти тощо).

Робоче місце вчителя забезпечується демонстраційними меблями та обладнанням (дошки, екрани, демонстраційні столи тощо). Неабияке значення у майстерні має правильно організована система ємностей для зберігання: інструментів, матеріалів, зразків виробів, поточних (незавершених) учнівських робіт. Влаштування таких ємностей має враховувати режим доступу (вільний доступ для учнів, доступ з дозволу (за вказівкою) вчителя, доступні лише для вчителя). За можливістю зберігання предметів, що не потребують підручного доступу під час уроку, слід виносити за межі власне майстерні (у комору).

Рекреації

Рекреації базової школи призначені насамперед для відпочинку та спілкування учнів, а також для проведення навчальних занять, консультацій, самопідготовки. Простору для активного відпочинку в цих рекреаціях не передбачається.

Площа рекреацій визначається з розрахунку 1,5 м. кв. на одного учня базової школи. У розрахунку береться до уваги не загальна кількість учнів у школі, а місткість кабінетів, прилеглих до рекреацій.

Залежно від структури будівлі, рекреації можуть бути коридорними або зальними. Коридорні рекреації влаштовуються лише тоді, коли неможливо організувати рекреацію іншого типу.

Зальні рекреації мають ширину 4–6 та більше метрів. У таких рекреаціях можливо комфортне розміщення різноманітних меблів для різної діяльності: відпочинку, спілкування, навчальної роботи, самопідготовки. У зальних рекреаціях також встановлюються індивідуальні шафи-локери для зберігання рюкзаків, особистого навчального приладдя учнів.

Найбільш зручними є частково ізольовані рекреаційні простори – «рекреації-кишені», а також виокремлені навчально-рекреаційні приміщення. Такі приміщення під час перерв використовуються для відпочинку, а під час уроків створюють додатковий комфортний простір для навчальних занять у малих групах, індивідуальної роботи тощо.

У меблюванні рекреацій використовуються: меблі для вільної роботи, відпочинку та спілкування, учнівські меблі, демонстраційне обладнання, мобільні ширми, перегородки, мобільні ємності, вбудовані меблі для роботи та відпочинку, вбудовані ємності, шафи-локери для зберігання особистих речей учнів.

На стінах рекреацій базової школи слід передбачити достатньо місця для експозиції учнівських робіт, творчих проєктів тощо. Крім цього, в рекреаціях варто виділити окремі площини, де учні могли б самостійно розміщувати інформацію, обмінюватись оголошеннями щодо різноманітних подій, брати участь у різних проєктах тощо.

Одну зі стін рекреації може бути відведено під настінний розпис. Це має бути стіна, яку найкраще видно від входу до навчальної секції, як правило, торцева. Розпис стіни в рекреації краще виконати силами самих учнів під керівництвом учителя мистецтва чи запрошеного художника.

Пришкільна територія

У сучасній школі освітній процес відбувається не лише в приміщенні. Важливою складовою сучасного освітнього простору є відповідним чином обладнана пришкільна територія, призначена як для відпочинку та спілкування, так і для різноманітних навчальних занять.

Пришкільна територія, облаштована відповідно до принципів нового освітнього простору, розширює та доповнює образ школи, робить її привітною та привабливою, пов'язує з оточенням, сприяє встановленню партнерських зв'язків школи та громади.

Облаштування пришкольньої території ґрунтується на поєднанні двох підходів – функціонального зонування та гнучкості у використанні. Функціональне зонування передбачає виділення на території окремих ділянок (функціональних зон), спеціально облаштованих для різних видів діяльності. Гнучкість у використанні означає, що планування та облаштування таких ділянок і пришкольньої території в цілому дає можливість для різноманітного використання. Для цього окремі функціональні зони об'єднуються у комплексному облаштуванні – навчально-ігровому ландшафті, що має універсальне, багатофункціональне планувальне рішення та обладнання.

На території сучасного закладу освіти можна облаштувати такі осередки:

- навчальний, де розміщена будівля школи та безпосередньо прилегла територія, включаючи вхідну зону, майданчики для масових заходів тощо;
- навчально-дослідний – осередок проведення навчальних занять, розташування навчальних майданчиків (для спостереження природи – географічного, метеорологічного, астрономічного тощо), саду та городу, класів та майстерень просто неба;
- рекреаційний – осередок для тихого та активного відпочинку школярів із відповідним облаштуванням (озеленення, ігрове обладнання, лавки, навіси тощо);
- фізкультурно-спортивної – осередок площинних спортивних споруд (поля та майданчики для спортивних ігор, легкоатлетичні доріжки, гімнастичне та тренажерне обладнання тощо), трибуни для глядачів;
- господарчий – осередок під'їзду та стоянки службового транспорту, розміщення споруд і засобів обслуговування школи (господарчі споруди, овочесховища, майданчики для збору сміття тощо).

8.4. Багатоманітність світу і простір для кожного

У «Індексі інклюзії» визначені цінності, як-от рівність, права, участь, спільнота, повага до багатоманітності, сталий розвиток, ненасильство, довіра, співчуття, чесність, мужність, радість, любов, надія, оптимізм і краса, які сприяють розвитку інклюзивного закладу освіти. Означений перелік є результатом численних обговорень із педагогами, учнями й іншими людьми у багатьох країнах світу.

Сучасний заклад освіти передбачає створення освітнього середовища, дружнього до дітей з особливими освітніми потребами. Вимоги до такого середовища визначені у нормативних документах, що наведені нижче.

Нормативно-правові акти щодо забезпечення безбар'єрного доступу до закладів освіти та організації інклюзивного навчання

№ з/п	Назва документа	Регламентує
	<i>Нормативно-правові акти у межах міжнародних вимог та зобов'язань України щодо запровадження безбар'єрності навколишнього середовища</i>	

1	Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю ¹ від 13.12.2006 (ратифікована Верховною Радою України 16.12. 2009 із набуттям чинності із 06.03.2010)	Статтею 9 Конвенції від держав-учасниць вимагається вжиття належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах
2	Регламент ЄС № 305/2011 Європейського Парламенту та Ради, від 09.03.2011	Аналог Регламенту на національному рівні, який набув чинності після прийняття ВРУ проекту Закону України «Про основні вимоги до будівель та споруд, а також умови для розміщення на ринку будівельних виробів» (реєстр. № 7151 від 02.10.2017) У част. 2 ст. 19 цього законопроекту передбачено, що «Споруди повинні бути запроектовані та побудовані так, щоб забезпечити їхню доступність і можливість користування ними для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення». Термін «споруда» включає в себе не лише «будівлі», а й «будинки», тобто вимоги доступності стосуються як безпосередньо об'єктів, так і оточуючого середовища.
<i>Нормативно-правові акти України</i>		
1	Закон України «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII)	Законом визначено значення термінів щодо особливостей освітнього середовища та умов для якісного навчання дітей з особливими освітніми потребами, а саме: – інклюзивне навчання, інклюзивне освітнє середовище, розумне пристосування, універсальний дизайн у сфері освіти. Законом (ст. 1, 19, 20) передбачено, що засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності серед інших включають: – забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, зокрема за ознакою інвалідності; – розвиток інклюзивного освітнього середовища, зокрема в закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця

	<p>проживання осіб з особливими освітніми потребами;</p> <ul style="list-style-type: none"> – забезпечення універсального дизайну та розумного пристосування; – доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою. <p>Закон надає кожній особі право здобувати початкову та базову середню освіту в закладі освіти (його філії), що найбільш доступний та набliжений до місця проживання цієї особи. Забезпечення територіальної доступності повної загальної середньої освіти, обов'язок створення й утримання мережі закладів освіти та їхніх філій покладається на органи місцевого самоврядування.</p> <p>Навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами, зокрема тими, що спричинені порушенням розвитку та інвалідністю, у закладах дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти здійснюються за рахунок коштів освітніх субвенцій, державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством, зокрема з урахуванням потреб дитини, визначених в індивідуальній програмі розвитку.</p> <p>У разі необхідності підвезення до закладу освіти і у зворотному напрямку забезпечується за кошти місцевих бюджетів, зокрема із забезпеченням доступності відповідного транспорту для осіб з порушенням зору, слуху, опорно-рухового апарату та інших маломобільних груп населення.</p> <p>Законом також передбачається, що заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. У таких закладах створюються умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей.</p>
--	---

		<p>Законом визначено, що будівлі, споруди і приміщення закладів освіти повинні відповідати вимогам доступності згідно з державними будівельними нормами і стандартам. Відповідно заклад освіти повинен бути готовий до дообладнання і створення (в разі необхідності) спеціального підрозділу для осіб з особливими освітніми потребами.</p> <p>Ліцензовані заклади освіти Закон зобов'язує забезпечувати на їх вебсайтах відкритий доступ до інформації про умови доступності закладу освіти для навчання осіб з особливими освітніми потребами</p>
2	<p>Державний стандарт початкової освіти (Постанова КМУ «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» від 21.02.2018 № 87).</p> <p>Державний стандарт базової середньої освіти (Постанова КМУ «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» від 30.09.2020 № 898)</p>	<p>Передбачені заходи для учнів з особливими освітніми потребами, зокрема і з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку, тяжкими порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку. Урахування цих нозологій необхідне при формуванні заходів із доступності закладу освіти</p>
3	<p>Концепція «Нова українська школа» (ухвалена рішенням Колегії МОН України 27.10.2016)</p>	<p>У Концепції Нової української школи визначено, що, незалежно від рівня мобільності, особиста реалізація учасників навчального процесу повинна забезпечити ключові компетентності, передбачені Законом України «Про освіту», включаючи інформаційно-комунікаційну компетентність і громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей. Упровадження інклюзивного навчання передбачає створення умов для навчання учнів з особливими освітніми потребами спільно з однолітками,</p>

		урахування вікових особливостей фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей
4	Порядок організації інклюзивного навчання в закладах освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872	<p>Порядок визначає вимоги до організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти із метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, їхньої соціалізації та інтеграції в суспільство, залучення батьків до участі в освітньому процесі.</p> <p>Зокрема, Порядком визначено вимоги щодо: забезпечення безперешкодного доступу до будівель та приміщень такого закладу дітей із порушеннями опорно-рухового апарату, зокрема тих, що пересуваються на візках, та дітей із порушеннями зору; забезпечення необхідними навчально-методичними і наочно-дидактичними посібниками й індивідуальними технічними засобами навчання</p>
5	Положення про інклюзивно-ресурсний центр (затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 545	Визначено порядок утворення та припинення, основні засади діяльності, а також правовий статус інклюзивно-ресурсного центру. У п. 6. Положення зазначено, що інклюзивно-ресурсні центри повинні мати приміщення, пристосовані для дітей з особливими освітніми потребами відповідно до вимог законодавства, зокрема державних санітарних норм і правил та державних будівельних норм
6	Будівельні норми (ДБН) і державні стандарти (ДСТУ)	<p>Відповідно до офіційного визначення, яке міститься у Державних будівельних нормах України «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» (ДБН В.2.2-40:2018), «маломобільні групи населення» (МГН) – це люди, що відчують труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні в просторі».</p> <p>До означеної категорії відноситься доволі значна частка населення, яка, за даними з різних джерел, складає від 30 до 50% усього населення.</p>

		<p>До маломобільних груп населення належать: особи з інвалідністю, люди із тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, літні люди, люди з дитячими колясками.</p> <p>ДБН і ДСТУ обов'язкові для виконання та дозволяють на сучасному рівні реалізувати безбар'єрне середовище в закладах освіти при розробленні проектно-кошторисної документації та подальшому будівництві, реконструкції, капітальному ремонті або технічному переоснащенні об'єкта архітектури</p>
7	Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15.01.2015 № 124-VIII	Обов'язковість відповідності введеної в обіг, наданої на ринку або введеної в експлуатацію в Україні продукції вимогам усіх чинних технічних регламентів, які застосовуються до такої продукції. Незабезпеченість доступності закладів освіти всіх рівнів буде розцінюватись як порушення обов'язкових регламентних вимог і небезпека для споживачів послуг, що надаються цими закладами
8	Закон України «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 № 687-XIV	Дозволяє замовнику для конкретного об'єкта визначити в завданні на проектування планувальні, архітектурні, інженерні та технологічні рішення і властивості об'єкта архітектури. Не допускає в завданні на проектування вимоги, що суперечать вимогам законодавства України, затвердженій містобудівній документації, державним нормам, стандартам і правилам
9	Закон України «Про будівельні норми» від 05.11.2009 № 1704-VI	Визначає ДБН як нормативний акт, що містить обов'язкові вимоги для всіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, які провадять будівельну, містобудівну, архітектурну діяльність, а також забезпечують виготовлення продукції будівельного призначення
10	Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови	Наведено основні вимоги щодо забезпечення доступності в закладах дошкільної і загальної середньої освіти. Ліцензійні вимоги передбачають обов'язковість комплексної доступності як будівлі, її приміщень, так і прилеглої території. Запроваджуються

	Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1187» від 10.05.2018 № 347	контроль термінів звітування і вимоги щодо доступності до навчальних приміщень для маломобільних груп населення
11	Технічний регламент визначає як обов'язкові для виконання будівельних виробів, будівель і споруд. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту будівельних виробів, будівель і споруд» від 20.12.2006 № 1764	Визначає як обов'язкові для виконання основні вимоги, що, серед інших, передбачають вимоги пожежної безпеки, безпеки життя і здоров'я людини та захисту навколишнього природного середовища, безпеки експлуатації
12	ДБН В.2.2-40-2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення»	Визначає обов'язкові вимоги щодо забезпечення рівних прав на використання будинків і споруд різними верствами населення, зокрема особами з інвалідністю, при проектуванні, будівництві нових і реконструкції, реставрації, капітальному ремонті та технічному переоснащенні наявних цивільних будівель і споруд. Містить перелік нормативно-правових і нормативних актів, вимоги яких необхідно враховувати при забезпеченні доступності
13	ДБН В.2.2-3:2018 «Будинки та споруди. Заклади освіти»	Містять конкретні вказівки щодо забезпечення доступності й організації інклюзивного навчання в закладах освіти
14	БН В.2.2-9-2009 «Будинки і споруди. Громадські будинки та споруди. Основні положення»	Сформульовано вимоги до вузлів та комунікацій, спеціальних ліфтів і підйомників, шляхів евакуації, наводяться вимоги до параметрів зон, просторів та елементів будинків і приміщень
15	ДБН В.2.2-13-2003 «Будинки і споруди. Спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди»	Вимоги для організації доступності земельних ділянок відкритих спортивних споруд, місць для глядачів у відкритих і критих спортивних спорудах. У додатку Г наведені необхідні параметри зон, просторів та елементів будинків, споруд і приміщень для МГН

16	ДБН В.2.3-4:2015 «Автомобільні дороги. Споруди транспорту»	Вимоги до пішохідних доріжок, можливості руху по них крісел колісних
17	ДБН В.2.3-5:2018 «Вулиці та дороги населених пунктів»	Надаються вимоги до пішохідних доріжок і тротуарів для руху МГН
18	ДСТУ Б ISO 21542:2013 «Будинки і споруди. Доступність і зручність використання побудованого життєвого середовища» (ISO 21542:2011, IDT)	Містить міжнародні вимоги щодо доступності життєвого середовища, ототожнює досвід забезпечення безбар'єрності у більшості розвинутих країн. Має статус добровільного нормативного документа
19	ДСТУ-Н Б В.2.2-31:2011 «Настанова з облаштування будинків і споруд цивільного призначення елементами доступності для осіб з вадами зору та слуху»	Поширюється на проєктування та реконструкцію будинків і споруд громадського призначення з урахуванням потреб осіб із порушеннями зору та слуху, облаштування тактильних наземних та підлогових покажчиків, інформаційне та інженерне обладнання для осіб із порушеннями слуху

Зміни (зокрема економічні, політичні, соціокультурні, демографічні), які відбуваються у сучасному суспільстві, стосуються також і закладів освіти, потребуючи адаптації освітнього середовища та освітнього процесу до потреб кожної людини. Тому заклад освіти має забезпечувати максимально зручне для всіх учасників освітнього процесу середовище, яке відповідає основним принципам інклюзивної освіти, рівності та поваги до прав людини. Є два можливі напрями реалізації цих принципів: 1) застосування принципу універсального дизайну під час проєктування закладу чи його реконструкції; 2) застосування принципу розумного пристосування в уже збудованих приміщеннях.

Принцип універсального дизайну передбачає планування навколишнього середовища таким чином, щоб у ньому було якомога комфортніше усім людям, незалежно від віку та фізичних чи когнітивних можливостей, без необхідності використання допоміжних (адаптивних) засобів.

Універсальний дизайн закладу освіти створюється на основі таких принципів:

– *рівності та доступності середовища для кожного* – дизайн має бути призначений для використання особами з різними фізичними та когнітивними можливостями;

– *гнучкості у використанні середовища* – дизайн пристосовано до потреб і можливостей багатьох осіб (наприклад, різна висота полиць). В організації освітнього процесу – це використання гнучких методів навчання, викладання,

пристосування навчального матеріалу, програм до особливостей розвитку дитини;

- *простоти й інтуїтивності використання* незалежно від досвіду, освіти користувачів, мовного рівня та віку;

- *сприйняття інформації*, незважаючи на сенсорні можливості користувачів (використання світла, кольору, текстури);

- *терпимості до помилок користувачів* – дизайн зменшує можливі наслідки несподіваних і ненавмисних дій (наприклад, від пошкодження обладнання, коли небезпечні елементи повністю ізолюються від користувача);

- *зручності* – дизайн не призводить до втоми та розраховано на незначні фізичні ресурси користувачів; наявність необхідного розміру і простору при підході, під'їзді, незважаючи на фізичні розміри, стан та мобільність користувача (наприклад, вхід до приміщення школи – один для всіх, але достатньо широкий).

Універсальний дизайн не є якимось унікальним стилем. Головне, що все проєктується, виробляється таким, щоб ним могла скористатися кожна людина.

Якщо закладення принципів універсального дизайну приміщень та території можливе на етапі проєктування будівлі чи її реконструкції, то в уже побудованому закладі освіти можна застосувати принцип розумного пристосування.

Можливі *форми розумного пристосування* в організації освітнього середовища:

- внесення змін чи модифікацій до будівель (як ззовні, так і всередині) – встановлення пандуса, зміна розміру дверного проходу, встановлення автоматичних дверей, перефарбування приміщення в контрастні кольори;

- пристосування (модифікація) простору – забезпечення доступності туалетних кімнат, достатній для пересування простір між меблями у класній кімнаті, зонування приміщення (початкова і старша школа, зони для прийому їжі учнів початкових класів та старшокласників);

- інформативність – наявність позначок, написів на дверях, вказівників;

- обладнання – наявність підйомників, ламп на столах, меблів, висота яких регулюється.

Варто пам'ятати, що розумне пристосування може знадобитися не тільки дитині, але й її батькам, працівникам закладу, аби вони могли повноцінно брати участь у шкільному житті. Жодна людина не повинна відчувати на собі дискримінацію через недоліки в облаштуванні простору школи.

Облаштування освітнього середовища школи має бути невід'ємною частиною стратегії розвитку закладу. Залежно від можливостей засновника та потреб громади керівник закладу спільно із засновником розробляють план заходів для поліпшення доступності закладу (наприклад, як частину стратегії розвитку закладу) та поступово його втілюють.

Щоб підготувати план заходів для поліпшення доступності закладу, необхідно: вивчити потреби учасників освітнього процесу (анкетування учнів із залученням учнівського самоврядування, батьків, педагогів); оглянути приміщення та територію й визначити першочергові кроки та дії, які не

потребують фінансових витрат і можуть бути виконані одразу; визначити пріоритетні потреби на найближчу перспективу; спланувати кроки (із попередніми кошторисами робіт); включити план доступності до стратегії розвитку закладу з відображенням його реалізації у поточному плануванні та моніторингу виконання у річному звіті.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Зразки привітань

«Я люблю...». Усі стоять у колі. Учитель пропонує всім по черзі учням привітатися, назвати своє ім'я (так, як би він / вона хотіли, щоб до них зверталися в класі) і зазначити, що він / вона люблять робити. Перший горить учитель: «Усім доброго ранку! Я – Марія Іванівна. Я люблю читати». Потім усі по черзі висловлюються учні.

Як варіант, можна запропонувати наступному учаснику спочатку повторити те, що сказав попередній учасник, а потім говорити про себе: «Це – Марія Іванівна. Вона любить читати. Я – Надійка. Я люблю малювати».

«Якби я був книжкою..., квіткою..., тваринкою...». Усі стоять у колі. Вчитель пропонує всім по черзі привітатися, назвати своє ім'я (так, як би він / вона хотіли, щоб до них зверталися в класі) й закінчити фразу: «Якби я був квіткою, я був би ....». Першим висловлюється вчитель: «Добридень! Я – Марія Іванівна. Якби я була квіткою, я б була ромашкою». Потім всі по черзі висловлюються учні.

«Я-асоціація». Усі стоять у колі. Вчитель пропонує всім по черзі привітатися, назвати своє ім'я (так, як би він / вона хотіли, щоб до них зверталися в класі) й закінчити фразу: «Сьогодні я асоціюю себе із ...». Першим висловлюється вчитель: «Мої щирі вітання, дорога шкільна родинно! Я – Марія Іванівна. Сьогодні я асоціюю себе зі смачним тортом». Потім усі по черзі висловлюються учні.

«Це – здорово!». Усі стоять у колі. Вчитель пропонує всім по черзі привітатися, назвати своє ім'я (так, як би він / вона хотіли, щоб до них зверталися в класі) та чимось похвалитися, щоб здивувати присутніх. У відповідь усі говорять: «Це – здорово!» і демонструють відповідний жест (піднятий догори великий палець). Перший висловлюється вчитель: «Вітаю, друзі! Я – Марія Іванівна. Не хочу хвалитися, але я вмію керувати автомобілем». Їй хором відповідають: «Це – здорово!» Потім усі по черзі висловлюються учні.

«Ярмарок імен». Кожен отримує 5 (4, якщо у класі більше 20 дітей) карток 5x3 см із цупкого паперу чи картону. На картках потрібно розбірливо написати своє ім'я. Усі картки слід скласти в кошик чи коробку, перемішати і знову роздати присутнім по 5 (4) карток. Учитель вітається, отримує вітання у відповідь, говорить, що зараз всі вирушаємо на незвичайний ярмарок – ярмарок імен, щоб відшукати всі картки зі своїм іменем. На ярмарку діють обов'язкові правила: міняємося картками одна за одну, можемо виміняти тільки свої картки. Зверніть увагу учнів, що для успішного обміну може знадобитися більше ніж дві особи. Педагог запрошує всіх учасників у середину кола і оголошує, що ярмарок розпочинається. Ті, хто збере всі картки зі своїм ім'ям, сідає на місце.

«Риси вдачі». Усі стоять у колі. Учитель пропонує всім по черзі привітатися, назвати своє ім'я (так, як би він / вона хотіли, щоб до них зверталися

в класі), а також назвати свою рису характеру, яка починається на ту ж літеру, що й ім'я. Перший висловлюється вчитель: «Привіт! Я – Марія Іванівна. Я – мрійлива». Потім усі по черзі висловлюються учні.

«Привітай однокласника». Потрібно підготувати картки з іменами всіх дітей. Кожна дитина витягує картку і вітає того, чиє ім'я на ній написано.

«Компліменти». Кожна дитина має відрекомендувати особу, яка сидить (стоїть) поруч із нею, зробивши комплімент. Наприклад: «Це – Аліса. Вона – чудова подружка».

«Вітання-представлення». Потрібно у вільній формі представити однокласника, який стоїть / сидить праворуч. Наприклад: «Це – моя однокласниця Дарина. Їй десять років. Дарина любить гратися з м'ячем і відвідує секцію спортивної гімнастики».

Додаток 2

Приклади діяльності для групового заняття

Бінго

Учитель роздає дітям аркуші паперу та пропонує виготовити чоловічка. Спочатку він сам демонструє, як це робиться, а після цього пропонує учням повторювати за ним: складає папір удвоє по довшому краю, не використовуючи ножиць, «вирвати» силует чоловічка. Коли чоловічок готовий, записати у нього на тулубі свою мрію, на правій руці – своє хобі, на лівій – улюблену страву, на правій нозі – улюблене місце відпочинку, на лівій – улюблену книжку. За 3 хв спілкування з однокласниками знайти таких, що мають спільну з вами мрію, хобі, улюблену страву, місце відпочинку, книжку. Їхні імена записати на відповідній частині чоловічка. Намагатися знайти якнайбільше однодумців. Через 3 хв обговорити діяльність. З'ясувати, в кого з дітей є 5, 4, 3, 2 співпадіння. Чи є учні, які не виявили співпадіння? Можливо, погано шукали. Зробити висновок, що всі ми різні, однак маємо і багато спільного. Можна зробити планету чоловічків, наклеївши їх на плакат.

Фруктовий салат

Учні класу стають у коло. Учитель підходить до кожного і називає якийсь фрукт: яблуко, груша, виноград, апельсин, банан, ківі ... . Потрібно пояснити правила гри: є кухар, який буде готувати салатики із фруктів. Кухар стоїть по центру кола і називає фрукти, з яких буде салат, наприклад: салат із яблук, груш та бананів. Усі учні, яким була дана назва озвучених фруктів, мають помінятися місцями. Кухар повинен також стати у коло на місце одного з учасників. Хто залишився у колі, стає кухарем. Якщо кухар говорить фразу «Фруктовий салат», місцями міняються всі учні.

Вітер дме ...

Ведучий стоїть у колі. Усі інші вишикувалися навколо. Ведучий говорить фразу: «Вітер дме на тих, хто ... (і називає категорію присутніх – у штанях, у білому, має сережки у вухах, чистив зуби сьогодні вранці, вчора дивився

новини)». Ті, до кого це відноситься, міняються місцями, ведучий старається зайняти місце, яке звільнилося. Хто залишився в колі, стає ведучим.

Гордіїв вузол

Вправа для класу, в якому до 20 учнів. Учитель пропонує стати в коло, обличчям у середину, витягнути руки вперед, узятися обома руками за руки з кимось із однокласників, тільки не з тим, хто стоїть поруч. Учитель має перевірити, чи всі тримаються за руки. Завдання учасникам – розплутати вузол, що утворився. Руки відпускати не можна.

Вправа передбачає близький фізичний контакт між учасниками.

Додаток 3

Теми для обговорення

1. Що означає творити добро?
2. Багато працювати: добре це, чи погано?
3. Що означає поважати старість?
4. Чи можна обійтися в житті без ввічливих слів?
5. Комп'ютерні ігри в житті підлітка.
6. Безпечна дорога від дому до школи.
7. Правила поведінки на льоду.
8. Правила поведінки на воді.
9. Хто такий друг?
10. Як зрозуміти вислів «Друг пізнається в біді»?

Додаток 4

Ідеї для щоденних новин

- 1) особливе привітання (іменинника, переможця конкурсу, олімпіади, спортивних змагань);
- 2) календарна інформація (день народження видатного діяча, державне свято);
- 3) пояснення щодо плану роботи класу на день / тиждень;
- 4) оголошення про конкретні події в закладі освіти, до участі в яких мають долучитися учні класу;
- 5) інформація про завдання, прохання, що потребує негайного виконання;
- 6) інші оголошення, важливі для учнів класу.

Додаток 5

Алгоритм створення правил класу

1. Коротка інформація вчителя про важливість правил для життя у соціумі. Педагог наводить приклади правил, які можуть регулювати співіснування у класному колективі. Важливо, щоб це були стислі позитивні висловлювання: «Ходити у класі спокійно»; «Розв'язувати проблеми за допомогою слів»; «Слухати, коли хтось говорить».

2. Самостійна робота учнів. Учитель роздає кожному учневі по 3 картки і пропонує за 3 хв на кожній картці записати одне правило, дотримання якого в класі важливе особисто для нього.

3. Об'єднання учнів у групи по 5–7 осіб (залежить від кількості учнів у класі, щоб утворилося 3–4 групи). Щоб об'єднатися в групи, можна запропонувати учням вишикуватися в одну лінію за датою народження, не вимовивши при цьому жодного слова. Коли лінія вишикується, кожен називає свою дату народження (число і місяць), за потреби робляться переміщення. Потім учитель, відраховуючи певну кількість учнів, формує групи для виконання наступного завдання.

4. Робота в групах. Завдання: обговорити правила, які напрацювали самостійно, згрупувати їх за спільними ознаками, створити три спільних правила в кожній групі. Записати кожне правило на окремому аркуші. На виконання роботи відводиться 7–10 хв (більше дітей – більше часу).

5. Презентація роботи груп. Кожна група, презентуючи свої правила, закріплює їх на дошці.

6. Обговорення правил. Учитель ще раз перечитує правила, вивішені на дошці. Якщо є подібні, групує їх. Правила ще раз обговорюються, за потреби редагуються, приймаються всіма учнями або відхиляються. Кожне правило записується на великий аркуш із написом «Правила класу». Правила вивішуються на видному місці в класі.

7. Заключне слово вчителя. Педагог наголошує, що правила створені спільно, для всіх. За потреби їх можна змінювати, зокрема доповнювати, вилучати, змінювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобровський М. В., Горбачов С. І., Заплотинська О. О., Ліннік О. О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Вид. 2-е, перероб. і доп. Київ : Державна служба якості освіти, 2021. 350 с.

2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/no-va-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 05.05.2022).

3. Косенко Д. Новий освітній простір. Мотивуючий простір. *Інформаційний посібник* / МОН України ; за заг. ред. А. Седоченко. 2019. 255 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiy-prostir.pdf (дата звернення: 02.05.2022).

4. Косик В. Новий освітній простір. Сучасне обладнання. *Інформаційний посібник* / МОН України ; за заг. ред. А. Седоченко. 2019. 255 с. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/NOP_Suchasne-obladnannya.pdf (дата звернення: 02.05.2022).

5. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2019. 208 с. URL: <https://nus.org.ua/wp->

[content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf](https://decentralization.gov.ua/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf) (дата звернення: 02.05.2022).

6. Нечеперчук А. Новий освітній простір. Безбар'єрність. *Інформаційний посібник* / МОН України ; за заг. ред. А. Седоченко. 2019. 251 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/408/NOP_Bezbaryernist.pdf (дата звернення: 02.05.2022).

РОЗДІЛ ІХ. ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА ЯК ОСНОВА УСПІШНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З БАТЬКАМИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

- 9.1. Педагогіка партнерства: мета, принципи та умови реалізації.
- 9.2. Основні терміни та поняття.
- 9.3. Упровадження педагогіки партнерства в умовах Нової української школи.
- 9.4. Вправи на покращення взаємовідносин батьків і дітей.

9.1. Педагогіка партнерства: мета, принципи та умови реалізації

Освітній процес Нової української школи спрямований на демократизацію стосунків між усіма учасниками освітнього процесу (батьками, учителями, здобувачами освіти).

Конструктивна співпраця між учасниками освітнього процесу здійснюється на засадах педагогіки партнерства з метою супроводження дитини в освітньому процесі, побудови її власної траєкторії розвитку.

Педагогіка партнерства ґрунтується на принципах поваги до особистості; доброзичливості та позитивного ставлення; довіри у відносинах; діалогу – взаємодії – взаємоповаги; розподіленому лідерстві (проактивність, право вибору та відповідальність за нього); соціального партнерства (рівності сторін, добровільності прийняття зобов'язань, обов'язковості виконання домовленостей) [6].

Необхідними умовами реалізації означеного вище підходу є: гуманізація міжособистісних відносин між педагогами та батьками, постійний діалог між ними для досягнення взаєморозуміння, здійснення цілеспрямованої педагогічної освіти батьків, надання психолого-педагогічної підтримки сім'ям у вихованні дитини.

Практичним аспектом партнерської взаємодії батьків, педагогів та учнів в освітньому процесі є їхня спільна діяльність.

9.2. Основні терміни та поняття

Педагогіка партнерства – педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем та батьками [7].

Учасники освітнього процесу – учні, педагогічні працівники, інші працівники закладу освіти, батьки учнів, асистенти дітей [3].

Здобувачі освіти – вихованці, учні, слухачі, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти [2].

9.3. Упровадження педагогіки партнерства в умовах Нової української школи

Взаємодія в межах трикутника «учень – учитель – батьки» створює простір для сучасної ефективної освіти. Партнерство батьків і педагогів дає дитині необхідне відчуття комфорту, впевненості та захищеності, що впливає на формування позитивної самооцінки дитини.

Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими односторонніми, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Детальніше про це – тут:

Реалізація засад педагогіки партнерства розпочинається вже під час діалогу між педагогом та батьками. Пропонуємо ознайомитись із порадами, як краще організувати такий діалог.

Діалог із батьками (за Карлом Лінделом)

- Слухайте уважно, намагайтеся не відволікатися.
- Не робіть припущення, коли слухаєте.
- Не переривайте співрозмовника / співрозмовницю дайте йому / їй закінчити речення.
- Ставте відкриті запитання, які дозволять вам глибше зрозуміти суть проблеми.
- Говоріть від першої особи, спирайтесь на власні переконання та досвід.
- Ураховуйте, що інша людина має свої відчуття і думки.
- Не нав'язуйте нікому своїх ідей, порад, думок.
- Мета діалогу полягає в тому, щоб зрозуміти іншу людину, а не в її оцінюванні.
- Слухайте не заради того, щоб погодитися, а для того, щоб зрозуміти.
- Слухайте не лише слова, а й почуття, які ховаються за ними.
- Ставте уточнюючі запитання, вони допоможуть вам краще усвідомити почуте.
- Робіть паузи, залишайте час на роздуми.
- Кожен зі співрозмовників має право висловитися.
- Залишайтеся в діалозі навіть тоді, коли нелегко продовжувати розмову.
- Говоріть про свої почуття, пояснюйте, що саме вас образило, а що – було приємним.

- Дотримуйтеся конфіденційності.

Основні форми спілкування з батьками

Серед основних форм спілкування з батьками варто виокремити такі:

- індивідуальні зустрічі;
- довільні сучасні форми спілкування з батьками;
- батьківська конференція / форум / віче;
- консультації.

Індивідуальні зустрічі з батьками – практика, що використовується у закладах освіти у процесі спілкування з батьками з метою обговорення навчальних досягнень дитини, можливих шляхів участі батьків в освітньому процесі тощо [7].

Орієнтовні теми консультацій для батьків:

1. Як підтримати себе та дитину в умовах війни.
2. Безпека дитини в умовах воєнного стану.
3. Соціальна адаптація дітей у нових умовах (для внутрішньо-переміщених осіб).
4. Адаптація п'ятикласників до нових умов навчання.
5. Молодші підлітки і сімейне виховання.
6. Дозвілля сучасних дітей.
7. Проблеми спілкування батьків і дітей.
8. Дитяча агресивність та її причини.
9. Як розвивати самостійність дитини.
10. Як розвивати інтерес до навчання.
11. Вразливість і плаксивість дитини.
12. Дитячий егоїзм: шляхи подолання
13. Колектив і дитина: я і ми.
14. Особливі діти в класному колективі.
15. Помилки виховання: чи можна їх уникнути [8].

Довільні сучасні форми спілкування з батьками: батьківські збори, клуб, тренінг, навчальний семінар / вебінар, круглий стіл, батьківські уроки, лекції, дискусійний клуб, майстер-клас, родинні свята, конкурси, спільні проекти тощо.

Орієнтовні теми родинних свят та конкурсів:

1. Нашому роду немає переводу.
2. Традиції української родини.
3. Шануй батька та матір свою.
4. Родинні скарби закладу освіти.
5. Тепло батьківського дому.
6. Родинна веселка.
7. Міцна родина – міцна Україна.
8. Здоров'я кожної дитини – це скарб всієї України.
9. Тато, мама і я – читаюча сім'я.
10. Тато, мама і я – спортивна сім'я.

11. Світ захоплень моєї родини.

12. Нумо, бабусі!

13. Нумо, дідусі! [8]

Цікавою формою партнерства може бути реалізація проєктів.

Орієнтовні теми спільних проєктів:

1. Пам'ятки моєї родини.

2. Намисто роду.

3. Мій родовід.

4. Традиції та звичаї мого народу.

5. Зелена вулиця.

6. Будиночок для птаха.

7. Квітник біля школи.

8. Графіті з батьками.

9. Професії моїх батьків тощо.

Орієнтовні теми тренінгових занять для батьків

1. Здоров'я – головний життєвий скарб.

2. Формування навичок ефективної взаємодії.

3. Кроки до порозуміння.

4. Як любити свою дитину?

5. Усвідомлене батьківство.

6. Безпечний інтернет.

7. Сім'я – це простір без насильства.

8. Діалог поколінь.

9. Гендерні стереотипи.

10. Стежкою батьківської любові.

11. Гіперопіка. Чи варто занадто опікати свою дитину?

12. Вчимося розмовляти.

13. Підлітковий вік.

14. Сімейні цінності у вихованні дитини.

15. Чи можливе життя без конфліктів?

16. Батьки і діти – мистецтво спілкування» тощо.

Батьківська конференція / форум – колективна форма роботи з батьками, яка дозволяє обговорити актуальні питання виховання дітей, обмінятися досвідом чи думками з певної проблеми тощо.

Орієнтовні теми конференцій / круглих столів:

1. Сучасні стратегії виховання дітей.

2. Взаємодія закладу освіти і сім'ї: нові підходи.

3. Роль батьківської громадськості у державно-громадській моделі управління в освіті.

4. Сім'я як соціальний інститут: сучасні виклики.

5. Партнерство сім'ї і закладу освіти: нові ідеї для розвитку.

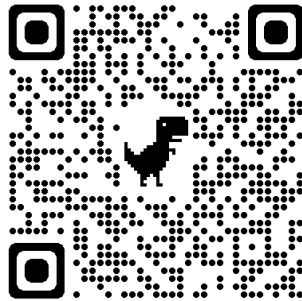
6. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах тощо [8].

Меморандум співпраці батьків, учнів та педагогів

Для того, щоб дійти згоди і впорядкувати всі аспекти життя школи за новими, сучасними принципами, у закладі освіти може бути укладений меморандум про співпрацю.

Громадською організацією «Смарт освіта» було запропоновано універсальний текст Меморандуму, щоб його можна було застосувати в будь-якій школі.

У документі описано принципи та правила взаємодії всіх учасників освітнього процесу, що сприятиме встановленню якісного і конструктивного діалогу між ними. Детальніше про це – тут:

Так, у меморандумі зазначається, що головним принципом співпраці всіх учасників освітнього процесу є принцип дитиноцентризму, тобто орієнтація на потреби учня.

У меморандумі пропонується:

- визначити структуру та принципи роботи шкільного самоврядування;
- звернути увагу на необхідність створення документів, які регулюють норми та правила поведінки і взаємодії всіх членів шкільної громади (Етичний кодекс або Правила поведінки);
- окреслити важливі напрями підвищення ефективності освітнього процесу (зокрема, реалізація варіативної складової навчального плану закладу освіти тощо);
- визначити засади створення безпечного та комфортного психосоціального середовища у закладі освіти;
- інші актуальні питання для закладу освіти і батьківської громади.

Батьківське самоврядування

Відповідно до статті 30 Закону України «Про повну загальну середню освіту» в закладі освіти може діяти батьківське самоврядування з метою захисту прав та інтересів учнів, організації їх дозвілля та оздоровлення, громадського нагляду (контролю).

Батьки також мають право утворювати різні органи батьківського самоврядування (в межах класу, закладу освіти, за інтересами тощо).

Рішення органу батьківського самоврядування виконується батьками виключно на добровільних засадах. Якщо ж рішення стосується питань організації освітнього процесу або діяльності закладу освіти, то вони можуть бути реалізовані виключно за рішенням керівника закладу освіти. Важливо, щоб

рішення батьківського самоврядування не призводили до надання певним учасникам освітнього процесу привілеїв чи обмежень за будь-якою ознакою, не порушували їхні права або законні інтереси. Рішення органів батьківського самоврядування можуть бути оформлені відповідними протоколами.

Працівники закладу освіти не повинні втручатися в діяльність батьківського самоврядування, а також зберігати протоколи засідань.

Досвід реалізації партнерської взаємодії

Для того, щоб ефективно реалізувати практики партнерської взаємодії варто познайомитись із уже напрацьованим досвідом роботи. У цьому вам допоможе посібник «Взаємодія в школі: 6 прикладів змін через партнерство». Детальніше про це – тут:

У посібнику описується досвід шести шкіл, які прагнули впровадити в школі партнерські стосунки між педагогами, батьками та учнями, а також сформувані доброзечну шкільну спільноту. Подані практичні кейси будуть корисні вам у реалізації власних проєктів та об'єднанні всіх учасників освітнього процесу.

Зверніть увагу, що подані QR-коди скеровують вас на матеріали, розміщені на електронній платформі «Нова українська школа» (www.nus.org.ua), що створена для забезпечення інформаційної, методичної та консультативної підтримки учнів, батьків, учителів з актуальних питань реформування освіти в Україні.

Глибше зрозуміти відмінність між традиційним підходом і партнерською орієнтацією школи дає змогу таблиця.

Орієнтири для розрізнення партнерської та традиційної моделей школи [7]

Партнерська орієнтація	Традиційний підхід
Чітке зобов'язання працювати разом, щоб сприяти заохоченню навчальних досягнень дитини	Підкреслюється виключна роль шкіл
Часте спілкування двосторонньої спрямованості	Комунікацію переважно ініціює школа та є проблемо-центричною
Заохочується культура розмаїття, визнається важливість внеску	«Один розмір для всіх» – культурні відмінності, те, що потрібно подолати

розмаїття у творення позитивного навчального середовища	
Ролі чіткі, означені спільно та з метою підтримки	Ролі сепаровані, є значна дистанція для участі
Цілі для учня визначені спільно і можуть делегуватися	Ролі визначені школою, іноді – батьками
Плани спільно конструйовані зі згодою щодо ролей учителя	Освітні плани визначені в односторонньому порядку

Інформація в записничок, щоденник класного керівника, вихователя, тьютора

Електронні лайфхаки та ресурси для комунікації з батьками [5]

Опис функцій та можливостей використання	Адреса ресурсу
Для постійного спілкування вчителів, батьків, адміністрації. Із можливістю індивідуального листування або для швидкої розсилки в групу батьків. За допомогою Gmail можна проводити онлайн-консультації батьків	www.gmail.com
Соціальна мережа для спілкування. Є можливість створити сторінку або групу. Групи можуть бути відкритими або закритими. Для комунікації з батьками краще створити закриту групу. Будь-хто може знайти закриту групу, але бачити дописи можуть лише члени групи	www.facebook.com
Безкоштовний ресурс від Google. У блогах класні керівники можуть розміщують актуальну інформацію для дітей та батьків: оголошення, розклад уроків, екскурсійні маршрути, фото- та відеозвіти, інформацію до батьківських зборів тощо	www.blogger.com
Онлайн-сервіс для створення хмари слів (тегів). До батьківських зборів можна створити хмару з тематичних слів або хмару слів у режимі реального часу. Хмари слів можна використати для створення сучасних вітальних листівок	www.tagxedo.com
Редактор Google-диска для створення, редагування та заповнення форм із будь-якого пристрою для збору й упорядкування різноманітних даних. Популярний та простий інструмент для організації онлайн-опитування, тестування, створення реєстраційних форм для подій	www.google.com/forms
Фотосховище для зберігання, редагування, обміну фото та відео. Автоматичне структурування, легкий	photos.google.com

обмін із друзями. Ви самі вирішуєте, хто буде мати доступ до фото. Можна використати для створення спільних альбомів, слайд-шоу, колажів, які можна демонструвати на батьківських зборах	
Хмарне сховище. Зручно структурувати папки для збереження файлів, переміщувати файли та папки. Середовище містить редактори для створення та редагування текстових документів, презентацій, електронних таблиць, зображень, карт тощо	drive.google.com
Створення власних та спільних календарів. Планування колективних заходів, свят, батьківських зборів. Можна створити спільно з батьками план заходів класу або календар іменинників – учнів класу з нагадуванням про події. Календар вбудовується в блог	calendar.google.com
Додаток пропонує роботу з картками, об'єднаними у віртуальні дошки. Під кожен проєкт створюється окрема дошка, яка потім заповнюється ланцюжком карток, що описують конкретні кроки і дії. Можна планувати спільні проєкти, розподіляти обов'язки, відстежувати виконання завдань. На картках Trello можна ділитися з батьками оголошеннями і новинами. Це може стати дуже зручним і швидким каналом для зв'язку з ними	https://trello.com

9.4. Вправи на покращення взаємовідносин батьків і дітей

Можливості застосування: тренінги, батьківські збори, навчальні семінари, лекції тощо.

Вправа. Інформаційне повідомлення «Правило «трьох хвилин»

(від Наталії Сиротич)

Правило «перших трьох хвилин» полягає в тому, щоб завжди зустрічати дитину з такою величезною радістю, наче зустрічаєте друга, якого не бачили вже багато-багато років. І не важливо, коли це відбувається: наприклад, тоді, коли ви повернулися з магазину, в який вибігали за хлібом, чи прийшли додому з роботи.

Приходячи з роботи, одразу звертайте всю увагу на дитину. Ви маєте декілька хвилин для того, щоб сісти поруч біля неї, розпитати про її день та вислухати. Потім будете займатись своїми справами.

Важлива не кількість часу, а емоційна близькість.

Іноді декілька хвилин бесіди значать для дитини набагато більше ніж цілий день, проведений з вами разом, якщо думками в цей час ви були деінде.

Для батьків і дітей вираз «час разом» має різне значення. Для дорослих достатньо, щоб діти просто перебували поруч із ними, коли вони роблять щось удома чи йдуть до магазину. А от для дітей поняття «час разом» – це дивитися в очі батькам, коли вони сідають поруч, відкладають мобільні телефони, «виключають думки» про сотні своїх проблем і зовсім не відволікаються на сторонні справи. Дитина ніколи не довіриться, якщо відчуває, що в пріоритеті у батьків на момент розмови є щось важливіше, ніж вона. Звичайно, у батьків не завжди є час на спільну гру з власними дітьми, але в такі хвилини робіть тільки те, що хоче дитина. Не варто пропонувати їй ваші варіанти дозвілля.

Час швидкоплинний, і ви не встигнете озирнутися, як ваші сини й дочки подорослішають. Тож не гайте часу і починайте будувати довірливі стосунки з ними вже сьогодні та пам'ятайте про правило «трьох хвилин»!

Вправа «Чотири зони»

(від Юлії Гіппенрейтер)

Правила та обмеження обов'язково повинні бути в житті кожної дитини. Вони допомагають структурувати світ, дають відчуття стабільності. Але їх не повинно бути надто багато і вони повинні бути гнучкими. Знайти золоту середину допоможе вправа від Юлії Гіппенрейтер, яка описала чотири кольорові зони поведінки дитини: зелену, жовту, помаранчеву і червону.

Завдання для батьків: відповідно до запропонованих зон проаналізувати, що вони дозволяють дитині, а що – забороняють.

У зелену зону необхідно записати все, що дозволяється робити дитині на її власний розсуд або за бажанням.

У жовту зону необхідно вписати все, що дозволяється робити дитині, але у визначених межах.

У помаранчеву зону батьки вписують дії дитини, які ними не схвалюються, але через особливі обставини допускаються.

У червоній зоні знаходяться дії дитини, які є неприйнятними за жодних обставин.

Вправа допомагає батькам проаналізувати власну систему правил і зрозуміти, наскільки жорсткою чи м'якою вона є. Після обговорення наявної системи правил батькам пропонується спробувати переставити правила в іншу зону. Батьки розмірковують над тим, чи варто погоджуватися на зміну своєї системи правил, чи варто залишити її без змін.

Вправа. «Що посієш – те й пожнеш»

Завдання для батьків: продовжіть речення.

- Дитина, оточена критикою – ... (вчиться звинувачувати).
- Дитина, оточена насмішками – ... (вчиться бути недовірливою).
- Дитина, оточена ворожістю – ... (вчиться бачити ворогів).
- Дитина, оточена злістю – ... (вчиться завдавати болю).
- Дитина, оточена нерозумінням – ... (вчиться не чути інших).
- Дитина, оточена обманом – ... (вчиться брехати).
- Дитина, оточена ганьбою – ... (вчиться відчувати провину).

АЛЕ разом із тим:

- Дитина, оточена підтримкою – ... (вчиться захищати).
- Дитина, оточена очікуванням – ... (вчиться бути терплячою).
- Дитина, оточена похвалами – ... (вчиться бути впевненою).
- Дитина, оточена чесністю – ... (вчиться бути справедливою).
- Дитина, оточена безпекою – ... (вчиться довіряти).
- Дитина, оточена схваленням – ... (вчиться поважати себе).
- Дитина, оточена любов'ю – ... (вчиться любити).
- Дитина, оточена свободою вибору – ... (вчиться бути відповідальною за свої рішення).

Вправа дає змогу батькам замислитись над тим, що від їхньої поведінки та ставлення до дитини залежатиме, які риси характеру сформуються в дитини. Адже: «посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю».

Вправа «Пам'ятка для батьків»

Завдання для батьків: прочитайте уважно пам'ятку. Чи погоджуєтеся ви із запропонованими порадами? Які поради ви б додали?

Пам'ятка для батьків

Любіть дитину такою, якою вона є, а не за її досягнення та успіхи.

- Не порівнюйте її з іншими дітьми. Порівнюйте її із нею самою (такою, якою вона була вчора і, можливо, буде завтра).
- Не сваріть та не ображайте дитину в присутності чужих людей.
- Поважайте почуття й думки дитини.
- Засуджуйте не саму дитину, а її вчинок.
- Навчіть дитину розповідати про свої проблеми: обговорюйте з нею конфліктні ситуації, які виникають з однолітками та дорослими, щиро цікавтеся її думкою. Лише так ви зможете сформувати в неї правильну життєву позицію.
- Постійно спілкуйтеся з дитиною: нехай вона розповість вам, як провела день. Слухайте уважно, ставте запитання, щоб дитина відчувала, що це вам справді цікаво.
- Залучайте дитину до обговорення сімейних проблем, вислуховуйте її думку.
- Не формуйте взаємини на заборонах. Завжди пояснюйте причини ваших вимог, якщо можна, запропонуйте альтернативу.
- Повага до дитини сьогодні – фундамент шанобливого ставлення до вас тепер і надалі [5].

Анкета для батьків «Виховання дітей у сім'ї»

1. Як ви думаєте, чи здатна сім'я реалізувати функцію повноцінного виховання дітей в сучасних умовах?
2. Що, на вашу думку, є перешкодою для повноцінного виховання дітей батьками?
3. Що, на вашу думку, є причинами низького рівня готовності сім'ї до виконання виховної функції?

4. Які методи виховного впливу ви застосовуєте у практиці виховання дитини?
5. Які форми батьківського контролю ви використовуєте у своїй сім'ї?
6. Які проблеми сприяють виникненню непорозуміння між батьками та дітьми?
7. Чи є у вашій родині сімейні правила?
8. Чи залучаєте ви дитину до планування родинних справ?
9. Які сімейні традиції у є вашій родині? [8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончар Л. В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку: монографія. Київ : Задруга, 2017. 360 с.
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 16.05.2022).
3. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 11.05.2022).
4. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка: в 3 т. Івано-Франківськ, 2006. 288 с.
5. Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому: методичні матеріали та практичний досвід / автори-укладачі: М. А. Араджионі, А. І. Гусев, Г. А. Коломоєць, В. І. Потапова. Київ : Прометей, 2017. 328 с.
6. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року від 14.12.2016 № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934> (дата звернення: 17.05.2022).
7. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
8. Оржеховська В. М., Кириченко В. І., Ковганич Г. Г. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології, моделі : навчальний практико-зорієнтований навчальний посібник. Харків : Точка, 2007. 192 с.

Нова українська школа: путівник для вчителя 5–6 класів

Укладачі:

Долід В. В., заступник директора з науково-педагогічної та навчальної роботи РОШПО, кандидат історичних наук, доцент (Розділ 1);

Лютко О. М., заступник директора з науково-методичної роботи РОШПО, кандидат філософських наук, доцент (Розділи 2, 4, 6);

Давидюк Н. Ю., завідувач кабінету виховної роботи РОШПО, кандидат педагогічних наук (Розділ 9);

Тищенко Л. Р., доцент кафедри педагогіки, психології та корекційної освіти РОШПО (Розділ 7);

Салтишева В. М., завідувач кабінету дошкільної, початкової та спеціальної освіти РОШПО (Розділ 5);

Кузьмін О. Є., завідувач кабінету обдарованої дитини РОШПО (Розділ 8);

Андрійчук В. В., методист кабінету дошкільної, початкової та спеціальної освіти РОШПО (Розділи 2, 4, 6);

Гурінчук О. О., методист кабінету дошкільної, початкової та спеціальної освіти РОШПО (Розділ 3);

Мінакова Н. Г., методист кабінету виховної роботи РОШПО (Розділ 7);

Кукла О. В., методист кабінету суспільно-гуманітарних предметів РОШПО (Розділ 6);

Климко Л. В., методист кабінету освітнього адміністрування РОШПО (Розділ 5).

Тимчина Н. С., старший викладач кафедри природничо-математичної освіти РОШПО (Розділ 4);

Тимчина В. І., старший викладач кафедри природничо-математичної освіти РОШПО (Розділ 4).

Редагування:

Заводна Л. М., методист кабінету редакційно-видавничої діяльності РОШПО.

Комп'ютерне складання та дизайн:

Волосюк А. А., методист кабінету редакційно-видавничої діяльності РОШПО.

Видавництво Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
32028, м. Рівне, вул. Чорновола, 74
Тел. (0362) 64-96-72
e-mail: roippp.rv@ukr.net, redakciya_roippp@ukr.net

